

D 2645

11 – 1959

BOREC

VSEBINA 11. ŠTEVILKE

Brez Partije ne bi bilo nove Jugoslavije	503
Titova maršalska palica (Vladimir Nazor)	507
Tovariš Tito naši mladini	508
Most (Karel Grabeljšek)	510
Oktobrska legenda (Tone Seliškar)	510
Grobovi žive (Ivan Jan)	513
Vojsko in Vojščica (F. Š.)	515
Tu je padel mlad kurir (M. K.)	517
S srečanja v Završnici (M. P.)	517
Odtirgali so me od matere (Milada Mihevc-Trpin)	518
Iz srca	518
Darilo tovariša Tita Zvezi borcev	520
Liki revolucionarjev-komunistov: Tomaž Gođec (Ivan Jan)	521
Vigred se povrne (Tone Seliškar)	522
Se zdaj ga vidim (Jože Peskar-Fric)	523
Nove knjige in filmi	524
Ob 4.45	525
Afrika se prebuja (Miran Ogrin)	527
Tragičen dogodek v Colombu	528
Nenavadne zgodbe	530
Obrisli dveh malo znanih enot v NOV	530
Balafun (Alojz Ravbar)	533
Nekoč v hudi zimi (Tone Seliškar)	534
Kako je bilo z bratoma Kurnik	535
Kazen (Lojze Zupanc)	536
Spomini na I. koroško četo (Milan Urh)	538
Rešil nas je s svojim življenjem (Jože Bremec)	540

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA

Dobra volja še ni vse (L. D.)	541
Lepo, ker je resnično (Mile Pavlin)	541

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Nadaljnja izpopolnitev invalide in borce zahtevajoče zakonodaje	543
Pisma uredništvu	546
Pomembno delo Muzeja NOB v Kranju	547
Beseda o nekaterih perečih problemih	548
Marija Tavčar (V. Rozman)	549
Poizvedba	549
Rog, kraj množičnih obiskov (P. Romanič)	549
Tehnika »Krim« obnovljena	549
Nedokumentirane fotografije	551
Kratke novice	552

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Šušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Šušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (z» revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišeeji, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Založba

BOREC

V prodajalni
na Titovi 17
v Ljubljani
lahko kupite
ali naročite
najnovejše stenske
slike maršala Tita
v dveh formatih
(48 × 60 in 64 × 81)

Cene so zmerne,
fotografije so barvne,
okviri zelo lepo
izdelani

Slike so primerne
za urade, šole
in ustanove

Naj ne bo
javnega prostora
brez slike našega Tita!

*Za 29. november,
Dan republike, čestita
celotni kolektiv*

Krojaškega podjetja

Krojač

Novo mesto

Predilnica in tkalnica Maribor

proizvaja bombažno in
stanično prejo vseh vrst —
bombažne in stanične
tkanine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas,
flanelo itd.

**Lastna predilnica,
tkalnica
in oplemenitilnica**

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 11 — Letnik XI — November 1959

jur. št. 10834/60.

Pred 15 leti v osvobojenem Beogradu

Brez Partije ne bi bilo nove Jugoslavije

V »Ljudski pravici«, katere 25. obletnico smo praznovali v začetku meseca oktobra, je izšel v drugi polovici decembra leta 1943 članek tovariša Borisa Kidriča pod naslovom »Padle so ovire«. Članek je bil posvečen II. zasedanju AVNOJ oziroma njegovim sklepom, ki jih je plastično obrazložil v luči zgodovinskih dejstev in nadaljnje poti nove Jugoslavije. Ne bo odveč, če si pred Dnevom republike ogledamo nekatere odstavke iz tega članka.

NEPOPISNO težka, krvava, z žrtvami do vrha izpolnjena je bila pot, po kateri se je kovala sloga in enotnost jugoslovanskih narodov. Po krivdi bivše velikosrbske klike, po krivdi domačih izdajalcev Paveličevega, Nedičevega in Rupnikovega kova, po želji podivjanega in ciničnega okupatorja, ki nas je hotel videti razdvojene in bratomorsko

prelivajoče lastno narodno kri — je po aprilu 1941 od bivše skupnosti jugoslovanskih narodov ostala samo še razvalina. Stotisoči in stotisoči so padli od bratomorilske roke, Paveličevi tolovaji so iztrebili nad pol milijona Srbov, Mihajlovičevi četniški razbojniki pa so v množicah ubijali Hrvate in muslimane. Narodi, ki so usodno povezani, so

se v korist sovražnika začeli medsebojno uničevati.

Toda narodnoosvobodilna borba je tudi v tem pogledu naredila čudeže. Iz kupa razvalin stare Jugoslavije, iz skoraj brezupnega kaosa medsebojnega sovraštva in ubijanja v korist okupatorja je zrasla taka sloga in enotnost jugoslovanskih narodov, kakršne še ni bilo v južnoslovanski zgodovini. Na temelju sloge in enotnosti jugoslovanskih narodov, vzrasle iz skupne borbe na življenje in smrt, iz boja za popolno svobodo in samoodločbo, pa je pognala tudi volja vseh teh narodov, da ostanejo združeni, da si skupno kroje svojo usodo, da torej vstane Jugoslavija, katere razkosanje ni narodnoosvobodilno gibanje nikoli priznalo. Prav nobenega papirnatega in predhodnega sporazuma ni bilo treba med narodi Jugoslavije, da se odločijo za skupno državo, pa čeprav so v predaprilskih letih doživeli toliko zatiranja in toliko bridkih razočaranj. Odločili so se pač na osnovi svoje skupne narodnoosvobodilne borbe, odločili so se v zavesti, da se z oboroženo borbo proti okupatorju hkrati bore tudi za pravico, ki jo ima sleherni narod, če je v svetem domovinskem boju nepopustljivo zgrabil za orožje, za pravico namreč, da so — enakopravni.

Kljub tej jasni izraženi in glasno izpovedani volji pa je pri marsikaterem poštem pripadniku narodnoosvobodilnega gibanja, ki še ni pozabil na stare velikosrbske čase predaprilske Jugoslavije, ostala skrita skrb, če se morda v novi Jugoslaviji vendarle ne bo ponovilo v tej ali oni obliki staro stanje narodne neenakopravnosti in protidemokratskih, protiljudskih diktatur. Za to skrbjo se seveda ni skrivala in tudi ni mogla skrivati niti senčica nezaupanja v naše narodnoosvobodilno gibanje in njegovo vodstvo. Saj sta prav narodnoosvobodilno gibanje in njegovo vodstvo zapisala na svoj prapor geslo o enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije in o demokraciji! Skrita skrb je izvirala od drugod. Izvirala je iz dejstva, da so v zavezniškem inozemstvu Jugoslavijo še vedno predstavljali velikosrbski hegemonisti in sovražniki demokracije, da so torej narodni in ljudski sovražniki še vedno imeli možnost, oropati »v imenu države«¹ jugoslovanske narode sadov narodnoosvobodilnega gibanja in njegovega pravilnega vodstva.

Sedaj je taka skrb izgubila vsaj svojo »državnopravno«² osnovo. Na II. zasedanju AVNOJ je namreč spregovorila tudi **država** Jugoslavija. S sklepi o federativni in demokratični ureditvi nove Jugoslavije je dobil program narodne enakopravnosti in demokracije, ki je bistven za našo narodnoosvobodilno borbo, **slovesno potrditev narodnega predstavnitva**. Postal je **zakon**. Drugo zasedanje AVNOJ je dalo narodom Jugoslavije zakon, kakršnega ni dala in tudi ni mogla dati stara Jugoslavija, kajti tak zakon bi nasprotoval vsem temeljem, na katerih je bila zgrajena.

Brž ko je program federativne in demokratične ureditve nove Jugoslavije postal zakon, zakon narodov in države Jugoslavije, pa je najvišje narodno predstavništvo v Jugoslaviji ožigosalo hegemoniste, razbijače Jugoslavije in narodne izdajalce v inozemstvu — ne le kot protinarodne, temveč tudi kot protidržavne elemente. Psovka »protidržavni element«, s katero so sovražniki jugoslovanskih narodov in demokracije v predaprilski Jugoslaviji tolikokrat blatili poštene narodne in ljudske borbe, je to pot zadela, z vso silovitostjo zadela — prave in dejanske krivce.

Z odstranitvijo ovir, ki jih je podrlo drugo zasedanje AVNOJ, oslonjeno na zapujanje narodov in ljudskih množic Jugoslavije ter na moč Narodnoosvobodilne vojske, je novi Jugoslaviji zajamčena najvarnejša in najbolj skladna pot pod genialnim vodstvom njenega prvega maršala, tovariša Tita. Komunistična Partija Jugoslavije lahko ob rezultatih zgodovinskega drugega zasedanja AVNOJ s ponosom zre na rezultate svojega triletnega narodnoosvobodilnega boja. Komunisti in narodne množice se zavedajo, da brez naše herojske in sijajno vodene Partije danes ne bi bilo nove Jugoslavije, njene nepremagljive vojske in njene osnovne demokratične zgradbe. Komunistična Partija Slovenije beleži kot sestavni del naše junaške in slavne KPJ še s posebnim ponosom, da sta prav po njenem prizadevanju slovenski narod in njegova OF v celoti doprinesla svoj delež k veličastni jugoslovanski zgradbi in da je to dejstvo dobilo svoj izraz tudi v sestavi prve prave narodne jugoslovanske vlade, Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije, čigar prvi podpredsednik je naš vodilni tovariš **Edvard Kardelj**.

Titova maršalska palica

VLADIMIR NAZOR

NAPOLEN Veliki, slavni vojskovodja in cesar Francozov, ki je rušil in postavljaval kraljevske prestole kot igračke in tiščal pod svojo peto skoraj vso Evropo, dokler ni njegova vojska doživela polom v nepremagljivi Rusiji, je bil vedno obkrožen z dokajšnjim številom generalov in maršalov. Ti njegovi maršali so bili res sposobni poveljniki, pa tudi ponosni junaki, na lepih konjih, s pozlačeno sabljo za pasom, z medaljami in vrvicami na prsih, s pisanimi perjanicami na klobuku...

Zmerom so bili v vojskah večjih držav maršali; bili so in so še dandanes — in glejte, tudi v naši svobodni Jugoslaviji imamo maršala.

Naš vrhovni komandant tovariš Tito je — maršal!

Je pa velika razlika, tovariši in tovarišice, med našim maršalom in onimi maršali, ki sem jih prej omenil. Nje je imenoval kak kralj ali cesar ali Führer ali Duce, ker so delali — dobro ali zlo, človeško ali zversko — v njihovo korist, po njihovi volji... Našega maršala pa so imenovali ljudski odposlanci, AVNOJ, skupnost narodov, ki so se uprli za svoje pravice in svobodo. Torej je šele naš tovariš Tito pravi maršal, ljudski maršal, ideal maršala!

Maršalstvo se izraža z nekim zunanjim znakom.

Ko komandant vojske prejme maršalsko čast, dobi — kot viden znak svoje časti — maršalsko palico. To je palica iz žlahtnega lesa, umetno izrezljana, pobarvana, z zlatom in resami okrašena itd. Tako je pri drugih, pri našem maršalu Titu pa je in bo drugače. Njemu bomo dali častno palico iz hrastovega lesa, iz gloja ali drena, ki raste v grmovju naših bosenskih gozdov. In ne bomo je dali strugarju, da bi jo nališpal, zgladil in izrezljal; naj se kar poznajo na njej sledovi močnih grč, da bo ta maršalska Titova palica v nuji in potrebi ne samo krepka palica, ampak tudi neusmiljena batina — za bučice naših sovražnikov, za nevaobljene gostače.

Povedal bom nekaj besed tistim, ki so s svojim poletom in junaštvom veliko doprinesli k uspehom našega maršala. To je naša boreča se mladina, naši najmlajši borci.

Mladinci in mladinke!

Vselej, kadar stojim iz oči v oči pred vami, vidim živo sliko, ki se je ne morem in ne morem nagledati.

Pred sabo vidim večidel nove moške in ženske obraze, toda temeljni izraz teh obrazov je vedno isti: odločnost v smotrih, odločen nastop, vedrina v srečnih in hudih dneh. To trdnost, to nespremenljivo podobo, ki jo gledam že leto dni, čedalje bolj razumem in se je čedalje bolj radujem.

Zakaj — to vam bom danes povedal.

Kakor že veste, je po prvi svetovni vojni nastal kult NEZNANEGA JUNAKA, t. j. vseh borcev, ki so neopaženi in nepoznani dali svoja življenja za domovino... V vseh glavnih mestih so postavili spomenik neznanemu borcu.

Tak spomenik sem pred vojno videl v Grčiji, v mestu Atene. Na njem vidiš, kako neseta dva mladeniča truplo padlega borca, kako ga neseta na njegovem ščitu njegovi materi. To sta dva mlada Tebanca in tudi tista mati je Tebanka. — Ko je Epaminonda, poveljnik tebanske vojske, pozval mladeniče v boj, je dala mati svojemu sinu ščit, rekoč: »Pojdi, sin! Toda brez ščita se ne vrni! Ali živ z njim ali mrtev na njem!« In glejte, mladi borec se vrača v Tebe, v rojstni kraj — tovariša ga neseta na ščitu njegovi materi. In mati se ne joče ob mrtvem sinu; sprejme ga s tugo, pa tudi s ponosom. Padel je v boju za domovino, za čast in svobodo tebanske republike, ki jo Epaminonda brani pred nasiljem Spartancev. Epaminonda pa je moder državnik in sposoben komandant vojske. V svoje čete je pozval najprej mladeniče in jih združil v tako imenovano tebansko legijo, ki ji niti

Pri tovarišu Titu v Jajcu, jeseni 1943. Od leve na desno — prva vrsta: Ilija Mažarić, Milutin Morača, maršal Tito, Djuro Pucar-Stari, Spasenija Babović, Aleksander Ranković. Druga vrsta: Slavko Rodić, Osman Karabegović. Tretja vrsta: Pavle Ilić, Velimir Stojnić

tako močan in pogumen sovražnik, kakršni so Spartanci, ne more do živega: zmagal je. Tebanska legija slovi še dandanes, po tolikih stoletjih, ko starih Grkov ni več. Njeni borci so padali v bojih, toda število njenih vojakov je bilo vedno enako. Če je kak borec padel, je takoj stopil drug mladenič na njegovo mesto, da se bori za svobodo svoje rodne republike. Zato so pravili: tebanske vojske ne bo nikdar konec! Tebanska legija je neuničljiva...

Mladinci in mladinke!

Ko gledam vas, mlade borce, ki je z vami maršal Tito v najhujših razmerah ustvaril čuda v umetnosti vojskovanja, se vprašam: mar ne moremo govoriti tudi o TITOVIM LEGIJAM, ki je prav tako ni moč niti izčrpati niti zmanjšati niti uničiti?

Ta legija je tukaj — čeprav samo delno — pred mojimi očmi. Taka je kot tebanska: pa

vendar se v nečem razlikuje od nje. Če je v Epaminondovi legiji kak borec padel, je takoj stopil na njegovo mesto drug — če pa pade borec v Titovi legiji, stopijo na njegovo mesto trije! In Titova legija raste, neprestano raste, z njo pa varnost te naše partizanske republike.

To je pri nas mogoče: to se pri nas dogaja in se bo še naprej dogajalo, zakaj viri, iz katerih kipi naša moč, so čedalje bolj živi in globoki.

Mladinci in mladinke, zavedajte se tega, pa boste še čvrsteje in hitreje korakali neizbežni svobodi naproti.

Zdaj pa se obrnimo z mislijo in srcem proti daljnim bosenskim goram, kjer se gradi naša bodočnost, in vzkliknimo:

»Zdravo, tovariš maršal!«

(Iz govora mladim partizanom 16. dec. 1943)

Tovariš Tito naši mladini

Predsednik FLRJ Josip Broz-Tito je 10. oktobra, ob proslavi 40. obletnice SKOJ, naslovil na jugoslovansko mladino naslednjo poslanico:

»TOVARIŠICE in tovariši, mladinci in mladinke! Z današnjim dnem je poteklo štirideset let, odkar je bil ustanovljen SKOJ, organizacija, ki je bila ne le najzanesljivejša opora naše Komunistične par-

tije, marveč tudi šola novih kadrov za KPJ. Zato naši narodi, ko slavijo letos 40-letnico KPJ, slavijo hkrati tudi 40-letnico SKOJ.

Vso to dobo je organizacija komunistične mladine Jugosla-

vije častno izpolnjevala svojo dolžnost avantgarde mlade generacije Jugoslavije ter je bila vir novih in novih revolucionarnih sil, ki so prišle do polnega izraza v veliki osvobodilni in revolucionarni borbi med drugo svetovno vojno.

Moč SKOJ ni bila toliko v njegovem številu, kolikor v

njegovih revolucionarnih lastnostih — pogumnosti in heroizmu njegovih članov, v njihovi zvestobi Komunistični partiji ter prepričanosti v upravičenost in nujnost zmage socializma, v njihovi brezmejni vdanosti stvari revolucionarnega boja. Tako kot Partija, je tudi SKOJ pred vojno prestopal težke izkušnje, njegove vrste so bile pogosto desetkovane v neenaki borbi s silami reakcije, cele plejade mladih komunistov so padale v revolucionarnih spopadih. Iz te borbe je SKOJ izšel vedno bolj monoliten in močan, ker je kot del našega revolucionarnega gibanja zvesto izražal najgloblje, življenjske koristi in težnje mlade generacije naših narodov.

SKOJ je bil najbolj zavezen, vodilni del napredne mladine Jugoslavije, hrbtenica širokega mladinskega gibanja, ki je odigral neprecenljivo vlogo v revoluciji in socialistični izgradnji. Zgodovinska naloga SKOJ je, da je z doslednim bojem za enotnost mladine, ob stalni podpori Partije, ustvaril enotno milijonsko organizacijo mladih graditeljev socializma — Ljudsko mladino Jugoslavije.

Med mlado generacijo naših dni in prejšnjimi rodovi je živa organska vez. Naša mladina živi danes v svobodni,

socialistični deželi, ki ji zagotavlja široke pravice in možnosti za vsestranski razvoj, živi bolj polno in bolj veselo ter vedro gleda v svojo bodočnost zato, ker so se cele generacije revolucionarjev desetletja bojevale za zmago socializma, ki se uspešno uresničuje v naši deželi. Sveta dolžnost sedanjih generacij mladine je, da v svojih mislih in srcih hranijo spomine na neustrašno borbo, svetle like in herojske podvige prejšnjih revolucionarnih naraščajev, da jih navdihujejo njihovi zgledi, da negujejo v sebi najlepše lastnosti mladih komunistov. Sedanje generacije mladih bodo najbolj nadaljevale revolucionarno delo SKOJ, bodo najbolj uspešno izpolnjevale obveznosti do svoje socialistične skupnosti, svojega ljudstva in lastne bodočnosti, če bodo tudi nadalje v prvih vrstah borcev za socializem.

Vse, kar se gradi in ustvarja v naši deželi, je namenjeno delovnemu človeku, sedanjim in bodočim naraščajem mladine. Naša socialistična družba, ves sistem socialistične demokracije omogoča široko izražanje ustvarjalnosti in pobude mladih ljudi na vseh področjih družbenega življenja.

Mladinci in mladinke! Z enako vztrajnostjo, s katero so prejšnje generacije revolu-

cionarjev rušile staro, preživelo in reakcionarno, bodite sedaj ustvarjalci in graditelji nove socialistične družbe.

Z zvestim učenjem in vztrajnim delom v svojem izobraževanju se usposablajte, da boste ne le dobri strokovnjaki, marveč tudi aktivni družbeni delavci. Povsod, kjer živite in delate — v podjetjih, na vasi, v šolah, na delovnih akcijah — bodite zgled razvite družbene odgovornosti in novega, socialističnega odnosa do dela. Naj se vaš konstruktivni prispevek vse bolj čuti na vseh področjih našega družbeno-političnega in kulturnega življenja. Bodite nepomirljivi do vsega, kar ovira naš socialistični družbeni razvoj.

Delajte še nadalje neutrudno za zblíževanje mladine vseh naših narodov, za razvijanje bratstva in enotnosti, ki je jamstvo naših novih zmag in velike bodočnosti naših narodov.

Kakor doslej, se trudite še naprej za razvijanje prijateljskega sodelovanja z mladino drugih dežel, s čimer boste najboljše prispevali stvari miru in socializma.

Ko vam čestitam k proslavi 40-letnice SKOJ, želim, da bo le-ta nova spodbuda v vašem ustvarjalnem delu za blaginjo naših narodov in socialistične skupnosti.«

Ena izmed največjih proslav v počastitev 40-letnice ZKJ je bila slavnostna otvoritev novega Velenja dne 20. septembra letos. Novo Velenje je sad prizadevanj delovnega ljudstva pod vodstvom ZKJ na poti naše socialistične graditve

Meseca oktobra je izšel pri Založbi »Borec« roman »Most«, delo znanega partizanskega pisatelja Karla Grabeljskega-Gabra. To je že tretja Gabrova knjiga, ki opisuje narodnoosvobodilno borbo v Dolomitih in vrhniški okolici. Roman obsega 203 strani, opremil pa ga je Franc Dremelj-Aco. Ze iz odlomka, ki ga objavljamo, bodo bralci lahko spoznali, da sodi »Most« med najboljša slovenska književna dela s tematiko iz NOB.

MISLI so se v njih lomile, zato je bil njihov pogovor tako čuden, kakor da so iztrgale iz sebe samo posamezne stavke, vse drugo pa je ostalo v njih. In res je bilo tako. Za vsem tem, za podobo tistega otroka, ki je sprožil vse te besede, je bila globoka skrb, ki se je v teh dneh, odkar so v zaporu, vse bolj razraščala v njih, ob tem, kar se je tistikrat dogajalo zunaj, pa so se korenine nasrkale novih sokov. Bo to dobro zanje ali pa bo njihovo stisko še povečalo, se je ponovno in ponovno porajalo v njih.

Streljanje je pojenjavalo, presledki med posameznimi rafali strojníc so postali daljši, rafali kratki, dokler ni bilo slišati le še posameznih strelóv. Nazadnje so tudi ti utihnili. Topovi pri Klamu pa so še vedno nabijali. Zdaj jih je tuljenje granat še bolj vznemirjalo. Kaj so ti hudiči res zmagali in so se morali partizani umakniti?

»Bogve kaj je bilo,« se je čez nekaj časa oglasila Marjana. »Včasih se že mokre cunje ustrašijo, da nabijajo proti gozdu.«

V tistem trenutku je nekje nad Vrhniko zamolklo zagrmelo, huje kakor včasih, ko so z minami lomili skale. Šipe so kar zapele. Nemo so se spogledale, vse prestrašene, da se bo zdaj zdaj nekaj uslo nanje. Še Marjani je zaprlo sapo. Ko pa dolgo ni bilo nič več slišati, je rekla:

»Saj se tu ni nič zgodilo, nekje nad Vrhniko je bilo.«

»Nekaj so pognali v zrak, ko se je tako streslo.«

»Most, Štampetov most!« je vzkliknila Vrbančkova.

STONE SELIŠKAR:

Oktobrska

*Jesenska vihra z Baltika besnečo pesem tuli
in rjove himno, kakršne ni nihče pel do zdaj;
odtrga se z obale v stepe, v mesta se prihuli,
razihiha s poteptanih duš prečnih dni lišaj.*

*Prežiga jim roke v ognjene, vroče, smrtné strele,
napolni srca z jezo, da porušijo do tal
za vselej (za vse večne čase svetle in vesele!)
brezpravní, gníli, tolsti, izdajalski kapital.*

*Tako gredo s to pesmijo po ulici mornarji
in noč je črne prste vtaknila pod vsak prelaz.
A trgi, ceste prazne, puste so, kot da viharji
prignali so čez mesto svoj pogubni, smrtni plaz.*

*Razbita okna žro rjovenje vetra in temino.
Trije mornarji pa skoz temno noč bijó korak,
nekje zaprasne puška, krogla zvrta v čas globino
in iskre žebljev krešejo to pesem v mestni tlak.*

*Mrlič na cesti z mrtvo roko kaže smer koraka,
njegova kri — oglas razžaljenih: SAJ NI ZAMAN!
Nekje ob reki strojnica mrtvaško pesem kraka
in temni svod neba je s kriki besa razbrazdan.*

*»Postojte!« krikne strašen glas neznanih iz zagate.
»Le geslo!« V votli ulici bobni korak kot bat.
Trije mornarji: »Ej vi tam, saj smo si bratje!«
»Aurora! Stoj! A vi...?« — »Tovariši, prijatelji: Kronštat!«*

*A Smolni bdi, v zidovje butajo viharja grive
in trem mornarjem listek daje Lenin ves drhteč:
»Revkomu izročite ga! Čez mrtve in čez žive!!!«
In blag smehljaj z mornarji gre, v njih Lenin ves goreč.*

Most!

Zopet so se spogledale, a drugače kakor prvič. Marjana je začutila neko čudno vročino v sebi, v rokah, v licih, v vsem telesu. Tudi drugim so se lica pordečila, oči vžgale, srce pa tako čudno utripalo, kakor da jim je ječarka prišla povedat, da gredo lahko domov.

So ga zopet porušili, je veselo zaplalo v njih. Že tretjič! Vse Nemcem nič ne pomaga; ne izdajalci ne bunkerji ne žica in mine, položene okrog mostu. Tudi topovi in tanki ne. Partizani so močnejši, četudi nimajo tankov in topov. Zdaj bo za nekaj časa konec tistih laži, s katerimi so se beli nenehoma bahali: »Vse smo že pobili in polovili, le nekaj posameznikov se še skriva po gozdu, raztrganih in ušivih.« Kako so jih jezile te laži! Tudi če bi bilo res, jih ne bi bolj grizlo. Zdaj bi jim lahko dvojno, trojno povrnil: »Pred tistimi tremi ušivci ste pobegnili in pustili, da so vam porušili most.«

Marjana se je pognala kvišku, ni več mogla sedeti. Že prej ji je bila celica pretesna, kakor da so jo živo položili v rakev, zdaj pa kakor da jo bo ta rakev stisnila. Primanjkovalo ji je

zraka, morala bi ven, da je ne zaduši. Nikoli ji še ni tako razganjalo prsi kakor sedaj. Naradila bi kakor prej Turkova in se obesila na križe. Z golo roko bi razbila tiste umazane šipe, da bi se naužila čistega zraka, se povezala s tistim življenjem, ki polje na oni strani teh sivih sten, da bi ji uho ujelo vsaj nekaj tistega šumenja, ki ga mora biti vsa Vrhnika polna, če so partizani res porušili most.

»Zato mi je najbolj žal, ker sem tukaj,« je rekla s čudno stisnjenim glasom. Zakaj v grlu jo je tako čudno tiščalo, da ni vedela, ali sili iz nje smeh ali jok.

»Zakaj?« jo je vprašala Vrbančkova.

»Ker jih nisem videla, kako so bežali,« je odvrnila z jeznim nasmehom.

»Če so le utegnili,« ji je rekla Turkova.

»Če niso utegnili, pa ... še bolje,« je sililo iz nje, vendar ji nekako ni šlo. »Najbrž jih je res mnogo padlo,« je pomislila. Še včeraj so hodili s tistimi preklami po klanecu, se smejali, se pogovarjali bogve o čem, o dekletih, vinu, kaj vem, še danes so bili kakor smo mi, polni upa in najbrž tudi strahu, saj tudi zanje ni bilo

legenda

Ilustrirala Cita Potokar

*Življenje krhko je to noč in prvi vznavak omahne, sovražnik ga je ubil, za vselej zdrbil ga vihar...
Čez barikade dva mornarja v črno temo pahne, povelja ni napisal knez ne general ne car.*

V tovarni vre, pretresa jo srditi bes nevihte, vsak delavec je s puško, a čez pleča redenik, in stroji so obstali, delavci gore od ihte, predsednik stari jih miri: »Zdaj zdaj bo tu glasnik!«

Ob reki pa v zasedi belih drugi v nemo smrt poklekne. Poslednji mednje plane. »Kdo predsednik?« »To sem jaz!« In strel za strelom temnih senc v rjovečo noč odjekne, mornar se zgrudi, krične: »Tu je Leninov ukaz!«

Predsednik delavec-jeklar po zraku z listkom mahne: »Tovariši, naš Lenin piše nam: Takoj v napad!« Hura, hura! In težka vrata prvi val odpahne in skoz vihar se v smrt podijo polni drznih nad.

Pred vsemi stari delavec je z delavsko zastavo, predsednik prvi se je zgrudil v svojo lastno kri. Tovariši gredo za njim zvesto v spopad in slavo za revolucijo, za srečo delovnih ljudi.

Jutranji svit pregnil je moža v svilen slano, tovariši buče v naskokih od slovityh zmag; v zastavo mu ovijejo telo in smrtno rano in spet gredo, pojoč bijo stopinje v cestni tlak.

Predsednik nem leži na tleh, vihar v topove rjove, iz rok mu list iztrga, vrže ga na vzhod v zapad. In list se dviga, proletarce v bojni zbor pozove, saj Lenin piše vsem ponižanim: V NAPAD! V NAPAD!

Prenos ranjenca

več miru, zdaj pa so samo trda, bleda, morda razmesarjena trupla. Na voz jih nalože in zakopljejo kam med smreke, da ljudje ne bodo videli, koliko jih je padlo. Še takega groba ne bodo imeli kakor Aleš. A tudi ta primerjava ji ni vzbudila nobenega pravega sočutja s padlimi. Čeprav so bili med njimi gotovo tudi taki, ki jih je poznala, ki jih je kdaj prej imela rada, ki morda niso nič hudega prizadeli ljudem, ji je vseeno prostodušno sililo na jezik: še bolje... Uprl se ji je razum, ne čustvo, da je obmolknila sredi stavka. Kaj so napravili z njo, da je ne prizadene več niti taka smrt...

Ni več marala premišljati o tem. Iztrgala se je iz zamišljenosti in rekla:

»Da bi ga le res porušili.«

To je bila njena resnična želja. A ker je bila želja, je bil tudi dvom. Druge tri so jo pogledale, kakor da jih hoče okraati, očitajoče in nekam tesnobno. Kakor nalezljiva bolezen se je prijemal dvom tudi njih, čeprav so se ga otepale.

»Kaj pa naj bi bilo drugega, ko je tako zamrmelo?« je rekla Turkova ne bogve kako prepričljivo.

Čukova pa: »Saj so že nekaj dni govorili, da bodo partizani pognali Štampetov most v zrak. Zato je menda prišel Aleš sem. Čemu pa je poizvedoval, koliko vojakov je na Vrhniki in v Logatcu? In čemu smo zbirale cigarete za brigade?«

Marjana je uprla svoje udrte oči v Čukovo. »Torej zato je prišel Aleš na Vrhniko,« jo je prešinilo. Doslej še ni nikoli vprašala po tem, ne sebe ne drugih, saj se to njenega dela ni tikalo. A tudi zdaj se ni dolgo mudila pri tem vprašanju. Naenkrat so se nagnetle okrog nje druge misli, kakor da so čakale, kdaj jo napadejo. Doslej se jih je otepala, kakor je vedela in znala, ker so bile izmed vseh najbolj boleče. Od njih ji je bilo, kakor da se ji svinec razliva po prsih. Misel na Aleša, na njegovo smrt, na njegov grob in na njegovo mater. Pred obema se čuti velikega dolžnika. Čeprav je sto-

mila vse, kar je bilo v njeni moči, se ji vendar zdi, da je storila premalo za njegovo rešitev. Predvsem pa je premalo storila za njegovo mater, da ji pomaga v njeni velikih bolečinah. Nenehoma ji stopa pred oči njena zgrbljena postava, njen od bolečine razbičani obraz. Ker jo je tisto jutro pustila samo v svojem domu, se ji je zdela kakor majhen otrok, ki bo umrl od vsega hudega, če mu ne bo kdo pomagal. Kaj je sedaj z njo? Se je kdo usmili tega prestrašnega otroka? Nekaj bi morala še storiti zanj, čeprav so ji roke zvezane. A kaj, križana gora, kaj?

»Aleš je padel,« sili iz nje. Ne prvič, že večkrat se je pripravljala, da tovarišicam pove o njegovi smrti. Skrivnost, ki jo je zaprla vase, jo je prav tako pekla kakor bolečine same. Vsaj enega bremena bi se rešila, če bi povedala. A v dveh, treh besedah tega ne bi mogla. Povedati bi morala vse, od tistega trenutka, ko je Aleš potrkal na okno, do tedaj, ko je vrgla zadnjo lopato na njegov grob, in še to, kako je pustila Merlaško samo v njeni bolečini. Če bi vse to pravila, bi ji bilo, kakor da znova doživlja tiste hude trenutke. Bolečina pa je bila še preveč živa v nji, da bi to zmogla.

Tudi druge tri so obmolknile. Seme dvoma, ki je bilo udarilo iz Marjaninih besed, je že poglano kali. Njihovi obrazi so bili spet taki kakor prej, sivi in mrtvi. Zopet so zaskrbljeno prisluškovale nabijanju topov in tuljenju granat.

Marjano je nenadni molk vzdramil iz zamišljenosti. Ni se mogla kaj spomniti, kaj so se bile pogovarjale. Ko pa se je, je rekla:

»Ko pride ječarka, nam že pove, kaj je bilo. Morebiti pa je most le zletel v zrak. Če so ljudje prej govorili o tem...«

Čez nekaj časa so tudi topovi pri Klamu utihnili. Zdaj je bilo povsem tako kakor vedno. Z glavne ceste je odmevalo brnenje avtomobilov, kdaj pa kdaj je skozi okno prodril kak človeški glas, pisk lokomotive s postaje, kjer so premikali vlak, in vsake četrte ure je bilo pri svetem Lenartu. Toda te četrte ure so se jim zdaj še bolj vlekle kakor kdajkoli poprej.

Poldne je že zdavnaj minilo, ko je šele zarožljaj ključ v ključavnici. Srce jim je začelo močno utripati. Vedele so, da jim ječarka prinaša hrano, ki so jim jo pošiljali domači. Ko so jo zagledale na pragu, so ji že z obraza razbrale, da komaj čaka, da jim pove, kaj se je zgodilo. Previdno je zaprla vrata, nato pa je planilo iz nje, ne da bi se prej znebila košar in zavitkov.

»Partizani so porušili Štampetov most!«

»S« ga,« so veselo vzkliknile vse štiri. Zopet jim je hotelo razgnati prsi. Konec je dvomov, zdaj vedo, da je res. Gnetle so se okrog ječarke kakor otroci okrog matere, ko jim reže kruh.

»So bežali?« je vprašala Marjana.

»Beli? Prav do Vrhnike, naravnost v kasarne. Kozlevčarjev pa se še v kasarno ni upal, domov je pobegnil. Nekateri trdijo, da se je skril pod posteljo. Kot hudičev jih je,« je kričal. Tudi drugih je bil sam strah. Še sedaj so vsi poparjeni in preplašeni. Taki hodijo okrog kakor mokre kure. Ljudje pa se jim smejejo. «

Grobovi žive

ČLOVEK, kamor greš in se pelješ, poglej ta dvakrat zasluženi svet bolje in globlje, ter obudi spomin na tovariše, ki so zgodaj, prezgodaj legli v grobove. Ob cesti in na gori, na travniku in v gozdu prisluhni — in čutil boš žive, uporne utripe mladih src, ki jih niso ustavile ne puške ne ječe ne biči, kajti zaživel so v novih in novih brigadah, v novih odredih in divizijah, v novem svetu, vrednem prezgodnjih grobov. Obsojeni na smrt smo postali zmagovalci, kajti prelep je ta naš svet s svojimi cestami in gozdovi, s tovarnami in polji, s kipečimi vrhovi in z bistrimi vodami. GROBOVI ŽIVE!

*
PRIJAZEN hribček, pod njim še prijaznejša vas. A nihče tega dne ni videl sonca, ki je razkošno razsipalo svoje vroče žarke.

Toda — ne delajmo mu krivice: potemnelo bi tega dne, tega vročega, avgustovskega dne v prvem okupacijskem letu. Potemnelo bi, a je moralo sušiti prelite kaplje krvi talcev in tiho polzeče solze njihovih dragih...

Hribček, ob njem zvožen kolovoz, nad njim šumeče hrastičje. Vmes pet kolov, pet sveže oguljenih kolov, ob njih zveržene postave prestreljenih talcev. Prvih talcev! Okoli njih se lovi sivkast smodnikov dim in vanje se upirajo čudne, svetle, začudene oči domačinov, ki so šele ob teh kolih dobobra spregledale »novi red«. In potem zelena uniforma ukaže:

»Glejte jih! Dobro jih glejte, bandite!... Tako se bo zgodilo vsakemu, če se bo upiral!«

In ljudje so jih gledali. Gledali so jih tudi otroci: nemo, s spoštovanjem, občudujoče, kot bi jim hoteli reči:

— Vi ste nam kupili spoznaje, v kakšen čas smo zašli! In niso jih gledali zato, ker je tako ukazal Nemec...

Potem je med gručo otrok šepnil tresoč, odrasel, ostarel glas:

— Da, dobro glejte in dobro si zapomnite. Kaj takega ne pomnim!

Otroci so še bolj odprli oči...

Potem sta bila dva pogreba: z godbo in venci in govori in kljukastimi križi so pokopali izdajalca in prav takrat so potihlo in z vozom odpeljali pet talcev, pet upornikov. Morali so jih zagrebsti za osamelim zidom...

A na njihovi zadnji poti jih je spremljala vsa okolica in ti-soče src je utripalo namesto njihovih.

Se isti večer so bili njihovi grobovi zasuti s cvetjem, ki je raslo okoli njih. Vsak cvet, vsaka bilka na mehki, okrvavljeni zemlji je vznemirjajoče oznanjala vsa štiri leta trdovratnega boja:

GROBOVI ŽIVE!

Vladko Prica: Pogreb pionirja

Boža Ilić: Glava mrtve matere

OKTOBRSKI gozd se rume-no-rdeče preliva v nove barve. Pod njim sredi poševne planjave pa divja boj. Boj pešiče partizanov s 500 Nemci...

Komandant bataljona, nasmejan, predrzen fant, se zgrabi za nogo in zavpije:

»Umikajte se, če ne bomo vsi ostali na senožeti!«

Ropot, podoben neprestanemu grmenju, pogoltne njegove besede, še bolj pa pok iz njegove pištole... Komandant je obležal negiben...

Rahleje, kot če bi bil živ, so ga skrbne, napete roke zavile v sveže rjuhe, zadnje čiste rjuhe goreče vasice. V zemlji, vroči od požara, je dobil mirno počivališče, ki se ga ni dotaknila ne lopata ne kramp. Izgreble so ga ljubeče roke vaščanov in njegovih partizanov. Odmevi salvo so se potem lovili in odbijali od strmih bregov, ki jih je padli komandant imel tako rad. Niti ene rože ni bilo tedaj, kajti zima se je bližala — rože v hišah je uničil požar...

Toda — komandantovo ime je ostalo živo, ostal je živ njegov vedri nasmeh, njegovo neizmerno sovraštvo do nasilnežev: vsako jutro je bilo pred zborom klicano njegovo ime. Prvi v vrsti je zbrano in razločno odgovoril:

»Padel za svobodo!« vse dokler svoboda res ni prišla.

GROBOVI ŽIVE!

MAJDA je imela rada vesele ljudi, rada je imela petje in ples, še raje pa rože. Njena hiša je bila vsa v cvetju in Majda sama cvet med njim. Cvet, ki je bil pri srcu partizanu Iztoku. In tudi ona je rada vide-la postavnega, dobrega fanta...

Tisti večer se je spet ustavil pri njih — potem se je spustil v grapo pod hišo. Čez čas se je skozi mrak prikradel odmev sumljivih strelor. Majda ni vzdržala — vznemirjena je stopila v negotovo noč...

Ze nov dan je oblizoval breg, ko je Majda prisopihala z mrtvim fantom na plečih do hiše...

Brez besed, a mokrih oči so ga pokopali na dvorišču. Vse cvetje se je preselilo zdaj k Iztoku in ni ga bilo dne brez sveže cvetice. Njegov grob je bil tako njen, tako njihov, da ji je zadoščal. Iztoka ji ni nihče iztrgal.

A prišel je dan slovesa, kajti Iztoka so selili bliže njegovega doma. In tisti dan je bil težji, hujši kot oni, ko ga je skril ocem njihovo prijazno dvorišče. A dokler je bil njen Iztok tam, je Majda vedno čutila:

GROBOVI ŽIVE!

*

OGROMEN, podolgovat in z grapami preprežen gozd je odmeval od silnega streljanja. Silni nemški valovi so zalivali

četico obkoljenih partizanov. Zelene postave češejo gozd. Nič jim ne ostane skrito.

Partizani se v živi obroč zaganjajo z vso upornostjo — a noben člen stiskajoče verige ne popusti zadosti. Četica je od trenutka do trenutka manjša, razbita na skupine.

Ob mitraljezcu ostane samo še njegov pomočnik, mlada, zelo mlada, komaj šestnajstletna deklica. In ona naj bi bila vojak, hraber borec, ki vse do pred nekaj meseci še nikoli ni držala v rokah puške! Ona, ki se je učila za šiviljo in ki niti ni okusila sladkosti prve ljubezni!

Zelene postave so od vseh strani lezle proti njima. V mitraljezu je bilo samo še pol saržerja nabojev. Tedaj je mitraljezec rahlo zastokal, udaril z glavo na obrnjeno zbrojevko — in negiben obležal...

Dekle je zdaj samo. Samo sredi razdivjane zelene poplave. Brez misli zgrabi vroče orožje, stisne ga v mehke ročice — in že se bliska iz cevi. Nemci opazijo njeno mladost — hočejo dobiti živo...

»Predaj se, zapeljana deklica! Zagotovimo ti lepo, brezskrbno življenje!« ji kličejo zelene postave.

Ona pa užiga proti njim...

Nenadoma zbrojevka utihne. Municija je potekla...

»Dekle, naša boš. Predaj se, ne bo ti hudega!« jo spet vabijo glasovi.

Proti njo so nezadržano lezle zelene tipalke...

Potem se je njena neznatna postavica dvignila in dvignile so se njene roke: dekle se je vdalo!

Nemec, ki jo to zapazil, se ji je sklonjen bližal. Njegove oči so svetle, svetlomodne in vroče. Čisto blizu njenih so že. Tedaj pa ona z desnico seže pod bluzo, nič ne meri — in ustrelji. Ustrelji iz majhne pištole. Nemec pred njo je padel na zobe in se ni več ganil... Tako je ponovila trikrat. Mlada, šestnajstletna deklica, ki še nikoli prej ni držala puške v rokah. Preden jo zgrabijo, si pretrga nit življenja sama.

Nemci si niso mogli kaj, da ji ne bi izkazali spoštovanja. Namesto besed, ki naj bi ji jih povedal na grobu njen ko-

mandant ali komisar, je govoril nemški oficir:

»... Zakaj to mlado bitje ni izšlo iz vrst našega velikega ljudstva?!... Vojaki! Ona vam je pokazala, kako se je treba tolči za svoje cilje, za svoje prepričanje! Pišite svojcem, kakšno junaško deklico ste srečali v slovenskih gozdovih... Že zdavnaj bi vladali svetu, če bi se mi borili tako, kot nam je pokazala ta zapeljana deklica!«

Ali je potem mogel grob pogoltniti vso njeno mladost, vso njeno predanost, vse njeno življenje? Ne!

GROBOVI ŽIVE!

*

POJDI, ustavi se in poglej!

Pred teboj je prijazna, na koncu od gora zaprta dolina, po kateri se vije iskriv potoček. A ta potoček je v vojnih letih dostikrat potemnel in zajokal, kajti vanj so pomešali vročo kri izmučenih talcev, ki

so jih tja vozili iz Begunj... To je dolina Draga...

Kdo bi štel grobove, saj je tam vse le grob, a grob, ki ni pomenil pokopališča, temveč pot v nekaj silno dragocenega, dragega, velikega. In kar je drago in veliko, je treba plačevati z najžlahtnejšim, kar premore človek. Življenje — velika cena za veliko stvar!

Nemci so bili tedaj še vedno močni, udarjali so levo in desno, prepovedali so obiskovati grobove, prepovedali so tja prinašati cvetje.

A matere, sestre in žene v črnih rutah in s šopki v rokah so bile močnejše od groznice, močnejše od požrešnih cevi... Ni bilo dneva brez cvetja na gomilah, ne zime brez znamenj nad njimi... Bilo je, kot bi tihi potoček raznašal seme uporne krvi vse tja do Save in po njej po širni trpinčeni zemlji, vzdikajoč:

GROBOVI ŽIVE!

Ivan Jan

Vojsko in Vojščica

VOJSKO in Vojščica! Kateri partizan, ki se je boril na Primorskem, ne pozna teh dveh imen? Ob njih mu zadržajo misli na valovito, nad 1000 metrov visoko planoto, kjer sije poleti čudovito sonce in kamor si pozimi redkokd iz doline utre pot. Kamorkoli se ozreš, vidiš z gozdom poraščene hribe, iz daljave pa te pozdravljajo Alpe, ki s ob jutranji zarji podobne mogočnemu obzidju praviljinega gradu.

Ta prelepi kos slovenske zemlje je najtesneje povezan z zgodovino narodnoosvobodilnega boja na Primorskem. Samotne hiše med gozdovi so nešteti partizanom nudile gostoljubno zavetje. Ob sovražnih ofenzivah so bili tu štabi partizanskih enot, na Vojskem je bila partijska šola, v težko dostopni gorski samoti je delovala partizanska tiskarna.

Lepi so bili tisti dnevi — bilo pa je tudi mnogo hudih, saj sovražnik ni nikomur prizanašal, če se mu je kdaj posrečilo prodreti v to zakotje.

Bilo je sredi decembra leta 1943. Zemlja je bila pokrita z belo snežno odejo. Vse je bilo mirno in tiho in nihče v prostornih kmečkih izbah ni slutil, da se ta dan ne bo končal tako kakor drugi.

Tačas si je po skriti grapi utirala gaz kolona nepovablje-

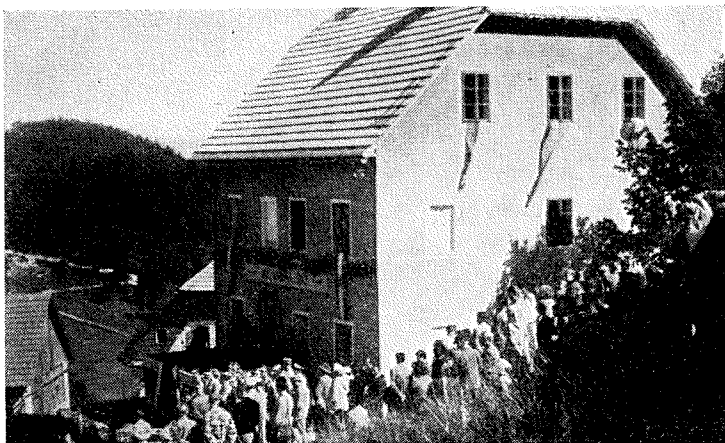
nih gostov. Njihov cilj je bilo Vojsko. Ukazano jim je bilo, naj presenetijo partijsko šolo in jo uničijo.

Mnogo so tvegali ti zagrizeni Hitlerjevi hlapci, ko so se odpravili na neznano pot po zasneženih strminah, skozi temne goščave, kjer so lahko vsak hip pričakovali strel iz partizanske puške. Tvegali pa so zato, ker je bil njihov udarec namenjen partijski šoli, saj so vedeli, da se v njej vzgajajo ljudje, katerih pest je najbolj trda in ki se nobenega sovražnika ne ogne. Najhujši udarci sovražnikov so bili vselej in povsod namenjeni Partiji, saj je bila ona tista, ki je vodila ljudstvo v boj za svobodo.

Tiho se je sovražna kolona krivila po zasneženem bregu, oči pod jeklenimi čeladami so voljeje bolščale proti samotni vasi, puške so bile pripravljene na strel...

Tedaj pa jih je opazil partijski stražar, ki je takoj opozoril tovariše na pretečo nevarnost. Tišina je pretrgalo streljanje. Gojenci partijske šole so se umikali v gozd na nasprotni strani vasi. Ko so se zbrali in prešteli, so videli, da dveh ni med njimi. Ta dva — Štefan Ferjančič in Štefan Zidanšek — sta med begom obležala v krvi.

Štefanu Ferjančiču in Štefanu Zidanšku so dne 20. septembra letos odkrili spominsko ploščo na šolskem poslopju na Vojskem, kjer je decembra 1943 delovala partijska šola.

Z odkritja spominske plošče na Vojskem

Na proslavi sta govorila književnik France Bevk in Franc Skok, predsednik okrajnega odbora Zveze borcev Gorica. Godba iz Idrije je igrala partizanske pesmi, nastopil je mladinski pevski zbor, po vasi je bilo praznično razpoloženje.

Ko sem poslušal govore in pesmi, so se mi misli ustavljale na partijski šoli, ki je bila nenehno v nevarnosti, ki se je morala tolikokrat seliti iz kraja v kraj, ki je bila sovražniku najhujši trn v peti, pa vendar ni nikoli prenehala z delom — niti potem ne, ko jo je meseca januarja 1944. leta zadel najhujši udarec, ko je sovražnik pobil 47 njenih gojencev v Cerknem. Vztrajala je in vzgajala nove kadre, kakor je vztrajala vsa naša Partija, ta naša nepremagljiva avantgarda, ta jeklena pest za svobodo boročega se ljudstva.

Po proslavi na Vojskem je mnogo ljudi obiskalo tudi grobišče padlih borcev na Vojščici. Okrog tri sto jih je tu pokopanih, znanih in neznanih. Padli so večidel v zadnji, najhujši ofenzivi na Primorskem; takrat so navalile na IX. korpus narodnoosvobodilne vojske uniforme vseh mogočih barv, z vseh vetrov zbrana sodrga, ki je hotela — službujoča temnim silam reakcije — po vsej sili uničiti sadove herojskega osvobodilnega boja na Primorskem.

Se na nekaj te spomnijo kamni na tem grobišču. Na

njih ne vidiš samo slovenskih, ampak tudi tuja imena. Ljudje iz več dežel Evrope so se družno z našimi partizani borili in padli na teh tleh. Našemu boju so se pridružili, ker so vedeli, da je pošten in da so sovražniki našega ljudstva tudi njihovi sovražniki.

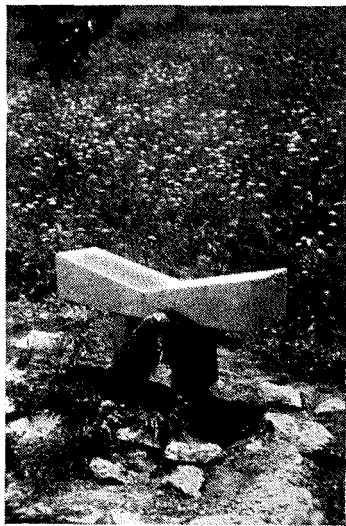
Pokopališče na Vojščici je simbol hvaležnosti primorskega ljudstva vsem borcem proti fašizmu, znanim in neznanim, borcem iz naše in borcem iz tujih dežel. Zato ga večkrat obiščimo in tudi gostom iz tujine ga pokažimo!

F. Š.

Tu je padel mlad kurir ...

Od Dravej do Podutika ni dolga pot, niti pol ure hitre hoje, in vendar se med potjo ponudi človeku obilo lepih slik. V gozd se zviže pot, na sončni rebrbi leži prijazna vas Kamna gorica, tik pod njo čepi tiho naselje Glince; nato prideš do kamnoloma, kjer je zemlja oguljena do reber in kaže črne, sivkaste in bele plasti apnenca, tik za kamnolomom pa je pravcata gora peska, ki ga trgajo iz nedri hriba.

Na obronku kamnoloma (ki ima ostro odsekano steno) se je jeseni 1942 ustavil mlad kurir Dolomitskega odreda, star 14 let. Strmel je v dolino, na vasi in ceste pod seboj, ter ugibal, ali se je varno spustiti na pot, ali bo lahko prenesel pošto ilegalnega rajonskega odbora in Dolomitskega odreda zaupljivim ljudem v Dravljah in Šiški, da jo bodo prenesli naprej v Ljubljano. Komaj je zlezal s hriba, je zagledal skupino črnih ljudi — izdajalskih belogardistov.

Spomenik Milanu Mravljetu

Hotel je steči nazaj, a navpične stene kamnoloma so bile prestrme. Obrnil se je čez cesto, da bi ušel v drugi gozd. Tekel je, a gozda ni več dosegel. Se pred smrekami so ga podrlji strelji. Kot lovski psi na divjad so se vrgli nanj belogardisti in mrtvega vlekli po sadovnjaku, da je glava udarjala po tleh, in ga pustili na previsu ob cesti. Potem so odšli v Podutik po voz in voznika, ki je odpeljal mrtvega kurirja v Dravljce. Tam so ga pokopali. Krsto so nosili stari možaki, za njo pa sta tavalji mati in sestra, medtem ko je bil edini brat med partizani. Padli kurir je bil Milan Mravlje.

Ni še končal šole, ko je že nosil pošto preko žične ovire med Ljubljano in okolico, a maja 1942 je zapustil dom in odšel v Dolomitski odred. Komaj nekaj mesecev je bil tam, ko so prekinili njegovo življenje strelji v sadovnjaku nad Podutikom.

Cez drn in strn

Sedaj stoji na mestu, kjer je padel, spomenik. To je spomenik pionirju, kurirju, tihemu junaku. Pionirji vsako leto večkrat počaste njegov spomin. Letos, 2. oktobra, ob obletnici smrti Milana Mravljeja, so tekmovali do cilja pri spomeniku v Podutiku s hojo čez drn in strn, z nabiranjem znanih rastlin, z razbiranjem potnih znakov in naštevanjem narodnih herojev. Pri slednjem je večina ekip navedla za narodnega heroja tudi pionirja Milana Mravljeja, kar si-

cer ni točno, a je značilno za miselnost otrok.

Prvo mesto so si v tekmovalstvu pridobili Milanovi rojaki, pionirji iz Dravclj. Po pohodu so se zbrali okrog spomenika in položili tja venec.

Kraj na Podutiku je tako lep in tih, da bi se sčasoma lahko razvil v pionirski park. Domačini kažejo veliko razumevanje za to, zbiranje pionirjev iz bližnje okolice pri spomeniku pa si je pridobilo že tradicijo.

M. K.

S srečanja v Završnici

DNE 26. septembra letos je član CK ZKS France Klopčič odkril v Završnici blizu Zirovnice na Gorenjskem spominsko ploščo Dragoljubu Milovanoviću, sekretarju CK SKOJ, ki se je pri ilegalnem prehodu jugoslovansko-avstrijske meje l. 1922 na Stolu smrtno ponesrečil.

Planinarstvo že zdavnaj ni več privilegij petičnih posameznikov. Postal je živa potreba tisočev mladih ljudi, ki ljubijo lepote narave.

Pred sedemintridesetimi leti, ko je mladi komunist Dragoljub Milovanović plezal po pobočju Stola, potem ko je prekorščil jugoslovansko-avstrijsko mejo, je bilo precej drugače. Delavci si niso mogli privoščiti niti dopusta, kaj šele, da bi odhajali v hribe. Zato tudi Milovanović ni bil vaje planin, ni poznal njihovih lepot in nevarnosti, slabo je bil opremljen. Najbrž je ponoči ali v megli zgrešil pot, se znašel nenadoma na robu prepada in omahnil... Komunist je bil in je opravljal svoje naloge tako kot tisoči njegovih tovarišev in tovarišic, ki se niso ustrašili težav, pa čeprav je bilo v nevarnosti njihovo življenje.

Planinska zveza Jugoslavije je v zvezi z odkritjem spominske plošče Dragoljubu Milovanoviću priredila v Završnici velik tabor mladih planincev iz vse Jugoslavije. Udeležili so se ga mladinci iz vse Jugoslavije, celo iz daljnega Titograda v Črni gori in iz Makedonije. Pridružili so se jim taborniki in člani Počitniške zveze.

Tabor bi moral trajati od sobote do nedelje, program je bil pester, šotori postavljeni, organizirana prehrana in zabave, toda...

Skoraj vedno smo imeli pri podobnih prireditvah srečo z vremenom. To pot pa je lilo kot za stavo. Nizki oblaki so se zgnetli v dolino pod Stolum, iz njih pa je vztrajno padal gost dež. Zemlja se je spremenila v lepljivo blato, pod šotori so rasle luže v majhna jezercja. Člani ZB iz okoliških krajev, ki so se kot gostitelji spremenili v kuharje, blagajnike, natakharje in strežnike, so se zaskrbljeni ozirali v velike količine mesa in kruha. Vse bo ostalo, kdo bo povrnil škodo, če se bo kaj izpridilo, so se zaskrbljeni spraševali in gledali v nič dobrega obetajoče nebo.

Toda slabo vreme ni preveč škodovalo splošnemu vzdušju, čeprav je pokvarilo skoraj vse načrte. Kakšni planinci in kakšni mladinci bi bili, če bi se

Tabor planincev v Završnici pod Stolum

Spominska plošča Dragoljubu Milovanoviću

ustrašili slabega vremena! Kljub dežju se je več tisoč ljudi udeležilo zborovanja, na katerem je govoril predsednik CK Ljudske mladine Jugoslavije tovariš Mika Tripalo.

V nedeljo zvečer so začeli šotore podirati, ljudje so se začeli razhajati. Čeprav je še

vedno deževalo, se je vendarle na obrazih bralo, da je bil tabor prijetno doživetje za več tisoč mladih ljudi, pa tudi za nekdanje partizane in aktiviste, ki so se spet lahko prepričali, da naša mladina ni taka, kakršno bi jo radi prikazali nekateri črnogledi ljudje.

Odtrgali so me od matere ...

STANOVALI smo v Lobnici nad Rušami. Železniška čuvajnica je bila naš dom. K mali hišici je bil prislonjen kozji hlevček, pod hišo je tekla železnica, med njo pa se je razprostiral gozd — nam otrokom en sam velik, svoboden svet... Vsako drevo, vse grape in vse strmine so bile naše.

Tak je bil kraj moje srečne mladosti. Tu smo doraščali Zdravko, Rudi in jaz.

Še trinajst let nisem imela, ko je strašni vojni vihar razdrl srečo naše družinice.

Tedaj nisem vedela, da je naš Zdravko, ki je bil vajenec v Delavnici železniških vozil v Mariboru, že nekaj let član SKOJ, da je leta 1941 postal voditelj ruske uporniške mladine in se ves prežet z naprednimi idejami vključil med organizatorje upora v Rušah. Ne, tega ne bi še razumela, vedela pa sem vse, kar so počenjali Nemci hudega, in razumela, da se mora Zdravko skrivati, ker bi ga Nemci odvedli in ubili... Oče je naredil v kozjem hlevčku tik pod jaslimi tajen vhod v temno skrivališče. Tu je bilo od julija 1941 zatočišče našega Zdravka, strica Jezernika — maminega brata, često tudi Jožeka Knifca, Matauška, Vranjeka in drugih ruških borcev za svobodo. V drvarnici je bil pod skladovnico drv skrit stroj, na katerem so ponoči razmnoževali letake, ki so govorili o nemškem nasilju in pozivali ljudi k uporabi orožjem v rokah.

Nekega zimskega večera leta 1941 pa se je Zdravko moral posloviti od doma. Oče ga je pospremil na tovorni vlak. Zdravko se je odpeljal na Dolensko. Nikoli več ga nisem

videla. Leta 1943 je padel kot komisar čete Gubčeve brigade. Odslej se vrača le v spominih na moja mlada leta — ta moj dobrosrčni brat, ki me je na rokah nosil, če sem zbolela, ki me je prvi učil borbenih pesmi in mi pripovedoval o partizanih — borcih za svobodo.

Poslej so moji spomini čedalje bolj boleči...

Zimsko jutro je bilo. Ležala sem obvezana zaradi velikih tvorov na glavi. Le oči so mi gledale iz obvez. Nenadoma — na pragu okovani koraki. V hišo vderejo gestapovci in vklešajo očeta. Eden izmed njih upre boljšeče oči vame: »Aha, tu je bandit!« Trga mi obveze z obraza in ne more verjeti,

da sem le otrok. Očeta odpeljejo.

Nekega dne me napodijo iz šole. Nisem sama. Še nekaj jih je, ki jih zmerjajo z »otroci banditov«. Boža Jezernikova, Silva Breznikova in jaz postanemo tedaj neločljive prijateljice — zaveznice. Delimo ist usodo: v naših družinah se dan za dnem vrstijo preiskave.

Še jih vidim, kako kričijo in vihtijo brzostrelko nad mamo. »Pri priči vas ustrelim, če ne poveste, kje je sin Zdravko!« Mama pa stoji ponosno pred njimi in prav tako ponosno odgovarja: »Kar ustrelite me!« Strahoma zrem v mamo, smili se mi, ko jo tepejo, suvajo in psujejo. In še vidim mamo, kako se zvečer skloni nad škafom perila in se nasmehne. V škafu je perilo ruških partizanov.

Tako so se nad moja otroška leta zgrnile skrbi. Težke dolžnosti so me zgodaj zresnile: hodila sem v ječo k očetu in v cekarju nosila k neznanim ljudem obleko ali hrano za partizane.

Prišel je dan, ki ga bom vse življenje pomnila: 4. avgust leta 1942. Z mamo sva še mirno spali, moralo je biti zelo zgodaj. Udarci po polknihi naju zbude. Osem jih vdre v hišo,

IZ SRCA

Vajenci iz internata Tehnogradnje v Ožbaltu ob Dravi so Uredništvu revije »Borec« poslali naslednje pismo:

»Vajenci v internatu Tehnogradnje gradbišče hidrocentrale Ožbalt ob Dravi smo skupaj čitali članek »Devetinštirideset domov je zaihtelo...«, ki ga je napisal Jože Janež. Močno smo bili ganjeni spričo nasilja, ki ga je tamkajšnjemu zavednemu ljudstvu prizadejal podivjani okupator... Ne vemo, kaj naj storimo, da bi se Babnopolcem vsaj malenkostno zahvalili za njihovo sodelovanje z NOB in za prestano trpljenje. Sklenili smo, da bomo v ta namen prispevali skromen dar, ki se sicer ne bo dosti poznal, toda dali ga bomo iz srca. Od svojih mesečnih nagrad bomo zbrali nekaj denarja in ga poslali organizaciji Zveze borcev v Babno polje, da ga bo porabila, kjer ji je pač potrebno zakrpati kako majhno luknjico. Morda ga bodo lahko porabili pri gradnji spomenika padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

Ker smo v internatu trije letniki, bo v prvem letniku prispeval vsak vajenec 50 din, v drugem letniku 70 din, v tretjem letniku pa 100 din. Nekateri so napovedali tudi večje zneske. Da smo bliže tej vasi in tem ljudem, bi jim pomagali tudi pri gradnji, saj smo marljivi pri delu in kot gradbinci takih del vešči.

dva upreta pištole v naju. »Takoj, v petih minutah se oblecita!« Mama mi v hitrici vtakne za modrček nekaj denarja, poveže v culico nekaj obleke, vzame dokumente in tako zapuščava dom. Poslednjič se ozreva nazaj, v hlevu zamekečeta naši kozi in mama bridko zajóče...

Pred žandarmerijo v Rušah, sredi vasi, je bilo zbranih mnogo žena. Tam je bila Šarhova mati in njenih osem otrok, Marija Breznikova-Silva, moja pogumna prijateljica, pa jim je pravočasno pobegnila. Tu so Pintarjevi, Vigecovi in Klara Vranjekova — same žene in matere ruških borcev za svobodo.

Na kamionih so nas odpeljali v Maribor in nato v živinskih vagonih v Celje. Tam so nas strpali v poslopje velike šole. Prostori so bili že polni iz vse Štajerske pripeljanih družin. Sami smo si znosili slame v tretje nadstropje in si pripravili ležišča. Nekaj dni so nas tako pustili, le trikrat na dan smo smeli na dvorišče po hrano.

Nekega zgodnjega jutra pa so na kamionih odpeljali vse moške. Mnogo žena je zajokalo.

Naslednji dan je bila sobota. Dobro pomnim to soboto, najhujši dan mojega življenja. Kako naj povem, kaj sem slišala in videla to jutro...

Spali smo še. Nenadoma nekdo surovo butne v vrata in zakriči v sobo: »Vse žene nad 18 let takoj na dvorišče!« V hipu je vsa soba pokonci. Matere kakor levinje planejo k svojim otrokom, otroci pa se jih oklenejo... Tedaj pridrvijo gestapovci in kriče: »Schnell, schnell!«... Matere še krepkeje stisnejo k sebi svoje male. Otroci vreščiijo in matere jokajoč prosijo, rotijo: »Pustite nam otroke!« Ali nič ne pomaga. Gestapovci začnejo trgati otroke iz materinih naročij in jih suvati v kot, matere pa k vratom. Priganjajo, kričijo. Vsa šola odmeva od glasnega joka in krikov obupa. Bila sem med najstarejšimi otroki in sem se siloma zadrževala, da ne bi izbruhnila v jok, srce pa se mi je paralo in se hotelo razpočiti od žalosti. Z mamó se prelinam na hodnik; na stopnišču me odtrgajo od nje. Potem zbežim k straniščnemu oknu, za mano se prerivajo še drugi otroci in kličemo na ves glas, že hripavi od joka: »Mama, mama!« Matere so že na kamionih, stegu-

jejo proti nam roke in nas kličejo. Motorji zabrnijo, kamioni krenejo. Spustimo se z oken in se vrnemo v sobe. Na slami so obležale cule, ki so jih matere pozabile — tu nahrbtnik, tam kovček. Med njimi sedemo in neutolažljivo jokamo. Med nami sta tudi dva dojenčka. Pridejo neke ženske in ju odnesejo. Mi pa ostanemo sami, sami... Le tisti, ki so bili premajhni, da bi razumeli, kaj se je zgodilo, so bili še nekoliko živahni, drugi pa smo bili brez življenja, kakor od slane ožgani cvetovi.

To noč sem menda vso prebedela, kajti neprenehoma sem prisluškovala otrokom, ki so v sanjah klicali svoje matere in namesto njih sem pobožala zdaj tega, zdaj onega.

Naslednje jutro smo bili na vrsti otroci. Nismo več jokali, celo nekam veseli smo odhajali. Morda pa neke najdemo spet svoje mame... Sprejelo so nas dolge lesene barake, okrog barak visok plot in na njem boedeča žica. To je Fröhleiten — mladinsko taborišče. Žalostni doženemo: »Ni naših mater.«

Ruški otroci smo vedno skupaj. In vsak dan, vsako uro nas huje razjeda domotožje. Neutrudno govorimo o domu, o naših gozdovih, spominjamo se potočkov, trat pred hišami, ptic v gozdu, vsega... Nekega dne nas hrepenenje premaga. Sklenemo: Domov pojdemo! Šarhov Lojzek, Šarhov Vanček, Vigecov Slavko in jaz. Ko gredo drugi otroci na večerjo, se mi vzpemo na stranišne zidove in čez boedečo žico. Onkraj žice se oddahnemo: »Zdaj smo rešeni! Toda kje smo?« — »V Gradec moramo!« pravim jaz, saj se dobro spominjam, kod smo se peljali. Vso noč hodimo in proti jutru smo v mestu. Še je v modrčku denar — kupim si vozovnico in peljemo se v Maribor. V Studencih izstopimo in jo mah-nemo k postajnemu vratarju, ki je očetov znanec. Najprej osupne: »Otroci, od kod ste se vzeli!« Potem pa nam pomežikne in nam svetuje, kod naj hodimo... »Pa ne držite se preveč skupaj,« še doda.

Jaz sem ostala na Bezeni pri teti, ostali pa so odšli k Žampovim. Gospodinja je bila se-

Prosimó vas, tovariš urednik, da poizveste, ali deluje v Babnem polju mladinska organizacija, s katero bi radi navezali stike ter si dopisovali o raznih problemih.

Zanima nas tudi, koliko je sedaj v Babnem polju prebivalcev, kakšna je njihova najvažnejša gospodarska panoga in kakšne so njihove perspektive. Morda bi nam to lahko opisala tamkajšnja mladinska organizacija ali organizacija SZDL.

Vsem prebivalcem Babnega polja pošiljamo tople in prijateljske pozdrave iz lepe Dravske doline.

Menda ni treba posebej poudarjati, da je bilo uredništvo »Borca« zelo veselo, ko je prečitalo pismo vajencev Tehnogradnje iz Ožbalta ob Dravi. Še bolj pa bodo njihovega pisma veseli ljudje v Babnem polju. Marsikateri materi, ki je izgubila moža in sina, bo kanila solza iz oči, ko bo videla, kako mladina sočustvuje z njo in kako ji je hvaležna za prestano trpljenje.

Pismo vajencev iz Ožbalta nam dokazuje, da je naša mladina na pravilni poti — da je hvaležna borcem za svobodo in da se oplaja s svetlimi tradicijami naše ljudske revolucije.

Dragi vajenci iz Ožbalta! Sporočamo Vam, da so dne 27. oktobra t.l. odkrili v Babnem polju lep spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Pred odkritvijo smo poslali Vaše pismo tamkajšnji organizaciji ZB. Nedvomno ga je sprejela kot najlepši dar, kot najlepši šopek na spomenik.

Prav tako smo prepričani, da Vam bo tamkajšnja mladinska organizacija odgovorila na vsa vprašanja in da boste lahko navezali z njo najtesnejše stike.

Uredništvo »Borca«

Dorđe Andrejević-Kun: Priče gorja

stra Alfonza Šarha; tu sta Šarhova našla očeta-borca.

Gestapovci pa so kmalu zvedeli zame. Spet so prišli pome in ni bilo dolgo, ko sem se spet znašla v Frohnleitnu. Za kazen so me vrgli v bunker.

Spet dolgi dnevi, polni domotožja. Nekega dne so začeli

dila misel na beg... Zdaj nisem imela več tovarišev, tvegala sem sama. Spet se mi je posrečilo, da sem preplezala plot, toda preko mostu nisem upala. Stala sem pred deročo reko Muro in se obotavljala. Ne, nisem več smela odlašati... Hitro sem se vrgla v valove in preplavala reko. Zlezla sem na breg, voda je curljala od mene in deževalo je. Temnilo se je, a nisem se smela zaustavljati. Pognala sem se v beg, tekla sem dolgo, vsa mokra, onemogla. V daljavi sem zagledala lučko. Iz noči se

otroke popisovati in jim vtiškati na roke številke. Iz šepetajočih pogovorov sester sem razumela, da nas bodo poslali dalje. Klicali so nas po abecednem redu. Že so začeli klicati otroke s črko »T«. Strah me je prevzel: »Jutri bom na vrsti jaz!« Spet se mi je poro-

mi je prikazala hišica — neka čuvajnica — v njej je bil vojak. Ustrašil se je. Jaz pa sem ga začela prositi, ali se smem pri njegovi pečki posušiti. »Padla sem v reko,« sem mu pripovedovala, »in moram k sorodnikom tja prek!« Vse mi je verjel. Zjutraj sem v Gradcu sedla na vlak in se odpeljala v Maribor. Zdaj sem se izognila tete in šla naravnost na Pohorje... Tu sem našla svoje vrstnike. Postali smo pionirska četa ruških partizanov. Čeprav majhni, smo se vendarle že učili, kako se moramo z orožjem zoperstaviti sovražniku. Veliko skrbi so nam posvečale borke. Še prav posebno materinsko nas je vzgajala mlada borka z lepimi, svetlimi kitami. To je bila Milka Kerinova.

Zima se je bližala in borci so bili v skrbeh, kaj bo z nami otroki. Poslali so me k bratu na Koroško. Pot mojega preganjanja pa še ni bila končana. Spet sem prišla v roke gestapa, spet sem videla in okusila trpljenje po ječah in taboriščih, vse do svobode. Preveč je bilo hudega...

Naše matere se niso vrnile... Od žalosti in trpljenja so umrle v nemških taboriščih!

Zdaj sem sama mati, štirje otroci me obkrožajo. Kadar koli jih ljubeče stiskam nase, me presune spomin na mojo mater, od katere so me, otroka, za vedno odtrgali.

*Po pripovedovanju Milade Mihevc-Trpin napisala
Francka Kranjec*

DARILO TOVARIŠA TITA ZVEZI BORCEV

Prve dni oktobra je tovariš Tito sprejel generalnega sekretarja Zveze borcev NOV Velimirja Stojnića in mu izročil pet milijonov dinarjev kot svoj osebni prispevek za povečanje socialnih dejavnosti Zveze borcev NOV. Ob tej priliki sta se tovariš Tito in Velimir Stojnić več kakor uro dolgo pogovarjala o delu ZB, zlasti pa o urejanju raznih socialnih vprašanj članov ZB, vojaških vojnih invalidov in otrok padlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja. Tovariš Tito je izrazil zadovoljstvo nad uspešno rešitvijo nekaterih vprašanj, hkrati pa je nakazal nekaj smernic za delo v tistih posameznih panogah socialnega dela z bivšimi borci, ki so bile do zdaj iz objektivnih ali pa tudi subjektivnih razlogov več ali manj zapostavljene. Tovariš Velimir Stojnić se je zahvalil predsedniku republike za skrb, ki jo posveča bivšim borcem, zahvalil pa se je tudi za darilo. Tovariš Tito je omenjenih pet milijonov prejel kot avtorski honorar za nedavno objavljeno novo izdajo svojih del.

Tomaž Godec

Tomaž Godec je bil rojen 1905. leta v Bohinjski Bistrici. Zrasel je v dolgega in močnega fanta, korenjaka, v znanega planinca in še bolj znamenitega smučarskega tekača, ki je dolga leta med našimi smučarji trdno držal prva mesta. Bil je človek, ki je v štirih urah, s polnim nahrbtnikom na ramah prispel iz Bohinja na vrh Triglava. Redkobeseden, a dobrovoljen, nasmejan in premišljen, se je kmalu srečal z naprednimi idejami. Ljudje so ga vzljubili, mu zaupali — vse do njegove prezgodnje smrti aprila 1942.

Poleg starega komunista Jožeta Ažmana je bil Tomaž najpomembnejša revolucionarna osebnost Bohinja. Čeprav ga niso pestile gmotne skrbi — ukvarjal se je s trgovino z usnjem — je že v fantovskih letih prišel v stik s komunisti, katerih ideje in cilji so ga zajele z vsem žarom. Tudi sam je že več let pred vojno postal komunist.

Človeka s takimi lastnostmi, ki je bil poleg tega še zelo popularen športnik, je vzljubil ves Bohinj. Ni veliko govoril, a kadar je odprl usta, ga je vse poslušalo. Iz njega so vrele duhovite, prepričljive besede. Tako prepričljive, da so zalegle več kot župnikove. Kar je povedal Tomaž, se je poslušalcu vsadilo v srce. Tako ni čudno, da je postal nekakšen ljudski tribun tega območja — a skromen, dober, poln duševnih in telesnih sil in vrlin, ki so jih tudi najpreprostejši ljudje znali ceniti.

Tomaž je z vedno večjim ognjem revolucije deloval med Bohinjci, se povezoval z jeseniškimi kovinarji, neredko javno nastopal, pridobival somišljenike in simpatizerje ter krepil pri ljudeh upanje v lepše dni. Ze nekaj let pred vojno so imeli v Bohinju močno gibanje Društva kmečkih fantov in deklet, pri čemer je imel Tomaž velike zasluge. Zato ni bilo čudno, če so ga opazile tudi policijske oblasti — in ga leta 1940 z drugimi revolucionarji vred internirale v Ivanjico, kjer so ga zadržali do razsula kraljeve Jugoslavije.

*

Kmalu po okupaciji so hoteli Nemci Tomaža aretirati, a jim je ušel skozi okno hiše, kjer so ga iskali. Povezan z Jožetom Ažmanom, ki je postal član okrožnega vojnega komiteja za Jesenice, je začel vztrajno organizatorsko pot. Sestanek za sestankom, pripravljanje oboroženega upora — to je bilo zdaj Tomaževo delo.

In ljudje so mu zaupali, mu sledili. Zrasle so organizacije OF v vsej bohinjski kotlini: v Bistrici, v Nomenju, na Koprivniku in Gorjušah, v Stari Fužini, Jereki, v Češnjici in v okolici. V teh dneh je privrela na svetlo vsa Tomaževa moč, ves njegov pogum in privrženost revoluciji. Večkrat je moral tudi na sestanek na oddaljene Jesenice ali drugam. Peš se mu je zdelo predaleč, zato se je vozil kar z vlakom, čeprav je ve-

del, da ga Nemci iščejo. Zaradi varnosti sta navadno potovala z njim še dva tovariša. Eden v vagonu pred njim, drugi v naslednjem vagonu. Če je bila nevarnost, je bil o tem hitro obveščen, da se je potem skrival po vlaku. Razen tega pa je imel Tomaž še ponarejene osebne dokumente. Toda — bolj kot njim je Tomaž zaupal sebi in svoji preračunljivi previdnosti.

*

Prišel je december 1941 in z njim čas bohinjske vstaje. Poleg Staneta Zagarja mlajšega, Staneta Bokala in Potočnika je bil v štabu vstaje tudi Tomaž. V prvi polovici decembra so bili po vsej okolici številni sestanki. V Bohinju jih je organiziral največ prav Tomaž. Po vseh bohinjskih vaseh je telo in povsod so bili možje in fantje pripravljeni, da primejo za orožje. Čakali so samo še na dogovorjeno znamenje...

Tomaž je tiste dni obhodil vse bohinjske vasi. Potem ko je imel

Tomaž Godec v Begunjah na Gorenjskem, kjer so ga nacistični krvoloki zverinsko mučili

Vigred se povrne

Poslednji list je danes padel z veje
in veter je zažvižgal pesem zim,
z gorečih, mokrih vej se dviga dim,
z neba se vsipljejo po nas snežene preje.

Zaviti v plašče gledamo snežinke
in vsak po svoje prede misli v čas
in bridka bol se vreže nam v obraz,
dokler ne snamemo z obličij krinke

ter se v podobe vsak obrne:
ta v dom, ta v grob, ta v sladki čas nazaj
in skrb nas tre, nas v beli molk ogrne...
Potlej moj drug z oči snežinko vrtne
in de nam, kot da gleda v sončni raj:
Po vsaki zimi vigred se povrne!

Travna gora, novembra 1943

Še sestanek v Šturmovi gostilni v Bistrici, je zvečer odšel v Nomenj. Med drugimi ga je tam pričakovali plaz upornikov, ki se je proti jutru 16 decembra utrgal s Pokljuke in Koprivnika, kamor je ponoči prigazila dolga kolona prostovoljcev iz gorjanskih in blejskih vasi. Toda — že prej je izginil med hišami in drevjem v dolino izdajalec — koprivniški kovač...

Plaz upornikov se je vsul v Nomenj. Med drugimi ga je tam pričakoval tudi komandir Tomaž, takrat ogorel hrust, košatih brk. Nad cesto je razporejal četo — večina upornikov je imela le sekire, cepine, žage, prava Gubčeva vojska — ko je začelo pokati. Načrt vstaje je spodletel, čeprav ni ostal brez uspehov. Med tistimi, ki jih je to najbolj peklilo, je bil prav gotovo Tomaž, saj je bil Bohinj pripravljen za boj takor množično kot ne prej in ne pozneje.

*

Po teh dogodkih so se partizani-prvoborci razdelili na več skupin. Tista nad Bohinjem, ki jo je vodil Tomaž — Ažman je padel že avgusta — je šela tedaj le pet partizanov, ki so jim bili Nemci neprestano za petami.

»Toda — ne bodi nas staknili!« je veselo in samozvestno zatrjeval Tomaž. »Nas že ne!«

Poznal je vse poti, prehode in stezice v bohinjski okolici in pod Triglavom. Vendar pa previdnosti ni zametoval. Pa vendar je bil še premalo previden...

Neke zimsko-marčevske noči leta 1942 se je Tomaž zadržal z Avguštinom Gašperinom, ki je bil tam doma, v Stari Fužini. Za vsak primer sta že navsezgodaj, še pred dnem krenila iz vasi na planino Voje, ki je oddaljena kakšno uro od tam. Prav tedaj je zapadlo nekaj prstov svežega snega, zato sta se napotila tja gor s smučmi.

Prismučala sta do planine in, ker sta bila na nogah že več noči, sta se zarila v listje neke staje — in zaspala...

Ko sta odhajala iz vasi, pa ju je videl neki lovec, nemški podrepnik. Sledil jima je, ugotovil, kdo sta in kje sta se ustavila, ter pohitel to poročat Nemcem...

Okoli staje, kjer sta spala, so se kmalu začele kazati sumljive postave. Nemci so postavili še nekaj zased — in vdrl v koč. Planili so še na speča partizana, kajti vedeli so, da sta bila oba znana korenjaka. Prebudilo ju je vpitje — in trdi prijemi nemških policajev. Hotela sta seči po orožju, a to ni bilo več mogoče. Spoprijeli so se. Gustlu je uspelo, da se je otepel prvega in pometel še z drugimi ter se jim iztrgal. Pognal se je k vratom in za bližnji ovinek. Tam pa je bila zaseda. Zaropotalo je — in Gustl je obležal. Medtem so policaji v staji obdelovali Tomaža, ki ni imel časa, da bi segel po pištoli. Prijeli so se z golimi rokami. Hoteli so ga imeti živega. Dva ali tri bi že zmogel, a ko se jih je vsulo nanj še cel roj, je podlegel. Zve-

zali so ga, trdo zvezali z vrvjo.

Potem se je začelo: topli so ga že v Bohinju, na Bledu in potem v Begunjah. Na Bledu ga je zaslišal sam gauleiter, a ni nič opravil. Že takrat, ko so ga odpeljali iz Bohinja, je vzkliknil pred ljudmi:

»Zdaj je z mojim delom sicer pri kraju, a naše ljudstvo bo ostalo! Tudi besedice ne bodo zvedeli od mene!«

Nemci so vedeli, koga imajo v rokah. Vedeli so, da je Tomaž eden izmed voditeljev upora, zato so se na njegovo zasliševanje temeljito pripravljali. Strahotno so ga mučili. To se je dogajalo dan za dnem. Z nog in rok so mu trgali nohte, ga pretepali, ga obešali z glavo navzdol, da je zgubljal zavest, in ga potem polivali z vodo...

Toda »Banditenführer«, kakor so ga imenovali v zaporih Nemci, ni spregovoril. Zasliševalce je zajelo nekakšno grozljivo spoštovanje do Tomaža.

Ljudje, ki so vedeli, kako je s Tomažem, so lahko spali doma mirne duše: organizacije so ostale nedotaknjene.

Nekega dne pa, ko so bili zasliševalci že utrujeni od pretepanja in je pred njimi še vedno stal zvezani in izmučeni Tomaž, je privrelo iz njega:

»Zvezanega me lahko pretepete... Odvežite me, če ste za kaj, pa boste videli, koliko vas bo treba... Sicer pa — tudi če me zrežete na koščke, od mene ne boste zvedeli niti besedice. Zastonj se mučite z menoj!«

Zasliševalci so ga nemo poslušali. Gledali so ga kot zmagovalca, ki zasluži spoštovanje, čeprav je bil njihov smrtni sovražnik.

»To je borec, to je junak,« so govorili. »Če bi ta ostal v gozdovih, bi nam še trda predla!«

Od tega dne dalje ga niso več mučili, saj je že stokrat dokazal, da je trden kot gora, ki je nobena sila ne premakne.

*

Sredi aprila so partizani kaznovali s smrtjo jeseniškega župana Lukmana. Tedaj je padlo zanj 50 talcev, ki so jih nabrali v Begunjah. Na velikih rdečih plakatih je bilo med številnimi imeni tudi Tomažev. Vendar so to pot gestapovci naredili drugače kot običajno. Obsojence so odpeljali v Nemčijo, v Mauthausen, kjer so jih pobili in v krematoriju sežgali. Med njimi tudi junaka Tomaža...

Še zdaj ga vidim...

Ko je pred petnajstimi leti izdihnil France Rozman-Stane, se je utrnilo po vsej Sloveniji nešteto solza. Tudi jaz sem jokal, skrivaj sem jokal, ker tega nisem hotel pokazati svojim borcem. Morda me ne bi razumeli, kajti mlajši borci ga niso toliko poznali, ker niso živeli neposredno z njim.

Ne morem reči, da sem ga dobro poznal. Skupaj sva bila samo nekaj mesecev med pohodom II. grupe odredov z Dolenjske na Štajersko. Toda v tem času sem ga toliko spoznal, da sem ga vzljubil z vsem srcem. Zaupal sem njegovi sposobnosti, hrabrosti, odločnosti. Tako sem se počutil varnega, kjerkoli je bil on z nami, tudi v najhujših pogojih. Vedel sem, da se bo Stane znašel, da bo ukrenil vse potrebno za razbitje sovražnika, ali pa se bomo izmuznili iz klešč, če bo tako bolje kazalo.

Spoznal sem ga 25. maja 1942, tistega dne, ko sem prišel k partizanom. Ko me je aktivist Lojze pripeljal mimo stražarja v taborišče Simonovega bataljona, sem zagledal tudi štab II. grupe, ki je bil tedaj pri tem bataljonu. Štabni šotor je stal sredi taborišča, pred njim pa so sedeli trije partizani, oblečeni v čedne uniforme bivših jugoslovanskih oficirjev. Takoj sem uganil, da morajo biti ti trije nekakšni poveljniki. Z Lojzetom sva jih pozdravila s stisnjenimi pestmi, oni pa so nam prav tako odzdravili. Smeje so naju gledali, potem pa je najmanjši med njimi vprašal Lojzeta: »No, Lojze, kaj te je prineslo sem? Ali te je strah doma?« Spoznal sem, da se tisti mali partizan in Lojze poznata že od prej. Ogledoval sem si vse tri in nisem vedel, kaj naj rečem. Tudi tega nisem vedel, kdo izmed njih je komandant. Predstavljal sem si, da je partizanski komandant velik, plečat in močan človek. Zato sem sklepal, da je tudi med temi tremi komandant tisti, ki je najbolj podoben mojim predstavam. Tako sem mislil, da je komandant Marok, pa sem kmalu spoznal, kako sem se zmotil.

Stane je bil majhne, bolj drobne, toda lepe postave, ki jo je še bolj poudarjala njegova uniforma. Gledal naju je s priprtimi očmi in z vidnim zanimanjem poslušal novice s terena. Najbolj ga je zanimalo, kako se počutijo Italijani po akciji, ki so jo partizani napravili prejšnjo noč na železnici med Radovo vasjo in Šentlovrencem ter kako nanjo gledajo prebivalci okoliških vasi. V ustih je imel že skoraj dogorelo cigareto, ki jo je z jezikom spretno premikal iz kota v kot. Novic, ki sva jih prinesla, je bil zelo vesel. Ves čas se je smejal. Stal je razkoračen, roke je držal v žepih, bil je brez pasu in imel je odpeta dva gumba. Še zdaj ga vidim takega in tak mi bo ostal v spominu, dokler bom živel.

Ko je II. grupa odšla na pohod iz Dolenjske čez Notranjsko in Gorenjsko na Štajersko, sem

Komandant Stane

ga spoznal bolje. Bil je vedno z nami, na vseh pohodih in akcijah, bojih. Ne spominjam se, da bi kdaj videl Staneta spečega. Kadar sem bil ponoči na straži, sem skoraj vselej videl Staneta v šotoru, kako sveti z žepno svetilko, razgrinja razne papirje in zemljevide in se pogovarja s komisarjem Tomažem. Dostikrat sem ju videl sedeča na štoru, ko sta se posvetovala, medtem ko so borci mirno spali. Tudi med pohodom, kadar smo počivali, Stane ni nikoli sedel. Hodil je ob koloni in se pogovarjal z borci, jih hrabil in bodril. Kadar smo hodili skozi nevarne kraje, je bil navadno na čelu kolone. Razporejal je patrulje, pošiljal izvidnike. Vedno je vedel, odkod nam preti nevarnost. Znal je tudi že vnaprej oceniti sovražno moč in že vnaprej vedel, kakšen bo konec spopada. Vedno je bil z nami na položaju, učil nas je, kako naj si poiščemo kritje. Vedno nas je prepričeval, da je vrlina vsakega borca, če se zna dobro skriti pred sovražnikom in kroglo, če istčasno lahko sam vidi in uspešno obstreljuje nasprotnika.

Stane je cenil vsakega borca. Kadar smo hodili po težko prehodnih krajih, ni bil vedno spredaj. Bil je vedno tam, kjer je bilo najbolj nevarno. Skrbelo ga je, da ne bi kdo padel, kadar smo hodili čez zapreke. Osebnost je pomagal marsikomu naprej, če je videl, da težko zmaguje težave.

Tako je ležal narodni heroj Franc Rozman-Stane na mrtvaškem odru v Črnomlju, kjer mu je nešteto borcev in aktivistov izkazalo zadnjo čast

Skratka, bil je neutrudljiv in velikokrat smo se partizani o tem pogovarjali. Čudili smo se, odkod jemlje toliko energije in volje, kar mu človek, ki ga ni poznal, zaradi njegove zunanosti ne bi nikoli prisodil.

Ko je II. grupa prišla na Štajersko, se je razdelila po četah po vsej Štajerski in Koroški. Tudi zdaj Stane ni poznal počitka. Hodil je od čete do čete, od bataljona do bataljona. Neštokrat je prehodil vso Štajersko in Koroško podolž in počez, prebredel reke in potoke. Kamor je prišel, je dajal navodila, spodbujal bor-

ce in jim vlival vero v zmago. Povsod je pustil za seboj nekaj svojega duha.

Kaj naj še napišem, da bi kar se da bolje prikazal njegovo osebnost? Ne znam napisati vsega, kar čutim v sru. Pravi njegov lik vidijo samo tisti, ki so ga poznali, z njim živeli in delali. Tisti, ki so z njim živeli in delali dlje, ki so z njimi tesneje sodelovali, bi lahko napisali o njem več kakor jaz. Trdim pa, da nihče ne more opisati Staneta tako, da bodo imeli o njem pravo sliko tisti, ki ga niso poznali.

Jože Peskar-Fric

Nove knjige in filmi

Mladinska knjiga je v sodelovanju z Novim pokolenjem izdala knjigo »SREČANJA S TITOM« izpod peresa Olge Skakavec. To so kratke anekdote, doživljaji z obiskov pri maršalu ob njegovih rojstnih dnevih. Knjiga je namenjena mladini, zanimiva pa je tudi za odrasle.

V isti založbi v zbirki »Čebelica« je v programu tudi Frančka Mirtiča knjiga »V OBROČU«. To je partizanska zgodba o dveh partizanih, njena posebna zanimivost pa je, da sta partizana iz Prekmurja. Delo je ilustriral Milan Bizovičar.

V zagrebški založbi »Naprijed« je Mahmud Konjodžić izdal knjigo »NA 1000 FRONTAH«. Avtor je bil eden prvih partizanskih novinarjev in to se delu tudi pozna. Knjiga je napisana reportažno, z mnogimi detajli, ki bi jih bilo mogoče izpustiti. Ni ne dnevnik ne zgodovina, ampak prikaz partizanskih bojev, kot so jih doživljali posamezni borci. Seveda se tako ni bilo mogoče izogniti faktografskemu prikazovanju. Hkrati pa vsebuje knjiga tudi mnogo zani-

mihih strani, posamezna mesta pa prevzamejo tudi s svojo neposrednostjo. V tem oziru je posebne omembe vredna zgodba partizanke Anke Krajačić.

Mane Trbojevič je za obletnico KPJ in SKOJ izdal v beograjski založbi »Prosveta« knjigo pod naslovom »ČLANKI IN SPOMINI«. Avtor že več let raziskuje partijsko zgodovino in ta knjiga je rezultat arhivskega dela, poleg tega pa so v njej zbrane izjave podednih živečih prič. Avtor vnaša v delo tudi lastna opažanja in spomine, kar delo poživlja z barvitostjo in svežostjo. Skupno z uvodom dr. Pavla Gregorića je delo namenjeno širšemu občinstvu.

»ZBORNIK SPOMINOV AKTIVISTOV JUGOSLOVANSKEGA REVOLUCIONARNEGA GIBANJA« je naslov delu, ki je zasnovano v šestih zvezkih in bo prvi kmalu izšel v založbi »Kulture«. Knjige bodo izhajale v srbohrvaščini (v obeh pisavah), pa v makedonščini in tudi v slovenščini. Kako široko je zamišljen ta zbornik, nam pove že število avtorskih pol, ki jih bo okrog 350.

Zbornik bo izhajal na pobudo Zveznega odbora za proslavo 40-letnice KPJ in SKOJ ter bo obravnaval obdobje revolucionarnega gibanja od 1919. leta, na koncu pa bo zajel obdobje narodnoosvobodilne borbe. Delo bo vsebovalo spomine udeležencev vsega razdobja, med katerimi bodo gotovo najvažnejši spomini voditeljev. Obdelava bo historična in po posameznih temah. Kot tako bo delo nadvse pomembno gradivo za zgodovino KPJ in revolucionarnega gibanja.

Po daljšem odmoru bo režiser Stole Janković, ki se je dobro uveljavil z originalnim filmom iz NOB »Skozi vejevje nebo«, spet posnel film iz NOB pod naslovom »PARTIZANSKI ZGODBI«. Prva, pod naslovom »RDEČI SAL«, govori o prehodu čez Igman in prikazuje številne psihološke situacije, v katerih so se znašli ljudje v sporu s samim seboj. Druga nosi naslov »VRNITEV« in prikazuje izgubljenega borca v položaju, ko se trudi, da bi zopet prišel na prvotni kraj.

Ob 4.45

V 9. številki »Borca« smo objavili članek »Kako je Hitler sprožil II. svetovno vojno«. Zdaj pa objavljamo članek, ki v okviru istega naslova podrobneje opisuje slepilni napad na radijsko postajo v Gliwicah (Gleiwitz). Opis je sestavljen na podlagi dokumentov z nürnberskega procesa.

Prvega septembra 1939, zarana ob 4.45, je major Suhardski, poveljnik poljskih čet na Westerplatte v Gdanskju brezlično poročal v Varšavo: »Ob 4.45 je začela linijska ladja »Schleswig-Holstein« z vsemi topovi obstreljevati Westerplatte. Streljajo kar naprej!»

To je bilo prvo poročilo, po katerem je zvedel svet za začetek katastrofe. Taisti čas, ob 4.45, je nemška vojska na Hitlerjevo povelje planila s svojih postojank in napadla Poljsko. Ob 10. uri dopoldne je imel Hitler v državnem zboru govor.

»Poljska je nocojšnjo noč prvič na našem ozemlju streljala tudi z rednimi vojniki. Od 5.45 zjutraj« in tu se je v ekstatičnem govorniškem opoju zmotil za celo uro — »od 5.45 dalje streljamo nazaj in vračamo bombo za bombo.«

Poljski vojaki so stopili na nemška tla in tu streljajo — to je bil po Hitlerjevih besedah povod za vojno. Povod, o katerem je Hitler že 22. avgusta 1939 povedal svojim vrhovnim poveljnikom: »Sam bom dal propagandistični povod za vojno, vseeno, ali verjeten ali ne.«

V Nürnbergu sedi za pričo bivši general Erwin Lahousen. Počasi izgovarja besedilo prisege, ki mu ga bere predsednik: »Prisežem pri bogu vsemogočnem in vsevednem, da bom govoril čisto resnico in da ne bom ničesar zamolčal in ničesar dodal.« — Nato ga prične zasliševati ameriški tožilec John Marlan Amen.

Amen: »Kje ste se izšolali?»

Lahousen: »V Avstriji, na tezijski vojni akademiji v Dunajskem Novem mestu.«

Amen: »In so vas dodelili obveščevalnemu oddelku?»

Lahousen: »Prišel sem v avstrijski obveščevalni oddelok. V nemški vojski pravijo temu Abwehr.«

Amen: »V kakšni službi ste bili po priključitvi Avstrije?»

Lahousen: »Po priključitvi so me avtomatično prevzeli v vrhovno poveljstvo nemške vojske, v enako službo, in sicer v nemško Abwehr, ki jo je takrat vodil admiral Canaris.«

Amen: »Canaris je bil neposredno vaš šef? Ali ste ga kdaj nadomestovali?»

Lahousen: »Ja.«

Amen: »Ali je Canaris vodil dnevnik?»

Lahousen: »Ja, že pred začetkom vojne. Dnevnik, v katerega sem moral sam marsikaj prispevati in sem tudi prispeval.«

Amen: »Čemu je Canaris vodil dnevnik?»

Lahousen: »Če odgovorim na to vprašanje, moram resnici na ljubo ponoviti besede, ki mi jih je v tem oziru izrekel Canaris: »Namen in pomen tega dnevnika je — in po meni govori Canarisov glas — da bi nekoč prikazal nem-

Dokument nacističnega nasilja: Po nalogu Adolfa Hitlerja so začeli esesovci izseljevati slovensko prebivalstvo

Kdo bi preštel vse žrtve nemških koncentracijskih taborišč...

škemu ljudstvu in vsemu svetu tiste, ki so v tej dobi vodili in krmarili usodo nemškega naroda.«

Amen: »Ali ste pridržali prepise svojih prispevkov, ki ste jih vnašali v dnevnik?«

Lahousen: »Da, takšne prepise sem pridržal s Canarisovo vednostjo in privoljenjem.«

Amen: »Ali ste osvežili svoj spomin v teh zapisnikih?«

Lahousen: »Jawohl.«

Amen: »Ali je bila Abwehr kdaj zaprosena za kakršnokoli pomoč pri poljskem vojnem pohodu?«

Lahousen: »Ja. Kakor je opisano v Dnevniku mojega oddelka, so tisto akcijo, ki so jo izvedli tik pred začetkom poljske vojne, krstili za „Unternehmen Himmler“.«

Amen: »Ali bi razložili sodišču, kakšna je bila zahtevana pomoč?«

Lahousen: »Zadeva, o kateri bom zdaj pričeval, je ena izmed najskrivnostnejših akcij, ki so se odigrale v območju urada Auslands-Abwehr (Vohunska služba v inozemstvu). Sredi avgusta sta dobila tako oddelek Abwehr I. kakor tudi moj oddelek Abwehr-Abteilung II. nalog, naj pripravita ali dobavita poljske uniforme in opremo, kakor vojne knjižice in podobne poljske stvari, in sicer za „podjetje Himmler“. Nalog je prejel Canaris od vodstvenega štaba vojske ali od oddelka za državno obrambo. Povelje, ki je

nam, hočem reči — prizadetim šefom oddelkov, že takrat dalo misliti, ne da bi vedeli, kaj je za bregom. Že ime Himmler je povedalo svoje.«

Amen: »Komu naj bi bila Abwehr dobavila poljski material?«

Lahousen: »Opremo je bilo treba pripraviti in nekega dne je prišel ponjo neki esesovec ali pripadnik SD — ime je zapisano v uradnem vojnem dnevniku oddelka.«

Amen: »Kdaj je bila Abwehr obveščena, kako nameravajo uporabiti ta poljski material?«

Lahousen: »Pravega namena takrat nismo uganili. Vsekakor smo že takrat lahko sumili, se razume, da napletajo nekaj abotnega. To je zagotavljalo že ime „podjetja“.«

Amen: »Ali vam je Canaris nato povedal, kaj in kako je bilo?«

Lahousen: »Dejansko se je zgodilo tole: ko je izšlo prvo vojno poročilo, ki je poročalo o napadu Poljakov ali poljskih enot na nemško ozemlje, je rekel Pieckenbrock, ki je imel poročilo v rokah in ga prebral: „Zdaj pa vemo, čemu naše uniforme.“ Ne vem, ali je bilo tisto dan, ali po nekaj dneh, ko nas je Canaris obvestil, da so v te uniforme vtaknili ljudi iz koncentracijskih taborišč, nakar so ti izvedli nekakšen vojaški napad na oddajnik Gleiwitz.«

Amen: »Mar ste kdajkoli zvedeli, kakor je bilo z ljudmi iz kon-

centracijskih taborišč, ki so bili preoblečeni v poljsko uniformo in so povzročili incident?«

Lahousen: »Po kapitulaciji sem vprašal v vojni bolnišnici, kjer sem ležal, nekega ondotnega višjega esesovca, kakor in kaj je pravzaprav bilo. In možakar — pisal se je Birkel — mi je povedal:

„Kolikor vem, so vse može SD, ki so bili pri tem udeleženi, položili, torej pobili.“ To je bilo poslednje, kar sem zvedel o tej zadevi.«

Toliko je izpovedal Lahousen o »propagandistični pretvezi«, s katero je Hitler sprožil vojno. Še določeneje so opisani ti dogodki v zapriseženem pričevanju bivšega pripadnika SD Naujocka, v izjavi, ki prav tako leži na mizi nürnberških sodnikov:

»Jaz, Alfred Helmut Naujock, izpovem pod prisego:

1. Od 1931 do 19. oktobra 1944 sem bil član SS, član SD pa od njene ustanovitve v letu 1934 do januarja 1941. Kot pripadnik vojne enote SS sem služil od februarja 1941 do sredine 1942. leta.

2. Takole okoli 10. avgusta 1939 mi je zapovedal Heydrich, šef SD, naj izvedem slepilni napad na radijsko postajo pri Gleiwitzu blizu poljske meje, kar naj prikažem tako, kakor da so napadli Poljaki. Heydrich je rekel: „Dejanski dokaz za poljske izpade potrebujemo za inozemski tisk in za nemško propagando.“

Zapovedano mi je bilo, naj se odpejem s 5 ali 6 možmi SD v Gleiwitz, kjer bom prejel Heydrichovo poročilo, da je treba napad izvesti. Zapovedano je bilo: zavzeti radijsko postajo in jo držati, kolikor bo potrebno, da bo lahko neki poljsko govoreči Nemec po radiu nagovoril Poljake. Poljsko govorečega Nemca so mi dali na razpolago. Heydrich je naročil, da bodi v govoru navedeno: „Prišel je čas obračuna med Poljsko in Nemčijo. Poljaki naj se zbero in ubijejo vsakega Nemca, ki bi se jim postavil po robu. Heydrich je takrat tudi rekel, da pričakuje v nekaj dneh nemški napad na Poljsko.“

Med 25. in 31. avgustom sem obiskal Meinricha Müllerja, šefa Gestapa, ki je bival tisti čas blizu Oppelna. V moji navzočnosti je Müller z nekom, ki se je pisal Mehlhorn, razkladal načrte za obmejni slepilni spopad, s katerim

naj bi prikazali, kako poljski vojaki napadajo nemške čete. Le-ta, drugi dogodek, naj bi se bil odigral na kraju, ki se je imenoval, kolikor vem, Mohenlinden. V ta namen naj bi uporabili Nemce približno v sestavu čete. Müller je rekel, da ima kakih dvanajst ali trinajst obsojenih zločincev, ki jih bodo vtaknili v poljske uniforme, njih trupla pa bodo pustili ležati na pozorišču dogodkov, za dokaz, da so bili med napadom postreljeni. V ta namen bi jim vbrizgali smrtonosno tekočino in to naj bi opravil neki doktor, ki ga je namestil Heydrich; nato naj bi jim tudi zadali rane s streljanjem. Ko bo napad opravljen, naj bi dovedli zastopnike tiska in druge ljudi na pozorišče; nadalje naj bi sestavili policijsko poročilo. Müller mi je povedal, da mu je Heydrich zapovedal, naj da enega teh zločincev meni na voljo, za mojo dejavnost v Glewitzu. Geslo, s katerim je imenoval te hudo delce, je bilo: 'Konserven' (konzerve).

Dogodek v Glewitzu, pri katerem sem sodeloval, je bil izveden zvečer pred nemškim napadom na Poljsko. Dne 31. avgusta opoldne mi je Heydrich po telefonu sporočil geslo, po katerem je bilo treba napad izvesti tisti večer ob osmih. Heydrich je rekel: 'Da boste napad izvedli, se zglasite za stran konzerv pri Müllerju!'

Tako sem storil in naročil Müllerju, naj mi moža izroči blizu radijske postaje. Mož sem dobil in sem ga dal položiti v vходу v postajo. Se je živel, toda bil je nezavesten. Skušal sem mu odpreti oči. Po očeh nisem mogel ugotoviti, ali še živi, marveč samo po dihanju. Nikakih ran po streljih nisem opazil, samo obilo krvi je bilo razmazane po vsem njegovem obličju. Zasedli smo radijsko postajo, kakor je bilo zapovedano, oddali po zasilnem oddajniku tri ali štiri minute dolg govor, ustrelili nekajkrat iz pištol in zapustili prizorišče.

To je bil »poljski« napad na nemški oddajnik Glewitz.

cionalizma, a imajo pogled uperjen predvsem naprej.

Se pred petnajstimi leti so gledali na Afriko s svojevrstne perspektive. To je bila dežela magije, obročkov, ustvarjena za to, da dopolnjuje Evropo, ji nudi potrebno surovinsko osnovo pa tudi edinstveno tržišče. Se pred petimi leti je bila ideja, da bo postala Nigerija leta 1960 samostojna in neodvisna država, revolucionarna in po mnenju samih afriških predstavnikov komaj uresničljiva, zdaj pa je reakcionaren že predlog, da bo postala Kenija samostojna šele 1965. leta.

Znani ameriški publicist John Gunther je pred leti napisal znano knjigo »Inside Africa«, v kateri je napovedal, da bodo belci izgubili oblast nad afriškim kontinentom do leta 1970. To je takrat zvenelo še strašno »revolucionarno«, zdaj pa je vprašanje, če se ne bodo morali umakniti z afriškega kontinenta poprej. Predsednik začasne alžirske vlade Ferhat Abas meni, da tako imenovana Francosko-afriška skupnost ne bo trajala več kot dve ali tri leta.

Afrika se ne le prebuja, ampak že tudi združuje. To so seveda skromni začetki, vendar je bil prvi korak že storjen. Danes imamo unijo Zlata obala-Gvineja in federacijo Mali, v kateri sta doslej dve državi: Senegalija in Sudan. To je še daleč od Združenih držav Afrike, toda upoštevati moramo, da se tudi Združene države Amerike niso rodile čez

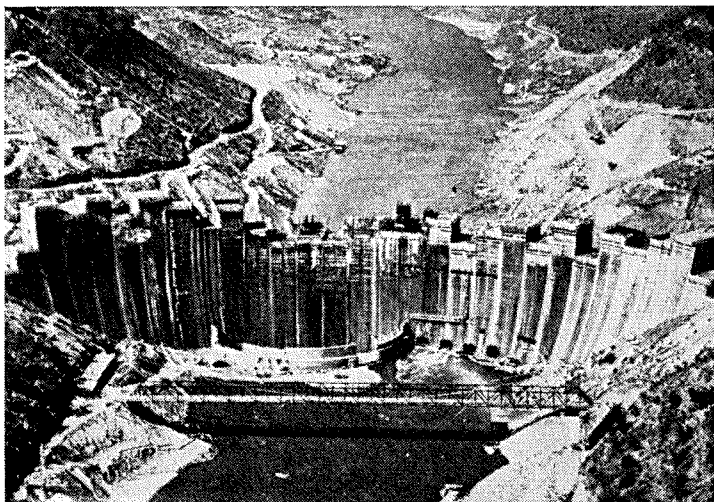
Afrika se prebuja

Politični zemljevid afriškega kontinenta se v zadnjih sto letjih ni tolikokrat spremenil kot zemljevid Evrope, vendar je doživel v zadnjih desetih letih več sprememb kot v vseh zadnjih stoletjih. Te spremembe pa niso le zunanega značaja. Medtem ko sta bili v Afriki ob začetku tega stoletja le dve samostojni državi — Etiopija in Liberija — je zdaj kar trinajst samostojnih in neodvisnih držav na tem kontinentu.

Medtem ko simbolizira Etiopija najstarejšo afriško državo, stare hamitsko-semitske tradicije afriškega kontinenta ter sintezo med Afriko in Srednjim vzhodom, pooseblja Gvineja prekipenjavo energijo kontinenta, ki se prebuja po več sto letih mirovanja pa tudi sužnjevanja Evropi in njenim gospodarjem.

Kakor je Afrika kaleidoskop (zmes) vseh mogočih ras, narodov plemen, rodov, tako pestra in raznolika je tudi njena politična slika. Poleg držav, ki skušajo še nadaljevati stare britanske oziroma zahodnoevropske tradicije, kakor velja to za Južnoafriško unijo in Centralno-afriško federacijo, pa

imamo zdaj na afriških tleh že vrsto samostojnih držav, ki se orientirajo na afriško kulturo, afriške tradicije, a žele ohraniti pridobitve evropsko-ameriške tehnologije. To so države, ki skušajo ohraniti še neke elemente tradi-

Pogled na gradnjo velikanskega vodnega jezua v Zambeziju

noč, da so imele svoj razvoj, svojo državljansko vojno, pa tudi svoje krize. Združene države Amerike so nastale iz trinajstih britanskih kolonij na zahodni obali Atlantika.

Kar so bili za Združene države Washington, Jefferson, Franklin, to so Nkrumah, Ture in drugi za Afriko.

Proces združevanja se je torej začel, še preden so se vse afriške države osvobodile. Bivše britanske in francoske kolonije so preneznatne, da bi lahko živele vsaka svoje življenje, finansirale velike objekte na rekah, gradile nova mesta, nova pristanišča — evropski kapital pa premočan, da bi lahko obvarovale svojo komaj pridobljeno samostojnost. Ne smemo spregledati, da nastopa kolonializem v raznih več ali manj skritih oblikah in da se skriva pod firmo velikih bank, kompanij za izkoriščanje afriškega bogastva.

Ko se je v letih od 1945 do 1949 osvobodil velik del Azije — od Indije do Kitajske, od Pakistana do Indonezije — nihče ni pričakoval, da bo novo osvobodilno gibanje tako naglo zajelo Afriko in v tako kratkem času preobrazilo ta najstarejši, najmanj razvit, najmanj pristopen, pa tudi svojevrsten kontinent. Vsi so bili prepričani, da bo po osvo-

bitvi azijskega kontinenta nastopilo daljše razdobje in da sedanja afriška generacija še ne bo uživala sadov velikega svetovnega osvobodilnega gibanja.

Mislili so, da se bo revolucionarno gibanje omejilo le na arabski sever in da ne bo prek Sahare prodrla na jug, v pravo črno Afriko. In vendar je zdaj v tej črni Afriki več življenja, več snovanja kot v marsikakšni latinsko-ameriški republiki, ki ima že čezstoletno politično tradicijo.

Kdo je še pred dvema letoma vedel za deželo Njasa ob Zambeziju, za njenega voditelja Bando? In vendar se je letos pisalo o Njasi, nemirih v tej deželi, več kot vseh zadnjih trideset let. Pojmi, ki so imeli prej zvezo samo z geografijo in za katere so vedeli le redkokateri, so postali nenadoma svetovnega pomena.

Belgijski Kongo, ki je veljal vse do letos za vzorno kolonijo, v kateri vlada red in mir, pa še blagostanje, je opozoril evropsko javnost na kričeča nasprotja v tej koloniji, na problem sožitja med bogato plačanimi evropskimi namestenci in bedno živječimi domačini. Belgijska vlada je skušala probleme Konga reševati od zgoraj, kar iz svojega glavnega mesta. Belgijci so bili prepričani, da bodo imeli še najmanj deset

let idiličnega brezskrbnega življenja in da zato domačinov še ni treba vzgajati za politično odgovorne funkcije. Pokazalo se je, da je bil ta račun zgrešen in da zahtevajo črnici ne samo, da jih plačajo za njihovo fizično delo, ampak da imajo na svoji zemlji tudi svoje pravice.

Pred nami se torej prebujata nov kontinent, ki je dolgo časa živel v senci velikih dogodkov in čakal na svoj čas. To je kontinent z ogromnimi razvojnimi možnostmi, saj je Afrika med vsemi kontinenti na prvem mestu s svojo neizčrpno vodno energijo. To je kontinent z izredno bogatimi rudnimi zakladi, med katerimi je igralo še v prejšnjem stoletju glavno vlogo zlato, danes uran, kaj bo čez deset let, pa je v tem trenutku še težko reči.

Ogromna gozdna bogastva se širijo vzdolž Gvinejskega zaliva, pa preko vse Centralne Afrike na jug. To je marsikje še pas strnjene in nedotaknjene gozdnega področja, prav verjetno še ne docela raziskanega. To so ogromni vodopadi na velikih afriških rekah, ki so doslej preprečevali prodiranje v notranjost kontinenta, saj so bili težka ovira za raziskovalce. Danes pa so to viri bodoče hidroenergije, jedra bodočih velikih mestnih sre-

Tragičen dogodek v Colombu

Dne 18. septembra sta dva budistična meniha s strelj iz revolverjev smrtno ranila cejlonskega premiera Bandaranaike. To se je zgodilo v trenutku, ko je prišel Bandaranaike iz svoje rezidence v Colombu, da bi pozdravil zbrane državljane pred odhodom na obisk v London, Bonn in New York. Naslednji dan je Bandaranaike umrl.

Umrli je mož, ki je nad 30 let vodil brezkompromisno borbo za napredek in neodvisnost Ceylona. Ta šestdesetletni azijski politik je bil navdušen pristaš idej bandunške konference ter zagovornik konstruktivnega mednarodnega sodelovanja. Z njegovim imenom so tesno povezani uspehi Ceylona, uspehi na poti spreminjanja tega velikega otoka v državo, ki si

gradi svoje lastno gospodarstvo ter se osvobaja kolonialne odvisnosti. Bil je pristaš zahtev, da se ukinejo vse tuje vojaške baze na Ceylonu, boril se je za postopno nacionalizacijo tujih podjetij. Pod njegovim vodstvom je postala osnovno geslo cejlonске diplomacije izvenblokovska zunanja politika.

Streli atentatorjev so pretrgali življenje tega državnika v času, ko je Ceylon od njega največ pričakoval. Ves otok se je zavil v belo — bela barva je namreč na tem otoku znak žalosti.

Bandaranaike je bil tudi vnet zagovornik utrjevanja zvez Ceylona z Jugoslavijo. To je prišlo do izraza zlasti ob letošnjem obisku predsednika Tita na Ceylonu. Takrat je

premier Bandaranaike radevolje sprejel vabilo predsednika Tita, da obišče Jugoslavijo. To vabilo pa bo, na žalost, ostalo neuresničeno...

V imenu predsednika FLRJ Josipa Broza-Tita in Zveznega Izvršnega sveta se je udeležil pogreba cejlonskega premiera član Zveznega izvršnega sveta dr. Marijan Breclj, ki je pri vseh zastopnikih političnega in javnega življenja naletel na najtoplejši sprejem. Med uradnim obiskom pri novem predsedniku cejlonске vlade Dahanajakeju in pri drugih funkcionarjih se je jugoslovanska delegacija z dr. Marijanom Brecljem na čelu prepirčala, da si želi Ceylon še naprej sodelovati z Jugoslavijo na mednarodnem področju. C. Z.

dišč. Pa velika afriška jezera! Se pred desetimi leti so bila legla malarije, zdaj pa nastajajo tam elementi novega, lepšega sveta.

V imenu Afrike so nekdanj govorili evropski kolonisti. Se zdaj je delno tako. Se zdaj je velik del Afrike v francoskih in britanskih rokah, čeprav Francozi ne govorijo več o kolonijah, marveč o republikah. Se zdaj imajo Portugalci in Španci svoje stare kolonije na tem kontinentu. Portugalci sicer zatrjujejo, da Angola in Mozambik nista koloniji, marveč sestavni del portugalskega metropolitanskega ozemlja, toda to je samo spretna pravniška konstrukcija, ki naj zamegljuje oči domačinom, mednarodno javnost pa prepriča o tem, koliko je že Portugalska »žrtvovala« za razvoj Afrike.

Z afriškega kontinenta so se po prvi svetovni vojni umaknili Nemci, po drugi pa Italijani. Toda nemško dediščino so si po prvi svetovni vojni razdelili Britanci in Francozi, in sicer v imenu Društva narodov. Dodelili so si jo v obliki tako imenovanih mandatorov. Po drugi svetovni vojni so ti mandati sicer usahnili, zato pa sta Velika Britanija in Francija dobili skrbniško upravo nad prejšnjimi nemškimi kolonijami Togo in Kamerun.

Prav Afrika je kontinent, kjer se najbolj jasno pa tudi nazorno kažejo spremembe, ki jih je doživel naš svet. Predstavniki afriških narodov razpravljajo v Londonu in Parizu kot enakopravni z enakopravnimi. Istočasno s tem pa se razvija tudi zavest solidarnosti, medsebojne odgovornosti pred Afriko, pa tudi pred svetom.

Ni je skoraj konference v svetu, na kateri ne bi sodelovali tudi afriški predstavniki, ni je konference na afriških tleh, na kateri ne bi manifestirali solidarnosti z bojem alžirskega ljudstva, na kateri ne bi protestirali proti francoskim poskusom v Sahari in zahtevali čimprejšnjo združitve francoske Zahodne in Ekvatorialne Afrike v eno celoto.

Francija si sicer prizadeva, da bi ta razvoj čimbolj zaustavila in tako pridobila na času. To ji je delno tu in tam tudi uspelo. Vendar pa s tem razvoja ne bo mogla ustaviti na taki točki. Ne gre samo za avtonomijo v okviru Francosko-afriške unije. Če bi Francija ponudila tako rešitev pred leti, bi jo v Afriki sprejeli z veseljem. Zdaj

Trg v glavnem mestu Ghane

zahtevajo več — popolno enakopravnost s Francijo, takšne odnose, kot jih ima Velika Britanija z državami Commonwealtha.

Popolno nasprotje s črnskimi državami afriškega kontinenta je Južnoafriška unija. To je v bistvu še vedno Anglija viktorijske dobe, ne pa izraz XX. stoletja. Južna Afrika se kljub tako jasnemu zgodovinskemu razvoju in osvobodilnemu procesu v Aziji in Afriki ni znala, pa tudi ni hotela prilagoditi novim tokovom. Južnoafriška unija nadaljuje politiko rasizma, ki je doživela povsod na svetu zlom. To je politika izključnih pravic Evropejcev v Afriki, zato zanika domačinom vse, včasih celo pravico do golega življenja.

Jasno je, da je to igra z ognjem in da si južnoafriška vlada sama koplje grob. Nemogoče je izključiti iz življenja 10—12 milijonov

domačinov, belcem (teh je komaj 3 milijone v Južnoafriški uniji) pa nuditi vse pravice, vse bogastvo, ves zaslužek bogate južnoafriške zemlje.

Prebujanje afriškega kontinenta je zgodovinski proces, ki ga nihče ne more ustaviti. Dogodki sami potrjujejo, da je ta proces čedalje močnejši in intenzivnejši in da so dandanes leta to, kar so bila včasih desetletja, oziroma stoletja. Drugo leto se bodo osamosvojile kar tri afriške dežele: Nigerija, Kamerun in Togo. Tudi Somaliya bo postala po sklepu Združenih narodov samostojna dežela. To bo stavbo evropskega kolonializma v Afriki še bolj zamajalo.

Ali bo zastava kolonializma še vihrala proti čedalje močnejšemu zaletu afriških množic, afriških narodov?

Miran Ogrin

18

F. ŠUŠTERŠIČ

V jesenski ofenzivi leta 1943 smo se utaborili nekje nad Babnim poljem, v snežniških gozdovih. Po vodo za kuho smo hodili precej daleč — zajemali smo jo v studencu, ki je znan pod imenom Otrobovec. To je menda edini studenec na tem področju, saj je znano, da so kraji pod Snežnikom zelo skopi z vodo. Za studenec pa nismo vedeli samo mi, partizani, ampak tudi sovražniki.

Pri oskrbi z vodo smo se vrstili: vsak dan sta šla ponjo dva, in sicer s škafo, h kateremu smo pritrdili dva kola, da je bil prenos lažji. V škafo smo nametali nekaj svežih smrekovih vejic, ker bi se sicer voda na poti po škrbastih stezicah preveč razlivala.

Nekega dne pod noč sva šla po vodo jaz in tovariš Majhen. Ko sva s polnim škafo, zapuščala studenec, se je že mračilo. Greva, greva skozi grmovje — in nenadoma se nama zazdi, da ne greva po pravi poti. Zgrešila sva. Medtem ko sva ugibala, kam bi zavila, se je že dodobra stemnilo. Motovilila sva naprej in nazaj, navzdol in navkreber, pa nikakor nisva mogla najti poti, po kateri sva bila prišla. Ni nama kazalo drugega, ko da sedeva pod smreko in čakava jutra. Čakanje pa je bilo dolgo, neskončno dolgo, saj je bila noč tako mrzla, da so nama zobje škplepetali.

Proti jutru, ko je prilezel skozi veje svit, sva vstala in se razgledala. In glej — kakšnih deset metrov pod nama je bila steza, ki sva jo dobro poznala: taborišče je bilo kakšnih sto metrov oddaljeno od tiste smreke, pod katero sva prečula noč...

Naslednji večer, ko smo se že odpravljali spat, je nenadoma presekal tišino rafal nemške brzostrelke. Takoj mi je šinilo v glavo; to je pri studencu. In res smo še tisto noč zvedeli, da je padel v Otrobovcu partizan France. Nemci so namreč tisti večer prežali v grmičevju nad studencem in pokosili prvega, ki je prišel po vodo...

Obrisi dveh malo znanih enot NOV

Tovariš Filip Tekavec-Gašper ve povedati mnogo zanimivega iz svoje preteklosti. Našel sem ga v Cerknici, kjer živi kot upokojen oficir JLA. Zanimalo me je, kako in kdaj se je vključil v revolucionarno gibanje. Na steni njegove lovske sobe visi fotografija, sestavljena iz kosov drugih fotografij. Skupine vojakov v šajkačah, s togimi ovratniki, oficirji s sabljami. Med njimi je tudi Gašperjev obraz. Začel mi je pripovedovati:

»Končal sem šolo za aktivne pehotne podoficirje v Bileci. Postal sem podnarednik in sem služboval najprej v Šibeniku, nato pa kot narednik v Kruševcu. V Šibeniku sem sodeloval v demonstracijah delavcev tovarne karbida, v Kruševcu pa sem se udeleževal tudi sestankov simpatizerjev KPJ. Tako sem bil nekoč na sestanku v Dubravi, skupaj s civilisti. Med njimi pa je bil tudi policijski provokator, ki nas je izdal. Leta 1934 so me zaprli. Divizijsko sodišče v Ni-

šu me je obsodilo na pet let strogega zapor, ki sem ga prestopal v nižjih zaporih. Takrat je bil tam zaprt Moša Pijade. Civilni zaporniki so bili ločeni od nas vojaških. Leta 1938 so me — nekaj mesecev pred potekom kazni — spustili iz zapor in izgnali v rojstni kraj, v Ribnico. Tam sem živel pod policijskim nadzorstvom, moral sem se vsak dan javljati na orožniški postaji. Kljub temu sem kmalu našel zveze s komunisti. Avgusta 1939 me je pokojni Šeško sprejel v KPJ.«

Moje naslednje vprašanje je veljalo Ribniški partizanski četi, ki je bila najbrž prva partizanska četa v Sloveniji.

»Osnovali smo jo 12. julija 1941. Taborili smo blizu Suhega vrha na Travnji gori. Bilo nas je 14. Komandir sem bil jaz, komisar pa študent medicine Janez Kmet. Spali smo pod milim nebom, ker nismo imeli šotorov. V neki jami smo imeli skladišče hrane, ki smo jo dobivali prek organizacije v Ribnici. Skoraj vsi smo bili do-

mačini. Oboroženi smo bili z vojaškimi puškami, ki smo jih nabrali ob kapitulaciji bivše jugoslovanske vojske. Vsak je imel približno po 100 mabojev in nekaj ročnih bomb, imeli pa smo tudi puškomitraljez zbrojevko. Oblečeni smo bili bolj slabo, večidel v civilne obleke, le nekateri smo imeli stare jugoslovanske uniforme ali njihove dele. V četi so bili večidel člani KPJ in skojevci, le nekaj jih je bilo neorganiziranih. Naš komisar je imel vsak dan politično uro, imeli pa smo tudi partijske in skojevske sestanke. Ko so prišli iz Ljubljane prvi novinci, se je naše številčno stanje povečalo na 19 borcev. Novi tovariši pa so bili zelo slabo opremljeni, nekateri so prišli iz Ljubljane kar v nizkih čevljih. Večkrat je četo obiskal Šeško, prišel je tudi Aleš Bebler in z njim Jakič-Jerin. Imeli smo dvojce stražarskih mest, prvo proti Kapelici, drugo proti Loškemu potoku. Patrulje pa smo pošiljali po potrebi.

Napravili smo tudi več akcij. Zdi se mi, da smo trikrat razstrelili železnico med Ribnico in Ortnekom. Minirali smo tudi stebre daljnovoda pri Sv. Gregorju. Septembra smo napadli o pol dvanajstih predhodnico italijanske kolone, ki se je peljala od Dolenje vasi proti Stari Cerkvi. To se je zgodilo pri Jasenci. Bili smo samo štirje, zasedo pa smo postavili tik ob cesti. Ubili smo dva motorista, tretji pa je ranjen pobegnil. Kolona se je umaknila v Dolenjo vas in šele naslednji dan nadaljevala pot. Zaradi našega napada so Italijani iz Ribnice in Dolenje vasi od poldne pa do petih obstrlejevali s topovi rob gozda, kjer je bila naša zaseda. Oktobra pa smo se pripravili, da bi napadli karabinerje v Sodražici. Terenec Ivan Fajdiga nam je priskrbel vse načrte postojanke. S skupino domačinov je tudi že presekal vse telefonske zveze med postojanko v Ribnici in Sodražico. Tako smo postojanko neopazno ob-

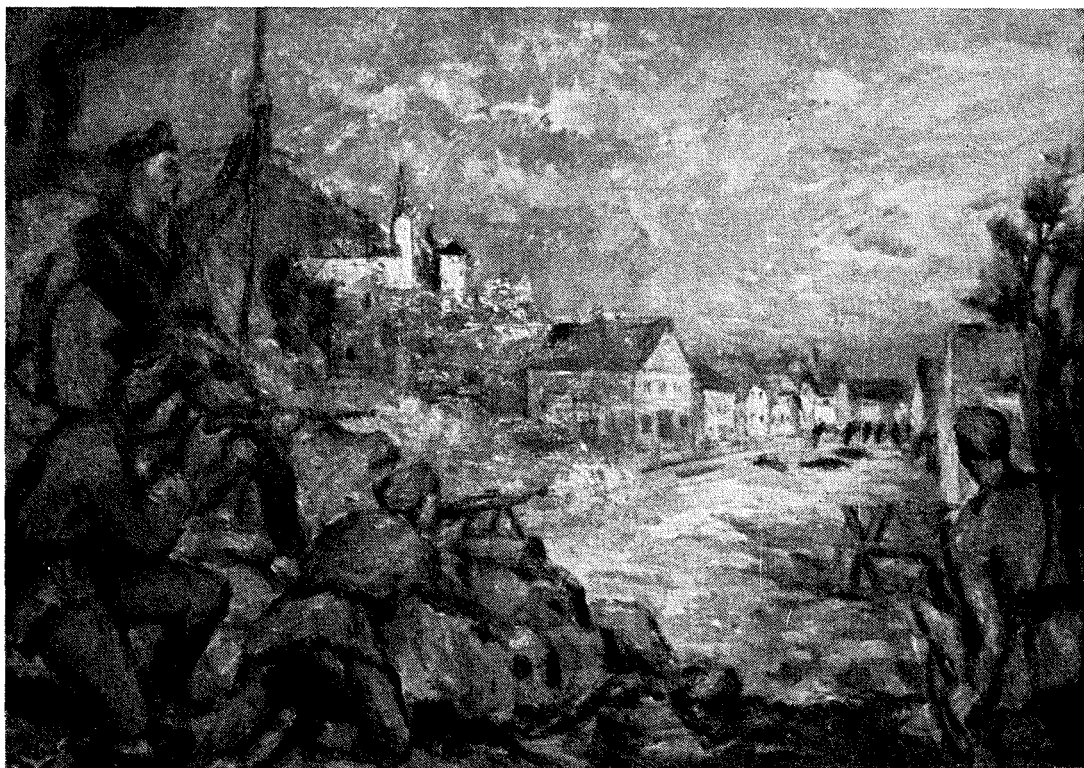
kolili. Toda karabinerji so imeli pse, ki so nas zavohali. Zato smo napad opustili in se brez streljanja umaknili. Če zdaj pomislim na tisti umik, mi je žal. Lahko bi bili zažgali kozolec, ki je stal blizu karabinerske postaje. Od kozolca bi se vnela tudi hiša in karabinerji bi bili naši. Toda to so bile prve akcije, bili smo še dokaj neizkušeni...

Kmalu zatem sem bil poklican v Ljubljano na poročanje Glavnemu štabu, ki je bil tedaj nekje na Prulah. Brez dokumentov sem sedel v Žlebiču na vlak. Srečno sem se pripekljal v Ljubljano. Oba s komisarjem sva se sestala s tovarišem Francem Leskoškom-Luko, ki nama je dejal, da mora naša četa vključiti v svojo vrsto čimveč ljudi in zbrati mnogo orožja. Iz naše čete naj bi se razvil bataljon. Odidemo da naj proti Snežniku in tam dobimo zvezo s hrvaškimi partizani.

Po vrnitvi v četo sva se lotila dela. Tisto leto je zgodaj

zapadel sneg. Skoraj do prsi visoko ga je nasulo. Spali smo še vedno v gozdu, le šotore smo imeli. Hudo smo trpeli od mraza. Spominjam se, kako so mi zmrznili škornji. Ozebel sicer nisem, toda precej dolgo sem moral skakati po snegu, da so se mi kot rog trdi škornji toliko omehčali, da sem lahko hodil. Z Matijo Maležičem in Ivanom Selškom, ki sta bila terenca, sem se domnil za sestanek v neki hiši blizu Nove Štiffe. Z njima bi se dogovorili, kako bi izvedli Lukove ukaze.

Na sestanek sva nameravala iti sama s komisarjem, obožena s pištolami. Toda trije partizani so se ponudili, da nama bodo pomagali gaziti sneg do Kapelice. Ko pa smo prišli do tja, so počili strelji. Karabinerji so bili v zasedi in so nas sprejeli s hudim streljanjem. Midva s komisarjem sva odgovarjala s pištolama, eden izmed najinih spremljevalcev pa s puško. Partizan Franci, doma iz Kočevja, je bil kmalu

Lojze Perko: Napad na Lož

hudo ranjen in je čez nekaj dni umrl. Neki Tonček, po rodu Primorec, pa je padel. Odnesli smo ranjenca in se umaknili nazaj v taborišče. Maležič in Selšak nas nista več čakala, ko naju ni bilo ob dogovorjenem času. Kasneje smo ugotovili, da so karabinerji postavili zasedo pri Kapelici zato, ker smo bili izdani. Komisar je bil namreč prosil, da bi mu iz Ljubljane poslali spalno vrečo. Maležič jo je res nekje staknil. Ker ni šlo drugače, jo je dal nekemu kmetu s prošnjo, da bi jo odnesel v kočo na Travnigori. Kmet jo je odnesel tja in padel naravnost med karabinerje, ki so ga preiskali in začeli zasliševati. Povedal jim je, kje približno smo, in posledica je bila tista zaseda.

Po posvetovanju članov KP smo sklenili, da se začasno razdelimo v manjše skupine. K naši odločitvi je precej pripomogla tudi italijanska ofenziva na notranjske partizane po njihovem napadu na Lož. Šest tovarišev iz naše čete je namreč sodelovalo pri napadu na Lož, pozneje pa so se zatekli v Ljubljano, kjer so Italijani nekatere ujeli. Eden izmed njih je zaradi groženj in mučenja omagal in povedal Italijanom vse, kar je vedel, potem pa so ga obsodili na smrt in ustrelili.

Skupina, v kateri sem bil jaz, je odšla proti Ravnemu dolu. Druga skupina je odšla proti Žimamicam, tretja pa proti Loškemu potoku. Toda po ofenzivi se ni nobena skupina vrnila. Partizani so zaradi hudega mraza in visokega snega ostali v skrivališčih, kjer so čakali pomladi. Mene pa so zaradi tega spet poklicali v Ljubljano na poročanje in tudi na zagovor.

Dobil sem ponarejene dokumente in sem spet sedel v Žlebiču na vlak. Zmenjen sem bil za sestanek z Beblerjem v gostilni »pri Figovcu« ob osmih zvečer. Če bi Bebler ne prišel do tega časa, je pomenilo, da je nevarno in bi moral poiskati zvezo na drugi javki. Čakala sva skupaj z Dušanom Pirjevcom-Ahacom. Ob osmih sem predlagal Ahacu, naj gre malo pogledat okoli gostilne, če bi kje srečal Beblerja, jaz bi pa še malo počakal v gostilni. Nekaj minut zatem so gostilno

obkolili Italijani in začeli vse goste poditi na avtomobile. Le strežno osebje je smelo ostati v gostilni. Poznal sem zalo natakario Metko, ki mi je brž posodila brisačo in bel predpasnik, tako da sem bil podoben natakariju. Ostal sem v gostilni. Marešalo karabinerjev pa se je začel smukati okoli Metke, ki je bila zavedno dekle. Zaradi mene ni smela spoditi vsiljivca. Prisedel je k njej in začel naročati pijačo. Nosil sem mu polne kozarce, da bi bil čimprej pijan. Končno je le odšel, jaz pa sem vso noč prečepel na podstrešju.

Naslednjega dne sem poiskal Ido Kovač, ki mi je priskrbela zvezo z Luko. Ta me je poslal za vojaškega instruktora v Dolenjski bataljon. Z Ahacom sva se peljala vsak v drugem vagonu. Stala sva na stopnicah, s pištolami v žepih, pripravljena vsak trenutek streljati, potem pa skočiti z drvečega vlaka. Srečno sva prišla z vlakom do Novega mesta, odtod pa v Stražo. Tam sva sedla v poštne sani. Za nama je pritekel italijanski poročnik iz garnizije v Dolenjskih Toplicah in naju prosil, če sme prisesti. Nisva ga mogla odbiti. Ves čas smo se lepo pogovarjali, spraševal je, kam greva in podobno. Če bi vedel, kakšne sopotnike ima, bi ga najbrž zadela kap od strahu. Rekla sva, da greva v Podturn k sorodnikom. Poročnik naju je spremil skozi garnizijo. Na njegovo povelje so se zapornice dvignile in odprle vsa vrata brez težav. Prišla sva v

Podturn in našla zvezo v hiši partizana Vineta sredi vasi. Odšla sva dalje in kmalu prišla do partizanov na Jelenici.«

Že prej sem slišal, da je bil tovariš Gašper komandant »Manevrskega bataljona GŠ Slovenije«, ki je deloval med Roško ofenzivo, potem pa je bil razpuščen in vključen v druge enote. Naj pripoveduje spet Gašper!

»Bil sem komandir čete v Krškem odredu, ko je prišel sredi avgusta 1942 k nam Bebler in mi ukazal, naj takoj zberem in uredim Manevrski bataljon. Vanj sta se razen moje čete vključil še dve drugi četi. Komandir ene je bil Albin, ime drugega pa sem že pozabil. Naša naloga naj bi bila zbiranje razpršenih partizanov in ofenzivni sunki v hrbet Italijanov, ki so obkolili Rog. Komisar bataljona je postal Janez Kožar, Prajerjev s Turjaka.

Takoj smo začeli napadati Italijane. Trije izbrani partizani so se vtihotapili nazaj na Rog, skozi italijanski obroč. Z njimi se je vrnil naslednjo noč tudi tovariš Novljan. Dogovorili smo se, da bomo zvečer udarili Italijanom v okolici Starega Loga v hrbet. Italijani bodo reagirali tako, da bodo zbrali na tem mestu vse svoje sile z bližnjega področja. Res smo napadli in res so Italijani potegnili vse razpoložljive sile tja. V obroču je nastala odprтина, ki so jo izkoristili tovariši z Roga. Brez posebnih težav so se prebili tisto noč.

Bataljon je obstajal do 2. oktobra 1942, ko je štel 540 borcev, razdeljenih v 11 čet. Kmalu po končani Roški ofenzivi smo zapustili Suho krajino. Iz Lopate smo odšli proti Žvirčam, nato v Podtabor. Prekoračili smo kočevsko železnico in prišli na področje Krima in Mokreca. Zdaj je bila naša naloga še vedno zbiranje razpršenih partizanov, hkrati pa smo morali razoroževati prve zarodke bele garde. Naših 11 čet je bilo razmeščenih na precej širokem ozemlju — od Rakitnice pa vse do Trebelnega in Krima.

Naša 6. četa se je potem vključila v Gubčevo brigado, vseh ostalih 10 čet pa v Tomšičevo.«

Balafun

NA KRAJU prostrane hoste, ki obdaja Šmihel, se je ustavil zanemarjen dedec, star kakih petdeset let. Bil je vdovec brez otrok, delomrznež in nasploh pokvarjen človek, ki ga je šmihelski župnik Tomaž Mrkun uporabljal za vohunske in druge nečedne posle. Pisal se je za Janeza Kacijana, toda vsi so ga klicali z vzdevkom Balafun.

Zdaj se je usedel na bukov panj in ugibal, kaj naj bi povedal župniku Tomažu, ki ga je tisto jutro poslal v hosto, da bi ugotovil, če je kaj partizanov v bližini Šmihela. Vse dopoldne je stikal po hosti, a zaman. Ker mu pa je župnik obljubil dvajset lir, če prinese kakšno novico o partizanih, je zdaj tuhtal, kaj naj bi mu povedal, da bi dobil dvajsetak.

Vtem mu je pogled obstal na križu, ki je stal na bližnjem samotnem razpotju. Tedaj mu je nekaj kanilo na um. Vstal je in se približal

križu. To je bil velik lesen križ, že na pol preperel od starosti, in je stal na meji ene izmed farovških njiv, tam, kjer se pot, ki drži v Tinje, križa s tisto, ki drži v Zavrh. Balafun se je oklenil križa in ga pričel z vso silo majati in ga majal tako dolgo, dokler ga ni povrnil na tla.

Tačas je župnik Tomaž pisal imena tistih svojih faranov, ki so bili »politično nezanesljivi«. Za to ga je prosil novi poveljnik belogardistične postojanke v Loki, ki je tudi spadala pod Mrkunovo faro. Čez čas je nekdo potrkal na vrata.

»Ja!« je odgovoril župnik in urno spravil polo papirja v miznico.

Vstopil je Balafun, se odkril in pozdravil. Nato je zadihano izdaval:

»Strašno novico imam, prečastiti!«

Tisti hip ga je Balafun usekal po glavi...

»Ja, kaj pa takega?« je zavzeto vprašal župnik in vstal od mize.

»Oblazil sem vso hosto, a o rdečih niti sledu. Ko pa pridem do vaše njive v Dragi, zagledam nekaj rdečih, ki ravnokar majajo tisti križ, ki stoji na križpotju. Umaknem se v bližnje grmovje in gledam, kako lumpje ruvajo križ. Najraje bi planil mednje in jih s tole gorjačo pobil ko cucke, a si nisem upal niti dihati od strahu, da me ne bi zavohali, volkodlaki. Ko so podrli tisto sveto znamenje, so ga obrcali in opljuvali in spet zavili v hosto.«

»Ali je to res?« je osuplo vprašal župnik.

»Res, kakor je Bog v nebesih. In sami domačini so bili.«

»Domačini? Kateri pa?«

»Bil je Slakov, Balantov, Hreščakov, Urbanov, Zalaznikov... Bog mi grehe odpusti, če sem katerega pozabil!« je zaključil Balafun in se prekrizal.

Župnik je, ves prevzet od svete ihte, nekajkrat trdo stopil po sobi. Tedaj pa je bruhnilo iz njega:

»Brezbožniki! Belcebubi! Razbojniki! Hudičevci!...«

Ko jih je opsoval, je postal pred Balafunom in izhropel:

»Pojdi po tisti križ in prinesi ga sem!«

Naslednji dan je bila nedelja. Župnik je položil tisti križ pred glavni oltar vaške cerkve, ga svečano blagoslovil in nato pridigal vernikom, ki so prišli tudi iz sosednjih vasi, da bi videli križ, ki so ga prevrnili in oskrunili partizani.

»In zdaj naj še kdo reče, da niso proti Bogu in veri!« je vpil župnik. »Povejte mi, bratje v Kristusu, kaj je storila ta bridka martra tistim, ki so jo v svoji peklenski mržnji do vsega, kar je božjega, podrli in opljuvali? Ali ni to strašno bogoskrunstvo brezbožnih partizanov vredno vsega obsojanja? Kdo si po vsem tem še upa trditi, da vera ni v nevarnosti, da je ne ogrožajo rdeči Antikristi?...«

Po tej pridigi so verniki drug za drugim po kolenih lezli mimo križa in ga poljubljali. Nato se je pred cerkvijo razvila spokorniška procesija. Verniki so si natrosili na glavo pepela in z gorečimi svečami v rokah capljali za župnikom, ki je, s pepelom na plešastem temenu, bos nosil na rami križ, da bi ponazoril Kristusa na poti na Kalvarijo. Spotoma je prepeval psalme, verniki pa so molili žalostni del rožnega venca in peli spokorniške pesmi. Ko so prišli na kraj, kjer je prej stal križ, ga je župnik z mežnarjevo pomočjo zasadil na prejšnje mesto, odmolil neko molitev ter se nato z verniki vrnil v vas.

Tisto popoldne je Balafun sedel v gostilni in pil žganje na račun tistih dvajset lir, ki mu jih je dal župnik. Bilo je že pozno zvečer, ko se je vračal v svojo razdrapano bajto, ki je stala na drugem koncu vasi. Pot ga je vodila mimo bajte starega mežnarja Jake, ki mu je Balafun včasih pomagal zvoniti ali izkopati kak grob. Ker se je tudi sicer razumel na mežnarske posle, je že večkrat mislil na to, da bi prevzel mesto že onemoglega Jake. Zdaj je živel

Tone Seliškar:

Nekoč v hudi zimi

(Pozabljena pesem s položajev. Zor-ki Gradišnikovi, ki so jo ubili belogardisti.)

*Kakor bele sanje pada sneg po naju
Na stražnem mestu sva.*

*Tiho je v zasneženem gaju,
vsepovsod na preži molk
kot pretegnjen volk,
le vran kriči nekje izpod neba:
sestradan kra, kra, kra...*

*Kot da se je z veselja strgal glas
in nama vrgel ga v obraz.*

*Bojevniki pod smrekam spe,
nihče ne ve, nihče ne ve
kaj zdaj jim bele sanje govore.*

*In nama je kot da oba
se vgrezava v tolmun tišin.
Na srce trka ljub spomin.
S prižgano mislijo v sinje dalje
si iščeva skoz sneg pomladne zarje.*

*Je zmena? Stoj!
Potem se z belo perjanico
odeneva nocoj.*

Travna gora, novembra 1943.

predvsem od tistega, kar mu je dajal župnik za njegovo zalezovanje partizanov in njih podpornikov, a to ni bilo veliko. Če pa bi postal mežnar, bi sicer lahko še dalje opravljal ta posel, hkrati pa bi včasih dobil kaj od krstov, porok, pogrebov in bere. Toda...

»Da, če bi tega starega zloдея ne bilo...«, je že spet z jezo pomislil na Jako. Malo nato mu je nekaj šinilo v glavo. Ustavil se je in prisluhnil v jasno noč. Nikogar ni bilo slišati in bližnje hiše so že spale. Prikradel se je k mežnarjevi bajti in s pogledom nekaj iskal. Ko je zagledal majhno sekiro, ki je bila zasajena v bližnje tnalno, jo je izdrl in potrkal na okno mežnarjeve kamre.

»Kdo je?« se je oglasil mežnar, ki je bil sicer samec.

»Jaz sem, Jaka, jaz. Gospod župnik so mi ukazali, naj ti naročim, da prideš k njim, ker morata takoj nesti nekomu sveto popotnico. Odpri!«

Mežnar je vstal, se oblekel in odprl vrata. Tisti hip ga je Balafun usekal po glavi, tako da se je pri priči zgrudil mrtev. Balafun je nato zbežal, sekiro je odvrnil v neki potok in se vrnil v vas. Tu je zavil v farovž in pobetal po vratih. Malo zatem se je odprlo okno župnikove spalnice.

»Kdo je?« je gromko vprašal župnik, držeč v desnici samokres.

»Jaz sem, Balafun. Gospod župnik, partizani so ubili mežnarja Jako. Domov grede sem vi-

del trojko, ki je bežala izpred njegove bajte. Stopil sem pogledat tja in zagledal sem Jako, ki leži na pragu mrtev.«

»Zbudi nekaj ljudi, da gremo pogledat!«

Kmalu nato je stalo pred farovžem pol vasi, ki je zgroženo spraševala Balafuna, kako in kaj. Ko so ljudje skupno z župnikom prišli k mežnarjevi bajti, so se na lastne oči prepričali, da so ga zares »ubili rdeči«.

»Vidite,« je ogorčeno rekel župnik, »to je nov vnebovpjoči zločin brezbožnih razbojnikov, ki se potepajo po hostah. Niti starcu, ki jim ni nič žalega storil, niso prizanesli v svojem nepomirljivem sovraštvu do vsega, kar ima zvezo z vero in sveto Cerkvijo. Naj pravični Bog kaznuje morilce in vse, ki jih podpirajo pri njihovih hudodelstvih!«

Drugi dan je župnik naročil Balafunu, naj izkoplje grob za mežnarja in dostavi:

»Odslej boš ti grobar.«

»Pa tudi mežnar bi lahko bil, če bi vi privolili, gospod župnik,« je Balafun brž pograbil za priložnost. »Zdaj ko ni več Jake — Bog mu daj dobro! — zdaj boste potrebovali drugega mežnarja.«

Župnik je minuto, dve razmišljal, potem pa je rekel:

»Na to mesto sem pravzaprav nameraval postaviti nekoga drugega, pa naj bo! Ker si že veliko dobrega naredil za našo sveto stvar, si od danes naprej Jakov naslednik.«

Alojz Ravbar

Kako je bilo z bratoma Kurnik

Konec septembra so na Turjaku razen spomenika tam pokopanim padlim borcem NOV odkrili tudi spominsko ploščo na kraju, kjer so domobranski policisti 4. maja 1945, tik pred svojim pobegom, pobili 26 aktivistov in ujetih borcev Jugoslovanske armade. Na plošči je vklesanih 21 imen, za pet oseb pa ni bilo moč ugotoviti, kdo so bile. Zanje je prihranjen prostor, da bi njihova imena vklesali naknadno, če bi ugotovili njihovo identiteto.

Ne gre odrekati, da se je pripravljalni odbor za gradnjo spomenika, oziroma plošče, precej trudil, da bi svoje delo čim bolj opravil. Toda pojavile so se napake, ki kažejo, da je odbor delal v naglici in da njegovo delo ni bilo dovolj dosledno.

Tako je med 21 imeni in primki, vklesanimi na spominski plošči, vklesano tudi ime Rudolfa Severja brez dodatka »ing«. Če so vklesali pri vseh ostalih imenih kratice njihovih akademskih naslovov, zakaj je niso še pri Severju? Nadalje je vklesano tudi ime »Rudolf Kouznik«. Znano je,

da takih priimkov v Sloveniji ni. Povrh tega bi lahko ugotovili, da gre v tem primeru za Rudolfa Kurnika, ki je bil na Turjaku ustreljen obenem z bratom Karlom. (Pomanjkljivi podatki izvirajo iz članka, objavljenega v »Ljudski pravici« maja 1945.)

Ni odveč, če se ob tej priložnosti nekoliko podrobneje spomimo bratov Kurnik, ki sta bila ustreljena na Turjaku.

Karel in Rudolf Kurnik izvirata iz napredne družine. Oče je bil avstrijski oficir, ki so ga kot nacionalno zavednega takratne vojaške oblasti degradirale v podoficirja. Na soški fronti je padel. Njegova žena, po rodu Čehinja, je sama vzgojila štiri sinove in hčer. Rudolf Kurnik je bil že pred vojno član SKOJ, leta 1941 pa se je vključila v OF vsa družina. Brata Rudolf in Karel sta delala kot privatna uradnika v Rižarni v Ljubljani, brat Viktor pa je bil leta 1942 obsojen na 20 let zapor. Karel je bil tudi v italijanskih taboriščih in se je vrnil ob italijanski kapitulaciji v Ljubljano.

Ker nista bila kompromitirana, sta Karol in Rudolf Kurnik dobila nalogo, naj se vrineta v belo in plavo gardo. Kot člana VOS sta uspešno delala v vrhovih teh dveh izdajalskih organizacij. Zaradi svojega dela sta bila oba sprejeta v KPJ. Belogardistični policiji pa je po krivdi slabiča, ki ni zdržal mučenja, uspelo odkriti tudi nekatere člane in zaupnike Ozne, ki so delali v okupatorskem policijskem in upravnem aparatu. Tako so odkrili tudi oba brata Kurnika, ju 1. januarja 1945 zaprli in strahovito mučili. Njun brat Oti je ostal do konca vojne v zaporu, Rudija in Karla pa so ubili na Turjaku. Ko je mati obiskala sina Rudija v zaporih prisilne delavnice aprila 1945, ga je videla vsega v krastah in ožiljkih, ki so bili posledica pretepanja in mučenja. Tedaj je Rudolf dejal materi, da mu ni žal, kar je delal, čeprav ga bodo ubili.

S svojim delom sta brata Kurnik napravila dragocene in velike usluge osvobodilnemu gibanju, za sluge, ki niso nič manjše od zaslug drugih borcev NOV.

K A Z E N

FAŠISTIČNI financarji, ki so po razsulu Jugoslavije prišli v Laze ob Kolpi, so se vselili v Špeharjevo prazno hišo, kjer je včasih bila vaška krčma, katero je stara Špeharka opustila po moževi smrti. »Fašistična kasarna«, kakor so poslej brežani poimenovali mekdanjo Špeharjevo gostilno, je bila pravzaprav prizidek Špeharjeve stanovanjske hiše. Fašistični vojački so izpraznili vse prostore opuščene krčme, ki so Špeharjevim že leta in leta služili kot nekakšna ropotarnica, postavili vanje pogoarde — in obmejna postojanka je bila nared.

Še preden je minil teden, so se tuji prihajči razlezli po vsej vasi ko nadležni ščurki. Komaj šestnajst jih je bilo, a njihove nadloge so bili kmalu siti ne samo Lazarci, temveč vsi brežani od Laz do Bilpe. Nenehno so nadlegovali gospodinje v Lazah, Kureti in Bilpi, kupovali za umazane lire jajca in kokoši ter jugoslovanski srebrni denar. Sprva so bili prijazni z domačini, Nikomur niso storili nič žalega, nobenega niso odgnali iz vasi, v noben hlev niso vdrl, nikjer niso ukradli gospodarju ovce, teleta ali krave, kar vse so počenjali nekaj mesecev pozneje.

A brežani jih niso marali. Šele zdaj so se ovedli, kaj vse so izgubili z njihovim prihodom. Svoboda, ki jim je včasih bil neznan pojem, je zdaj iznenada zaživela v njihovih strtih srcih. Tamkaj so jo skrivali, ker o njej niso upali glasno govoriti. Ni in ni jim šlo v misel, zakaj bi se ne smeli oddaljevati iz vasi, zakaj bi ne smeli obiskovati znancev in sorodnikov na nasprotnem bregu Kolpe: v Kavranih, Goršeti in Lamanki, kjer so živeli ljudje njihove krvi.

»Kakšna hudičevska zduha pa je to, da bi ne smeli k svojim ljudem?« so godrnjali in se jezili na fašistično odredbo, ki je prepovedovala pohajanje na nasprotni breg, v Paveličevo Hrvatsko. »Brežani smo bili od vavek en rod. Zdaj pa — tukaj je Mussolinijeva Provincija di Lubiana, tamkaj pa Nezavisna država Hrvatska. Tfej! Vrag jih skotil in odgojil, ki so nas razdvojili.«

Fašisti tudi niso bili gluhi in slepi. Čutili so, kako se z vsakim novim dnevom bolj in bolj zastruplja zrak med njimi in brežani. Ko pa so se v kočevskih lozah pojavili prvi partizani, so še bolj poostrili odredbe, ki so brežane dušile in jih utesnjevale. Nekega dne niso nikomur več pustili, da bi brez njihovega dovoljenja odšel v sosednjo vas ali v Stari trg, četudi so brežani imeli tamkaj pošto, trgovino in faro. Za vsak korak iz vasi so se morali Lazarci, Kurečani in Bilparci prej prijavili fašističnemu brigadirju Pietru, pa naj so hoteli v trtje nad vasmí ali v lozo pod Kozicami, kamor so odhajali na sečnjo drv za zimo.

V tem zastrupljenem ozračju so počasi sama od sebe oživela stara nasprotja med sosedi. K brežanom so prihajale vesti o prisilnem odgonu Slovencev v italijanska taborišča. Spo-

znali so, da je zakon poteptan in življenje slovenskega človeka vredno manj ko življenje klavnega živinčeta. Strah se je kakor črna senca naseljeval v duše teh preprostih, od velikega, šumnega sveta odmaknjenih ljudi. Kamorkoli so se obrnili, povsod so naleteli na grožnje in surovosti tujih vojakov. Spoznali so, da niso več gospodarji niti pod lastnim krovom. Če se je fašistom le zazdelo, so sredi noči dvignili iz spanja vso družino; razbijali so po vratih, dokler se jim niso odprla in vdirali v vse prostore ter iskali in vohljali, če tu ali tam ne skrivajo orožja, če se v tej ali oni hiši ne skriva partizanski kurir. Strah pred partizani je imel velike oči.

Špeharjeva gospodinja, ki Kobečevih ni marala vse od takrat, ko je mladi Kobečev gospodar pripeljal na svoj dom nevesto iz Starega trga, je nekega dne pričela fašistu Pietru namigavati, da ima Tone, mladi gospodar Kobečevine, v hiši skrito puško, češ da jo je ob razpadu Jugoslavije prinesel domov. Fašisti so nekajkrat vdrli v Kobečevo hišo in pretaknili vse koticke, a puške niso našli.

»Kam si jo skril?« so režali vanj in mu grozili, da ga bodo na mestu ubili, če jim ne bo sam oddal orožja.

»Prinesel sem jo domov, to je res,« jim je odgovarjal. »A vrgel sem jo v Kolpo nad Lazarskim slapom, ker je potlej nisem več potreboval, ko sem se skozi ustaške zasede prebil do doma. Dva mlajša brata imam. V norih letih sta, ko bi s puško hotela nad srnjaka, pa sem jo zavrgel, da bi ne bilo komedij.«

»Pokaži, kam si jo vrgel!« so silili vanj.

Moral je oditi z njimi. Ves dan so se vozili s čolnom ob rečnem bregu in zijali v vodo. Našli so tri zavržene šleme, prazno nabojnjačo, puške pa nobene.

Od tistega dne dalje so fašisti pazili na vsak korak Kobečevih treh fantov.

Stara Kobečka je prva dojela, da je na delu staro sovražstvo Špeharjeve hiše. Preklinjala je vse Špeharje in klicala nesrečo na njihovo hišo.

Življenje v Lazah je bilo vsak dan težje.

Kobečevi trije fantje tudi niso molčali. Ko so tisto jesen dobili dovoljenje, da so smeli oditi v lozo napravljat drva za zimo, so naleteli na partizane in jim povedali, kakšno pasje življenje je zdaj v vasi.

»Brigadir Pietro je ljubček Špeharjeve Katice,« so povedali partizanom. »Vsako nedeljo je ples v Špeharjevi krčmi, kjer je zdaj fašistična kasarna. Špeharjeva Katica in Fuginova rdečelaska se drstita okrog Lahov. Ho, kar imenitno se imajo! Vino chianti, pečene kure... Nihče iz vasi ne sme v Stari trg, le stara Špeharka, Katica in Fuginova lovača gredo lahko k fari in v štacuno po makarone in riž, kadar le hočejo.«

Partizani so se spogledali, molčali in odšli dalje proti Lapinjskemu vrhu.

Prihodnjo nedeljo pa so v bližini Dola ob Kolpi pričakali obe dekleti, ki sta nič hudega sluteč hiteli v Stari trg k maši. Zrasli so pred njima, kakor da bi iz oblakov padli na zemljo.

»Kam pa, kam, golobičici?« je kratko, odsekano vprašal Johan, komandir partizanske udarne enote, ki je bila strah in trepet fašističnih postojank na Kočevskem in v Poljanski dolini.

Obstali sta ko pribiti. Katica ni mogla spregovoriti niti besedice. Prestrašeno je pogledovala partizane, ki so ju obstopili, nato pa povabila oči, ker ni prenesla njihovih strogih, vprašujočih pogledov.

»V trg greva,« je odgovorila Fuginova rdečelaska. »K fari! Saj menda ni prepovedano hoditi tod. Na svojem smo!«

Zasmejali so se njenemu odgovoru tako hrupno, da je njihov krohot preglušil bučanje slapa, ki je streljaj vstran nad dolsko žago padal v rečno korito.

»To si lepo in prav povedala!« je rekel Johan. »Na svojem smo, res! In nikomur bi ne smela biti ta pot od fašistov prepovedana. Pa je prepovedana vsem brežanom, le vama ne.«

»Prosili sva za dovoljenje, pa sva ga dobili,« je zdajci spregovorila Katica. »Vsakdo lahko prosi zanj.«

»A vsakdo ga ne dobi! Oj, pokaži mi no tisto fašistično dovoljenje, pokaži!« je ukazal Johan.

Oddali sta mu dovolilnici. Bral jih je in med stisnjenimi zobmi tiho požvižgaval.

»Plešeta tudi s fašisti, ne?« je iznenadno zasrepl v Katico, ko je lističa potisnil v svojo torbo. »Slišal sem, da se kar imenitno zabavate. Če bi se vedve zares zavedali, da smo na svojem, bi se ne pajdašili s fašisti, ne?«

»Kaj pa naj storiva, če naju povabijo?« sta se poizkušali zagovarjati.

»Mislim, da vaju ni treba preveč vneto vabiti na njihove ples. Posebno tebe ne!« je z iztegnjenim kazalcem sunil Katico v rame, »ki si se zatreskala v tistega polizanega Pietra. Eh, nikar ne mislita, da ne vemo, kaj se dogaja v Lazah! In tako smo vaju, glejta, končno le pričakali. Zdaj pa vaju bom še malo sfriziral, da bosta Lahom bolj všeč.«

Šalil se je z njima in se jima rogal tako očitno, da nista sprva niti razumeli, kaj hoče od njiju. Ko pa je pomignil tovarišem, so ju pograbili tako iznenadno, da sta vzkriknili od strahu.

»Kar grulita, golobičici!« se jima je smejal. »Tukaj smo zdaj zares na svojem in noben Pietro vama ne bo pomagal.«

Potegnil je iz torbe škarkje; in preden sta se zavedli, sta bili ostrizeni.

»Za danes samo tale opomin,« se jima je smejal Johan in vrgel odstrižene lase v deročo Kolpo. »Če pa bosta še plesali z Lahi, poznamo še drugačna zdravila.«

Zasmejali so se in izginili v lozo.

Dekleti sta se jokajoč vrnili v Laze. Stara Špeharka je tulila in se penila od jeze, ko je videla, kaj so »ušivi banditi« nahudili njeni hčerki. Preklinjala je, da je to Kobečevo maslo, a dokazov za takšno sumničenje seveda ni imela. Doma pa so se krohotali Kobečevi trije fantje, ko so zvedeli, kaj sta Katica in Fuginova doživeli na poti proti trgu. A svoje veselje so spretno prikrivali pred vaščani; niti z besedico se ni nihče izdal, da odobrava, kar so storili partizani.

Poslej noben vaščan ni več silil v trg. Fašistom je zlezel strah v kosti. Čepeli so v Lazah, da bi se na poti v Stari trg ne srečali s partizani. Zaprošili so za pojačanje posadke. Fašistično poveljstvo v Starem trgu pa je lazarsko posadko odpoklicalo že čez nekaj dni, ko je Johanova udarna brigada blizu Knežje lipe napadla fašiste, ki so bili iz Spodnjega Loga namenjeni v Kočevje, ter jih šest pobila, ostali pa so se razbežali.

Tako so se Lazarci vendarle rešili nadloge.

Iznebili so se tujih vojakov, življenje pa je bilo kljub temu iz dneva v dan težje, grenkejšje. Vojni čas tudi njim ni prizanašal. Močni fašistični odredi so pričeli hajkati po dolini Kolpe. Lovili so brežane in jih odganjali v pregonstvo, kradli prašiče iz svinjakov, požigali skednje in zidavnice ter strahovali ljudi, da so pred njimi bežali v loze in se skrivali v podzemeljskih jamah.

Smrt je pričela stegovati svoje roke tudi nad brežane.

Spomini na I. koroško četo

APRILA 1943 se nas je zbralo 35 prostovoljcev iz Poljanske, Selške in Poključke čete. Bili smo pripravljeni oditi onstran Karavank, da bi tamkaj skupno s Korošci uničevali fašiste. Vsi smo prejeli nove modre uniforme, imeli smo dva mitraljeza, 32 pušk tipa Mauser, eno brzostrelko in več pištol. Tudi politično smo bili za pohod dobro pripravljeni.

Na Repečkov rovt na Poključki smo prišli 9. aprila 1943. Naš komandir je bil Zvonko, doma iz Poljanske doline, komisar pa je bil Kos, doma iz Štajerske. Njunih pravih imen še zdaj ne vem. Jaz sem imel mitraljez. V popoldanskih urah je odšla četa skozi dolino Radovne na Mežakljo. Ponoči smo prebredli Savo Dolinko ter prekoračili cesto in železnico, tam, kjer zdaj stoji nova jese-niška bolnišnica. Zgodaj zjutraj smo prišli pod Golico ter se pri Budnu odpočili in najedli. Še istega dne smo nadaljevali pot proti Rožici, kjer smo si uredili zasilno taborišče v dolini Belce, blizu nekdanje gra-ničarske karavle.

Naše patrolje so odhajale v vasi okraj državne meje, da bi si tam ustvarile zveze z ljudmi. Toda prvi poskusi se niso posrečili, tako da smo se morali še ves april zadrževati na ozemlju Belce in Bavhe, vse do Podkorena in Rateč. Napravili smo nekaj prehranjevalnih akcij v Dovjem, Martuljku in Kranjski gori ter okoliških vaseh. Konec aprila smo se premaknili čez Golico na Belško planino na zahodnem pobočju Stola. Uredili smo tudi zveze s štabom Gorenjskega odreda in Kokrško četo, ki jih

prej nismo imeli ali pa so bile zelo slabe. Štab odreda je ukazal, naj skupno s Kokrško četo napademo Bistrico v Rožni dolini.

Nekega dne v začetku maja je prišel v našo četo tovariš Biček, tedaj komandant Gorenjskega odreda. Glavni cilj napada na Bistrico naj bi bila osvoboditev ruskih vojnih ujetnikov iz tamkajšnjega taborišča, mimogrede pa naj bi požgali še žago, ki je s polno zmogljivostjo obratovala za potrebe nemške vojske. Nadalje naj bi uničili tudi električno centralo in likvidirali nekega lovca, ki je vohunil za nami.

Menda je bilo 11. ali 12. maja, ko smo v mraku odšli preko Medvedneka proti Bistrici; tja smo prišli po treh urah hoda. Tovariš Biček je razdelil obe četi v skupine, da bi bil napad na vse točke ob istem času. Skupina za požig žage je dobila bencin, skupina za uničenje centrale pa eksploziv in krampe. Jaz sem bil s pomočnikom odrejen v zasedo onstran mostu, ob cesti, ki pelje v Beljak, čisto blizu orožniške postaje.

Na dogovorjeni znak se je pričel napad. Iznenada sem zaslišal eksplozije ročnih bomb v centrali. Skoraj v istem trenutku je zagorela z visokim plamenom žaga, ki je razsvetlila vso okolico. Tretja skupina je medtem reševala ruske ujetnike ter jih rešila nekaj več kakor 100. Med ujetniki so bili tudi Francozi, ki pa niso hoteli oditi z nami in so raje ostali v ujetništvu.

Orožniki so bili v bližnji gostilni. Ob eksploziji bomb in svetlobi požara na žagi so pričeli teči iz gostilne. Najbrž so

mislili, da se je zgodila nesreča. Ko so prišli do mostu, jih je ustavil rafal iz moje zbrojeve. Polegli so v jarek in se poskrili za zidove, potem pa so zbežali v poslopje orožniške postaje. Od tam so klicali na pomoč in skozi okna pošiljali kratke rafale. Kmalu zatem sem zaslišal brnenje avtomobilov, ki so drveli z Nemci proti nam. Preden so prišli do nas, smo se že odpravili nazaj v hribe. Medtem je prejel kazen tudi tisti lovec-izdajalec. Pri njem smo zaplenili dve puški, velike zaloge suhega mesa, slanine in drugih živil ter dva para novih gojzeric. En par sem dobil jaz, ker sem stare čevlje imel močno ponošene, tako da sem jih moral zvezati z žico.

Biček se je dobro zavedal nevarnosti, če ne prekoračimo Stola še v temi. S koroške strani je namreč Stol, visok 2236 metrov, slabo prehodan zaradi skal in melišč. Onemogli in sestradani ruski ujetniki bi bili kaj pripravna tarča za nemška letala. Kljub našemu prizadevanju, da bi Ruse čimprej spravili čez Stol, v zavetje gozdov na Golici, smo se znašli ob sončnem vzhodu na golem Stolu. Napadli sta nas dve nemški letali in nas dobro uro obsipali z rafali. Hoteli sta nam onemogočiti organiziran pohod in nas zadržati toliko časa, da bi za nami prišla nemška pehota. Zato smo se razbili v manjše skupine in se začeli prebijati proti Golici, v zavetje gozdov. Vse skupine so srečno prispele na zbornostno mesto. Le nekaj Rusov je zaradi onemoglosti zaostalo ali pa so se vračali v smer, od koder

so prišli. Kaj se je zgodilo z njimi, ko so jih spet ujeli Nemci, ne vem. Ostale Ruse smo takoj zvečer odpeljali čez Savo na Mežakljo, kjer so jih sprejeli drugi tovariši in jih poslali naprej na osvobodeno ozemlje na Dolenjskem. Kot se spominjam, se jih je po poti dosti porazgubilo.

Naša četa pa se je po napadu na Bistrico vrnila nazaj na Koroško, in sicer na Rute, zahodno od Področčice. Čez nekaj dni se nam je priključil prvi koroški fant, ki je bil doma na dopustu kot nemški vojak in se ni več hotel vrniti na bojišče v Rusijo, ko je zvedel, da smo blizu. Takrat so nam Korošci rekli še »Freiheitskämpferji«, ne pa partizani. Novi partizan je bil hkrati edini med nami, ki je poznal ozemlje onkraj Karavank.

Četno poveljstvo je kaj kmalu pripravilo novo akcijo: demonstrativen napad na orožniško postajo, likvidacijo nekega vohuna in nabavo hrane. V kateri vasi je bilo to, se ne spominjam več. Tako smo šli na pot že drugi večer, toda ko smo prišli v dolino, so počili iz zasede strelji in naš komandir čete ter tisti Korošec sta obležala mrtva.

Zdaj je postal komandir čete starejši človek. Pisal se je za Razingerja, doma pa je bil z Jesenic; pri partizanih smo mu pravili »Stric«. Toda pod njegovim poveljstvom se nam je vsaka akcija ponesrečila. Padali smo v zasede, Nemci so nas napadali v taboriščih. Nekaj naših je bilo ranjenih v Martuljku, nekaj so jih Nemci ujeli pri reki Dravi, iz kraja v kraj smo se premikali z velikimi napori. Četnemu komisarju Kosu in še nekaterim tovarišem je bilo vedno bolj sumljivo, da Nemci tako točno vedo za vse naše načrte.

Nekega julijskega dne sva bila jaz in moj tovariš Pavle določena, da neopazno zasledujemo »Strica«, ko je sredi dopoldneva odhajal na zvezo s terenci v pastirski koči na koroški strani, pod planino Grajšico. Rekel je, da gre iskat podatke, ki bi nam omogočili napad na železniško postajo v Področčici. Nič hudega sluteč jo je »Stric« mahal proti koči,

midva pa sva ga opazovala z bližnjega hriba z daljnogledom. Ko je prišel pred koč, so ga tam že čakali Nemci. Stopil je prednje in jih pozdravil z dvignjeno roko, se z vsakim izmed njih rokoval in ostal v koči dobro uro. Midva sva se vrnila v četno taborišče, ki smo ga imeli kaki dve uri daleč v gozdu nad Martuljkom. Povedala sva komisarju, kaj sva videla. »Stric« se je kmalu vrnil in pričel navdušeno razlagati pomen akcije v Področčici, način izvedbe ter nujnost, da moramo še nocoj tja. Nekaj časa smo ga pustili pripovedovati, potem pa smo planili po njem, ga razorožili in zvezali. Patrulja ga je odpeljala na Mežakljo, kjer je prejel zaslužen kazni.

Naša četa se je premestila na pobočje Stola in se utaborila v gozdu Ajdna nad vasjo Potoki. Tu smo doživeli še en poraz s hudimi izgubami. Prejšnji večer smo v Potokih napravili prehranjevalno akcijo. Proti jutru je začelo deževati, zato smo napravili šotore iz navadnih rjuh. Po kosilu smo utrujeni in zaspani od noč-

ne hoje plegli, da bi lahko ponoči spet odšli naprej čez Savo na Mežakljo. Budni so bili le stražarji in kuhar, ki je kuhal večerjo in pospravljal lonce ter hrano. Okoli dveh popoldne pa so nas Nemci načrtno obkolili in presenetili. Začeli so streljati na nas iz neposredne bližine z vsem orožjem. Prvi je padel stražar, zadet v hrbet. Speči tovariši, naglo zbujeni, se prvi hip niso mogli znajti, ker je pokalo pravzaprav z vseh strani. Zato so padli stari partizani Dolfe iz Spodnjih Gorij, Pero z Jesenic (sorodnik narodnega heroja Gregorčiča) in neki krojač iz Most, ki sem njegovo ime že pozabil, več pa jih je bilo ranjenih. Med temi je bil huje ranjen Ivan, po domače Ledinčarjev iz Gorij. Kar se nas je prebilo iz obroča, so nas Nemci zasledovali še pozno v noč. Pokalo je, zeleni sovražniki so povsod prežali na nas.

Spominjam se, kako sva z Albinom padla naravnost mednje, pa sva ušla oba brez prask. Ivan in kuhar sta prišla do Koroške Bele, kjer so Ivana obvezali in ga po zvezi poslali

v bolnišnico na Mežaklji. Jaz in Albin pa sva ponoči mimo nemškega stražarja v Završnici prišla do ceste. Albin je dobro poznal kraj in zato nama je bilo mnogo lažje. Ko sva prišla do ceste, je odšel Albin na desno, najbrž h kakemu znanecu, da bi se odpohčil in najedel. Jaz pa sem odšel čez Savo v rojstno vas Zasip, kjer sem ostal tri dni. Potem sem po-

iskal s pomočjo Antona Tersglava zvezo z Ladom Kersnikom-Fifijem in odšel na Mežakljo. Od tam sem odšel v Selško dolino, kjer je bil del štaba Gorenjskega odreda. Tam sem poročal o usodi naše čete. Po mojem je ostalo živih le osem tovarišev. Največji krivec našega neuspeha je bil izdajalec »Stric«.

Milan Urh

Rešil nas je s svojim življenjem

Bolnišnica »SPB-Pavla« (Slovenska partizanska bolnišnica »Pavla«) je bila v kraju Pekel nad Zelnom pri Cerknem. Pavla je bila zdrav-nica, bolnišnica pa je dobila po njej ime.

Kot bi bilo danes, se spominjam napada na bolnišnico »SPB Pavla«. Nekako ob treh zjutraj sem zaslišal tri strele. To je bil dogovorjen znak za največjo nevarnost, kadar straže in patrolje ne bi mogle več drugače obvestiti bolnišnico o preteči nevarnosti.

Takrat nas je bilo v »Peklu« kakih 30 težjih in lažjih ranjencev. Zaradi bolečin v ranjeni roki nisem mogel spati in sem zato edini slišal tri strele. Takoj sem obvestil komandirja in komisarja Antona Prebila. Ta je takoj planil pokonci in šel pogledat, kaj je. Brž ko se je vrnil, je sporočil, da bomo vsak trenutek obkoljeni. Rekel je: »Reši naj se, kdor se more!« in odhitel na pomoč ti-

stim, ki se niso mogli sami premikati.

Nastal je preplah, ki ga lahko razume le tisti, ki je kaj podobnega že sam doživel. Edina smer za umik je bila proti Soteski, grapi, kakih 500 metrov niže od bolnišnice. Ranjenci so se valili in se prekopicavali v to smer. Skoraj vsi so se rešili pred Nemci in domobranci. Teh je bilo po kasnejših ugotovitvah blizu 300. Neki Jeseničan se je rešil tako, da se je zavlekel le nekaj metrov od bolnišnice ter se skril v koprive in živo mejo. Tam je tičal ves čas, medtem ko so Nemci bolnišnico ropali in požigali. Komisarjeva sestra Anica, ki je stregla v bolnišnici, je padla sovražnikom v roke. Po-

zneje smo jo našli na pragu hiše aktivista Rjavca — zaklano in vso zmaličeno.

Bolnišnico je izdal domačin M. F., rudar iz Idrije, ki je bil po osvoboditvi obsojen v Postojni na smrt. Izdajalec je sovražnike pripeljal iz Idrije h kmetu, kjer je včasih služil za pastirja. To je bil že omenjeni Matevž Rjavec, glavni okoliški aktivist in preskrbovalec bolnišnice. Nemci so ga prijeli in ga gnali pred seboj, spotoma pa so ga še mučili. Po uničenju bolnišnice so mu naložili na pleča plen ter ga odvlekli nazaj k njegovi hiši, pri kateri so pustili močno stražo. Tudi hišo so izropali, plen naložili na vozove ter ga z živino vred odpeljali s seboj. Matevža Rjavca, njegovo ženo Rozo, 14-letnega pastirja ter tri druge dninarje so zaprli v skedenj, ki so ga polili z bencinom in zažgali. Pri življenju so pustili samo 90-letnega Rjavčevega deda, ki ga niso pustili v ogenj, čeprav je sam hotel skočiti vanj. Pri Rjavcu so prijeli Nemci tudi več aktivistov. Teh niso ubili, pač pa so jih odpeljali s seboj v Idrijo, od tam pa so jih poslali v taborišča in so še zdaj živi. Partizanka Danica pa je na begu iz bolnišnice padla v sovražno zasedo. Ko jo je Nemec ustavil, se ni obotavljala, pač pa je skočila po strmini. Vojak je z brzostrelko užgal za njo in jo zadel v peto. Našli smo jo v potoku. Kmalu je okrevala.

Jaz sem se skril nad Sotesko, kjer je potok izpral nekaj zemlje. Nemci so hodili okrog mene in nad menoj. Čutil sem se, da me niso dobili, saj sem bil tako blizu, da bi lahko enega izmed Nemcev prijel za nogo. Cele tri ure sem ležal v vodi, mokrote in mraza pa nisem čutil, tako mi je bilo vroče.

Po končanem nemškem napadu smo se spet zbrali. Zvedel sem, da strele, ki sem jih slišal, ni izstrelila niti straža niti patrolja, pač pa Nemci. Streljali so na fanta-domačina, ki je bil stražar. Ko je tekel, da bi obvestil bolnišnico o preteči nevarnosti, je padel v njihovo zasedo. Rešil nas je s svojim življenjem. Kmalu nato smo ga našli mrtvega, zadetega v srce, v gozdu nad bolnišnico.

Jože Bremec

Dobra volja še ni vse

Krajevni odbor Zveze borcev NOV na Bledu je izdal v počastitev 40. obletnice KPJ in SKOJ ter občinskega praznika 25 strani obsegajočo knjižico z naslovom »Bled v borbi za svobodo«.

Naslovna stran je v trobarvnem tisku (črno kot osnova, rdeče črke, črno bele fotografije), predstavlja pa fotomontažo spomenika NOB in pogleda na Bled. Lahko rečemo, da je tako zunanja kot notranja likovna oprema na primerni estetski višini. Motijo pa bralca številne in hude slovnične, stilistične in tiskovne napake. Posebno velika »luknja« so zadnje tri strani, ki so — prazne. Mar je Blejcem zmanjkalo gradiva o NOB? To dokazuje, da uredništvo knjižice nima prakse v delu s tiskarnami, kar pa ne more biti opravičilo. Potrebno bi se bilo posvetovati z ljudmi, ki so izvedeni v tiskarskem delu in tehničnem urejanju.

Knjižica ima obliko zbornika. Tone Svetina je napisal prvi sestavek »Blejska kotlina v ognju narodnoosvobodilnega boja«. V njem je orisal delo Partije in sploh napredno gibanje v predvojnem obdobju, nato pa dogodke med NOB. V tem orisu pa je zajeta večidel zgodovina zgornjega dela Gorenjske. Samo mimogrede je opisana žilava aktivnost blejskega prebivalstva, ki je — čeprav je živel v središču nemške zasedbene uprave — ves čas sodelovalo z narodnoosvobodilnim gibanjem. V partizanskih bojih in opisanih dogodkih so sodelovali tudi borci z Bleda in okolice ter je s tega stališča prav, da je omenjen tudi njihov delež v drugih krajih, kjer so se bojevali kot partizani.

Sledi spisek padlih borcev NOV in JA, ustrelenih talcev in umrlih v koncentracijskih taboriščih.

V prispevku »K. L. Bu.« opisuje Z. Dolinar svoje doživljanje v nemškem koncentracijskem taborišču. Opis je sliko-

vit in pomeni nekaj novega v opisovanju življenja v taboriščih, toda za kroniko ali za zbornik mesta Bleda je zanimiv samo zato, ker je pisec doma z Bleda.

Dijak Franc piše o decembrski vstaji leta 1941. Pisec je spet posegel v zgodovino bližnje okolice Bleda, kjer so sodelovali v bojih tudi nekateri prebivalci Bleda in okolice. Podobno je s prispevkom Ludvika Bema-Slavca, ki opisuje dogodek jeseni 1943, toda spet v blejski okolici. Sestavek »Na Babji zob« opisuje akcijo partizanov, ki so tam obesili zastavo. Brez dvoma je zanimiv in sočno napisan, toda naziv »Švabi«, ki se v njem večkrat ponavlja, bi lahko izostal in bi ga zamenjali z drugim izrazom, ki ne pomeni žaljivke naroda kot celote, pa čeprav naših nekdanjih sovražnikov.

Za članek »Borbe za Lavterski vrh« velja isto kakor za

več prejšnjih. S stališča partizanstva nasploh je nedvomno zanimiv in potreben, toda za zgodovino Bleda ima kaj majhen pomen. Podobno je z »Borbo na Lipanskem vrhu«.

Pač pa je članek Jožeta Ulčarja »Prve trobojnice s peterokrako zvezdo na Gorenjskem« zelo pomemben prikaz dogodka, po katerem ima Bled svoj občinski praznik. Na žalost je slabo opravljena korektura na strani 25 predstavila ves dogodek za dve leti nazaj, v leto 1943! Povrh pa še napačen dan: 27. namesto 17. julija, kakor piše v istem članku, samo malo prej! Ulčarjev opis bi sam po sebi zadostoval in ne bi bilo treba stvar ponavljati. Tako pa o blejski akciji 17. julija 1941 piše tudi Tone Svetina v prvem članku knjižice, tako samo mimogrede.

Navedene pomanjkljivosti niso opravičljive. Zda je že čas, da prenehamo z diletantizmom, površnostjo in primitivizmom. Naši ljudje so dozoreli za boljše stvaritve, v prihodnosti bodo pa še bolj. Takih knjižic pa ne tiskamo zaradi preteklosti, ampak zaradi prihodnosti!

L. D.

Lepo, ker je resnično

DRŽAVNA založba Slovenije je letos med drugim izdala tudi zapiske Milana Gučka z naslovom »Jutri bo vse dobro«. Likovno je knjigo opremila v skladu z okusom slovenskih bralcev Jakica Acceto. Pisec Milan Guček nam v knjigi na 317 straneh riše svoje doživljanje od dni neposredno pred aretacijo do pomladi 1943.

Milan Guček opisuje predvsem svoj osebni razvoj iz povprečnega, v krogu družine in vsakdanjih skrbi uklenjenega meščana, v revolucionarja. Priznati je treba, da to dela z velikim pogumom, odkritosrčno, z ostrim kritičnim čutom do sebe in do tovarišev. Zdi se mi, da je to največja odlika njegovih zapiskov, odlika, ki postavlja njegove zapiske za korak pred tovrstnimi deli drugih avtorjev, ki pogosto opisujejo partizanstvo tako, kot bi ga gledali z današnjimi

očmi. S tem njih dela izgubijo na dokumentarnosti človeškega mišljenja, ki je bilo med NOB značilno za partizane in vse sodelavce osvobodilnega gibanja. Guček je naslikal samega sebe, z vsemi dvomi, skrbmi in nezaupanjem, ki ga je čutil do neznanega, do gibanja, ki mu je sicer že prej pripadal, toda samo površno. Potem so ga okoliščine prisilile, da je stopil na revolucionarno pot z vso svojo zavestjo. Okupatorski teror mu je pomagal premostiti še zadnje pomisleke — in postal je komunist. Toda tudi zdaj se ni mogel kar naenkrat otresti sadov dolgotrajne vzgoje in religiozne tradicije slovenskega ljudstva. Tako na primer mu ob praznovanju božičnih dni uhaaja spomin nazaj, v krog domačih.

Različni ljudje smo prihajali k partizanom, v zapore in internacije. Nekateri so bili

kmetje, drugi delavci, pa tudi meščani in malomeščani. Ljudje različnih starosti, različnih življenjskih pogledov, izobrazbe, značajev. V velikem kotlu vojne se je vsa ta pisana množica človeških posebnosti obrusila in zvarila, da so se polagoma največje razlike izgubile. Dobili smo na videz enake poteze v naši zavesti, le na dnu zavesti je še dolgo tičalo in tudi še zdaj morda tiči kos naše prejšnje vzgoje.

Guček je zadel na pravo struno in napisal delo o svojem razvoju, ki pa ni samo njegov. Podoben razvoj je doživelo na tisoče slovenskih ljudi, ki jih je povedla Partija v boj za socialno in nacionalno osvoboditev. Niso vsi ljudje prišli k partizanom z že kolikor toliko ustaljenim in trdnim svetovnim nazorom. To srečo so imeli samo maloštevilni komunisti, ki so dozoreli že prej, le da je njihov

razvoj trajal navadno dlje kot Gučkov, ker ga niso tako ostro in neizprosno pospeševale okoliščine. Guček pa je tak razvoj, značilen za tisoče naših ljudi, opisal prvi, in to je napravil tako, da je težko odložiti knjigo iz rok, dokler ne zapreš zadnje strani.

Druga odlika Gučkove knjige je njegova velika vera v dobro, ki je vsajeno v ljudeh. Že sam naslov »Jutri bo vse dobro« je zadel v črno. Iz vseh strani in vrstic diha upanje v lepšo in boljšo prihodnost, tudi iz najbolj črnih dni, ko so maloštevilne partizane, neizkušene, slabo oborožene in opremljene, podili in zasledovali tisoči tujih vojakov, ko se je v vaseh kotila izdajalska bela garda, ko so zaslepljeni in naščuvani fanatiki z naravnost nelogičnim sovraštvom napadali partizane.

Tretja odlika knjige pa je Gučkov partizanski humor. Pi-

sec ga je znal podati bralcem ne samo z besedami, ampak tudi z opisom dejanj in likov borcev. Humor, ki ne preneha nikoli, tudi v najtežjih trenutkih ne, humor, ki je ljudi dvigal in bodril v najtežjih trenutkih...

Še nekaj je, kjer je Guček pokazal svoj čut za resničnost in svojo odkritost. To je opis borb, odnosa do sovražnika in izdajalcev. Samo po sebi je umevno, da vojna in revolucija, kakršna je bila naša, ne more vplivati na ljudi blagodejno v smislu nekakšnega meščanskega humanizma. Čisto razumljivo je, da partizani niso razkrinkanih in ujetih izdajalcev ujčkali, ampak so jih kaznovali, kot take ljudi kaznujejo vsepovsod po svetu. Boj proti izdajalcem, proti ljudem, ki so se izločili iz narodne skupnosti in stopili tujcem pod okrilje, je bil sestavni del našega boja. Če bi ga zamolčali, bi potvarjali zgodovino. Tudi pri nas so bili izdajalci — in celo številni so bili — dokaj dobro organizirani in zagrizeni, toda kljub temu smo jih premagali. Slabega nasprotnika je lahko premagati, in če neresnično prikazujemo nasprotnika kot slabica, omalovažujemo tudi sebe. Povrh tega pa naš boj ni bil samo narodnoosvobodilna vojna, ampak tudi revolucija. Nacionalni sovražniki so se znašli skupaj s socialnimi-partizani so se morali bojevati z obojimi. Guček je opravil veliko delo: opisal je težavne boje z notranjskimi belogardisti v drugi partizanski zimi, ko je naš boj preživel krizo, belogardistični plevel pa je grozil pokončati sadove krvi, dela in trpljenja vseh prejšnjih let. Opisal je čas, ko so partizani vsepovsod naleteli na ljudi, ki so jih sovražili, ko so jim v mnogih hišah zapirali vrata in jim niso privoščili niti vode, pa so partizani kljub temu verjeli, da bodo zaslepljenci prej ali pozneje spregledali.

Gučkova knjiga je hkrati spodbuda vsem tistim nekdanjim udeležencem NOB, ki še niso pisali svojih spominov. Pa tudi vzor jim je lahko in napotilo, kako naj pišejo, da bo njihovo pisanje ljudem všeč.

Mile Pavlin

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Nadaljnja izpopolnitev invalide in borce zadevajoče zakonodaje

Na zadnjem zasedanju Zvezne ljudske skupščine — na seji Zveznega zbora — je tovarišica Lidija Šentjunc podala ekspozice k spremembam in dopolnitvam zakona o vojaških vojnih invalidih in zakona o mirnodopskih vojaških invalidih. Ker obravnava ekspozice ves kompleks vprašanj o pokojninskem zavarovanju vojnih invalidov in bivših borcev, ga skoraj v celoti objavljamo.

Za izgraditev sistema zaščite borcev v najširšem pomenu je najvažnejše dejstvo, da je ogromna večina borcev in vojaških vojnih invalidov aktivno vključena v družbeno, gospodarsko in politično življenje dežele in da je v delovnem razmerju. Zato je tudi njihova zaščita določena z zakonodajo, ki ureja pravice iz delovnega razmerja.

Lani in letos smo dobili več zakonskih predpisov s področja socialnega zavarovanja, ki vsebujejo tudi posebne določbe o zaščiti borcev in vojaških vojnih invalidov. Čeprav je bilo v tem zboru ob obravnavanju omenjenih zakonov govora tudi o problemih borcev, vidimo v praksi, da določeno število tovarišev ne pozna teh pravic. Zato mi dovolite, da ob tej priložnosti kratko povzamem in navedem pravice vojaških vojnih invalidov in borcev v sistemu pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

I

POKOJNINSKO ZAVAROVANJE VOJNIH INVALIDOV IN BIVŠIH BORCEV

Z zakonom o pokojninskem zavarovanju, uveljavljenim decembra 1957, in z zakonom o invalidskem zavarovanju iz leta 1958, kakor tudi z njunimi poznejšimi spremembami in dopolnitvami smo določili vrsto novih pravic vojaških vojnih invalidov in borcev glede pokojninskega staža, prejemanja starostne in invalidske pokojnine, razvrstitve v zavarovalne razrede in višine pokojnine. To smo storili zato, ker so borci in invalidi v revolucionarnem delu izgubili del delovnega staža ali pa so spriči omanjega zdravlja in pomanjkanja pogojev za šolanje in pridobitve kvalifikacij v tem oziru zaostali za drugimi državljani.

Po teh zakonih se računa v pokojninski staž v dvojnem trajanju čas, ki ga je zavarovanec prebil do konca vojne v vrstah narodnoosvobodilne vojske in Jugoslovanske armade, na aktivnem in organiziranem delu v narodnoosvobodilnem gibanju, v vrstah bivše španske republikanske vojske, z določenimi pogoji pa tudi čas, ki ga je prebil v zaporih, taboriščih in v internaciji.

V pokojninski staž se z določenimi pogoji računa tudi čas, ki ga je zavarovanec prebil pred

6. aprilom 1941 na ilegalnem, revolucionarnem delu doma in v tujini. Nadalje čas, ki ga je prebil v prejšnjih vojnah, v aprilski vojni, kakor tudi v ujetništvu, internaciji, na prisilnem delu in v koncentracijskih taboriščih.

Vojaškim vojnim invalidom z 80 % in več odstotki invalidnosti se čas, ki so ga prebili v delovnem razmerju s polnim delovnim časom, računa v pokojninski staž s podaljšanim trajanjem. Tako se deset mesecev takšne zaposlitve računa kot polno leto. Vojaškim vojnim invalidom se računa v pokojninski staž tudi čas, ki so ga prebili v rehabilitaciji.

Udeleženci NOV, ki so se vključili v boj pred 9. septembrom 1943, in udeleženci španske državljanske vojne, stari nad 50 oziroma 55 let, lahko dobe osebno pokojnino s 15 leti pokojninskega staža ali če imajo polna leta pokojninskega staža ne glede na starostno dobo.

Udeleženci NOV pred 9. septembrom 1943, udeleženci španske državljanske vojne in vojaški vojni invalidi s 60 ali več odstotki lahko z določenimi pogoji dobe pravico do invalidske pokojnine tudi, če njihova poklicna sposobnost ni povsem zmanjšana.

Borcem NOV od leta 1941 in udeležencem španske državljanske vojne, ki bi jim osebna in invalidska pokojnina glede na pokojninski staž znašala manj kot 100 %, pripada polna pokojnina. Udeležencem, ki so se pozneje vključili v NOV in ki jim pokojnina, odmerjena po pokojninskem stažu, znaša manj kot 100 % od pokojninske osnove, se zviša osebna oziroma invalidska pokojnina od 20 do 90 %, kar je odvisno od leta, ko so se vključili v NOV, s tem, da ne more presegati pokojninske osnove. Vojaškim vojnim invalidom s 60 ali več odstotki invalidnosti, ki so bili po vojni vsaj pet let v delovnem razmerju pa imajo pravico do invalidske pokojnine, pripada pokojnina v višini 100 % od pokojninske osnove, ne glede na to, ali je vojna invalidnost vplivala na njihovo poklicno nesposobnost.

Udeleženci NOV do 9. septembra 1943 in španske državljanske vojne, ki nimajo ustrezne kvalifikacije, se razvrste v X. zavarovalni razred, katerega povprečni znesek je 12.850 din. S tem je urejeno vprašanje upokojitve tistih borcev, ki si zaradi sodelovanja

v vojni in v povojni izgradnji niso mogli pridobiti kvalifikacije.

V sistemu pokojninskega zavarovanja so zaščiteni tudi družine padlih borcev. Pravico do družinske pokojnine imajo ne glede na dolgotrajnost pokojninskega staža padlega zavarovanca: člani družin delavcev in uslužbencev, padlih v španski državljanski vojni, narodnoosvobodilni borbi in aprilski vojni ali umrlih v ujetništvu, kakor tudi člani družin delavcev in uslužbencev, ki so jih kot žrtve fašističnega terorja ubili okupator ali njegovi pomagači ali ki so padli in umrli v zaporih, internaciji, koncentracijskih taboriščih in podobno. Pravica do družinske pokojnine pod ugodnejšimi pogoji se prizna tudi članom družin tistih zavarovanecov, ki so umrli po vojni za posledicami ran ali bolezni, dobljenih in prej navedenih okoliščinah.

V zakonu o pokojninskem zavarovanju je predvideno za udeležence španske državljanske vojne in udeležence narodnoosvobodilne borbe do 9. septembra 1943, da lahko dobe starostno pokojnino s 15 leti pokojninskega staža tudi še preden dopolnijo določena leta starosti, če iz zdravstvenih in drugih upravičenih razlogov ne morejo več delati. O tej pokojnini odločajo posebne komisije, ki jih imenujejo republiški izvršni svet. Na tej podlagi je dobilo doslej pravico do pokojnine kakih 660 borcev.

Ta upokojitev borcev je imela tudi določene pomanjkljivosti, ki so destimulativno vplivale na vztrajanje borcev v delovnem razmerju, ker so imeli nekateri borci majhne plače. Ta neskladnost med plačami in zajamčeno minimalno pokojnino je povzročala, da so nekateri borci izločili prošnje za pridobitev pokojnine, čeprav sta jim zdravstveno stanje in delovna sposobnost dopuščala, da bi ostali v delovnem razmerju. Da bi stimulativno vplivali ne samo na borce, da bi ostali v delovnem razmerju, marveč tudi na gospodarske organizacije in ustanove, da jih zaposlijo, smo uveljavili instrument v obliki posebne doklade, ki se izplačuje iz skladov socialnega zavarovanja istočasno s plačo. Ta doklada je razlika med plačo in zajamčenim zneskom 16.200 din (X. plačni razred) in izplačuje se udeležencem španske državljanske vojne ter borcem NOV od leta 1941 v polnem znesku, udeležencem NOV od leta 1942 v znesku 90 %, udeležencem do 9. septembra 1943 pa v znesku 60 %. Prvi meseci uporabe teh predpisov so pokazali učinkovitost takšnega ukrepa.

V zakonu o invalidskem zavarovanju kakor tudi v zakonu o vojaških vojnih invalidih ima rehabilitacija posebno mesto. Novi sistem invalidskega zavarovanja, dopolnjen z določbami zakona o

vojaških vojnih invalidih, pa je soliden temelj za nadaljnjo realizacijo politike strokovnega usposabljanja, rehabilitacije ter strokovnega izpolnjevanja borcev in invalidov. V omenjenih predpisih je podrobno obdelan sistem rehabilitacije invalidov nasploh, torej tudi vojaških vojnih invalidov. Invalide usposabljam predvsem v gospodarskih organizacijah, v ustanovah za rehabilitacijo, kakor tudi v posebnih zaščitnih delavnicah. Zakon o invalidskem zavarovanju predvideva organe, katerih naloga je določati delovna mesta za rehabilitacijo invalidov. Prav tako smo uveljavili tudi obveznost gospodarskih organizacij, da na določenih delovnih mestih prekvalificirajo in zaposlijo invalide.

II

ZVIŠANJE INVALIDSKIH PREJEMKOV

Za določene kategorije borcev in vojaških vojnih invalidov čutimo potrebo po posebni in popolnejši zaščiti. Gre predvsem za družine, ki so v vojni izgubile svoje rednike, za otroke padlih borcev, zlasti za otroke brez obeh roditeljev, za roditelje, ki se preživljajo sami, in za huje telesno poškodovane ali za obolele borce. Zato je treba problem teh kategorij državljanov urediti s posebno zakonodajo.

Tu so na prvem mestu otroci padlih borcev brez enega ali obeh roditeljev. Vzdrževanje teh otrok med šolanjem smo uredili na enoten in radikalen način z izplačevanjem posebne doklade, ki ima značaj štipendije. Zdaj imamo 31.755 otrok padlih borcev, ki se šolajo v raznih srednjih, strokovnih in višjih šolah ter na fakultetah in ki prejemajo razen invalidnine še posebno doklado v znesku od 1000 do 10.700 din mesečno, kar je odvisno od premoženjskega stanja, vrste šole in kraja šolanja. Izplačevanje te doklade je omogočilo velikemu številu otrok padlih borcev nadaljevati šolanje, ki je bilo v določenem številu primerov pretrgano iz materialnih razlogov. Samo v ta namen daje federacija letno v obliki otroške in posebne invalidske doklade nad tri milijarde dinarjev.

Za invalide z manjšo delovno sposobnostjo ter družine padlih borcev in umrlih invalidov, ki se preživljajo same, je nadaljnje proučevanje in zboljšanje invalidske zakonodaje zelo važno. V ta namen predlagamo zdaj spremembe in dopolnitve, s katerimi skladno z našimi doseženimi uspehi v gospodarskem razvoju nadalje zboljšujemo ta sistem in urejamo nekatera vprašanja, na katera nas je opozorila dosedanja uporaba zakona.

Prva pomembna sprememba se nanaša na zvišanje invalidnine. Čeprav osebne invalidnine po svojem značaju in zneskih niso popolna gmotna preskrba, vendar, zlasti pri invalidih z manjšo delovno sposobnostjo, znatno vplivajo na zboljšanje njihovega življenjskega standarda. Cilj pred-

loženega zvišanja osebne invalidnine je, da določimo nove zneske, ki se od leta 1952 niso spreminjali, in da vsakdimu višino invalidnin med posameznimi skupinami invalidnosti. To zvišanje invalidnine I. do X. skupine znaša povprečno 53 odstotkov. Razen tega smo vojaškim vojnim invalidom I. skupine zvišali doklado za pomoč in nego drugega človeka od 6700 na 9000 din. Invalidi, ki izpolnjujejo predvidene pogoje, imajo tudi pravico do invalidske doklade, ki znaša do 10.500 din.

Pri družinah padlih borcev in umrlih invalidov nismo šli na zvišanje družinske osnovne invalidnine, marveč smo njihov gmotni položaj uredili s posebnimi instrumenti. To dosežemo z invalidsko doklado in posebnim dodatkom za šolanje otrok padlih borcev. Na podlagi teh predpisov prejema 37.750 družinskih uživalcev razen družinske invalidnine še invalidsko doklado v znesku od 1200 do 7500 din mesečno, kar je odvisno od tega, ali so jim invalidski prejemki izključni ali pretežni vir preživljanja. Med njimi 21.103 družinski uživalci nimajo dohodkov od kmetijstva in prejema jo invalidsko doklado v znesku od 4000 do 7500 din mesečno, 3158 članov družin, ki se preživljajo sami, pa prejema invalidsko doklado v znesku od 6500 do 7500 dinarjev mesečno. Ko govorimo o invalidskih prejemkih članov družin padlih borcev in umrlih vojaških vojnih invalidov, moramo poudariti, da prejema 31.755 otrok padlih borcev posebno doklado za šolanje, 30.269 otrok padlih borcev in umrlih invalidov pa prejema otroški dodatek v višini in s pogoji, ki veljajo za otroke delavcev in uslužbencev. Če upoštevamo, da daje invalidska doklada istočasno tudi pravico do zdravstvene zaščite, tedaj lahko jasno spoznamo, kolikšen pomen imajo te doklade za družine padlih borcev in umrlih invalidov tudi tedaj, če se izplačujejo v nižjih zneskih. Tu je treba omeniti, da istočasno s spremembami in dopolnitvami teh zakonov predlagamo spremembo in dopolnitev predpisov o invalidski dokladi. Te spremembe predvidevajo ublažitev pogojev za prejemanje invalidske doklade in posledica tega bo ne samo povečanje števila uživalcev, marveč tudi zvišanje doklade v mejah maksimalnega in minimalnega zneska. Osnutek uredbe o invalidski dokladi, ki ga je Zvezni izvršni svet proučil in načelno sprejel, je priložen zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaških vojnih invalidih.

RAZŠIRITEV PRAVIC V ZVEZI Z REHABILITACIJO

Druga pomembna sprememba in dopolnitev se nanaša na rehabilitacijo vojaških vojnih invalidov. Medicinska in poklicna rehabilitacija invalidov je enoten problem Jugoslavije, iz okvirov katerega tudi rehabilitacije vojaških vojnih invalidov ne moremo izločiti. Zato se zakon o vojaških vojnih invalidih v tem oziru vključuje v sistem rehabilitacije, predviden v predpisih o invalid-

skem zavarovanju. Pri vojaških vojnih invalidih pa se spričo posebnih okoliščin rehabilitacija pojavlja bolj v obliki potrebe po strokovnem usposabljanju invalidov, ki so brez strokovne izobrazbe, in po strokovni izpolnitvi tistih, ki imajo nezahtodno strokovno izobrazbo, da bi se lahko zaposlili na boljših delovnih mestih. Spremembe in dopolnitve zakona urejajo ta problem v celoti. S temi spremembami smo urediti tudi nekatera še neurejena vprašanja invalidov, dokler so na rehabilitaciji, kakor so pravica do otroškega dodatka in zdravstvene zaščite članov družin vojaških vojnih invalidov. Gmotno preskrbo vojaških vojnih invalidov, dokler so na rehabilitaciji, bo urejena s posebnimi predpisi, ki naj jih skladno z osnutkom tega zakona izda Zvezni izvršni svet ali organ, ki ga le-ta določi. S temi predpisi bo treba natančneje določiti pogoje in višino gmotne preskrbe.

MOŽNOST PRIDOBITVE INVALIDSKIH PRAVIC NA PODLAGI BOLEZNI JE OMEJENA

Predložene spremembe in dopolnitve predvidevajo tudi omejitve možnosti za pridobitev invalidskih pravic na podlagi bolezni. Sekretariat Zveznega izvršnega sveta za socialno politiko in komunalna vprašanja je na podlagi dosedanjega zakona o vojaških vojnih invalidih pooblaščen, da dovoli obravnavati nepravčasne zahteve po priznanju invalidskih pravic na podlagi bolezni, izvirajoče iz NOB. V delu v zvezi s temi dovoljenji se je pokazalo, da zadeva uveljavljanje invalidskih pravic na podlagi bolezni na velike težave. Medicinsko ni več mogoče ugotoviti vzročne zveze med sedanjimi obolenji in vojnimi napori ter izključiti vpliva povojnega življenja in dela na bolezen. Minilo je dovolj dolgo časovno obdobje, v katerem je bilo moč vložiti prošnjo za priznanje invalidske pravice na podlagi bolezni, izvirajoče iz NOV. Zato spremembe teh predpisov omejujejo možnost za pridobitev invalidskih pravic na podlagi bolezni in predvidevajo, da sedanje pooblastilo sekretariata Zveznega izvršnega sveta za socialno politiko in komunalna vprašanja za dovoljevanje tega postopka v teh primerih neha veljati s 1. januarjem 1961. Podaljšanje veljavnosti tega pooblastila do konca leta 1960 omogoča, da v določenih pogojih uveljavijo invalidsko pravico na podlagi bolezni udeleženci NOV, ki tega doslej niso storili in ki so prebili v vojni najmanj 18 mesecev.

Za člane družin padlih borcev ostane v veljavi pooblastilo sekretariata Zveznega izvršnega sveta za socialno politiko in komunalna vprašanja, da lahko dovoli obravnavanje prošelj, vloženih tudi po 1. januarja 1960. Invalidske pravice na podlagi ran, poškodb in po-hab ne morejo zastarati in tudi glede vlaganja prošelj ni nobene omejitve.

ZAŠČITA MIRNODOBNIH VOJAŠKIH INVALIDOV

Razen predloženega zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaških vojnih invalidih imate pred seboj tudi osnutek zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o mironodobnih vojaških invalidih. Zaščita mironodobnih vojaških invalidov se vključuje v sistem zaščite vojaških vojnih invalidov.

Ena bistvenih sprememb v tem zakonu se nanaša na tiste, ki si na podlagi bolezni, nastale med opravljanjem obvezne vojaške službe, pridobijo invalidske pravice. S tem predlogom bomo ublažili pogoje za njihovo pridobitev. Po dosedanjih predpisih so si lahko takšni invalidi pridobili te pravice, če so najmanj 80 % ni invalidi. Predložene spremembe in dopolnitve predvidevajo 60 % invalidnost kot podlago za pridobitev pravic. Ker je invalidnina, ki jo prejemajo mironodobni vojaški invalidi, enaka invalidnini vojaških vojnih invalidov, smo v teh spremembah sprejeli načelo, ki velja za vojaške vojne invalide, da gospodarski pogoji uživalcev ne vplivajo na višino invalidnine. Invalidska lastnost s 60 ali več odstotkov, ki jo uživajo mironodobni invalidi najmanj pet let, ne ugasne niti tedaj, če se invalidnost zmanjša do 20 %. Pri tem so predvideni nekoliko ugodnejši pogoji za pridobitev invalidskih pravic na podlagi bolezni, ki jo je dobil invalid v sestavi JLA zunaj Jugoslavije v izpolnjevanju dolžnosti, ki jih je Jugoslavija prevzela po mednarodni obveznosti.

III

ZAPOSLOITEV, STANOVANJSKI PROBLEMI IN ZDRAVLJENJE BIVŠIH BORCEV IN VOJNIH INVALIDOV

Z zakonodajo o vojaških vojnih invalidih in z drugo socialno zakonodajo smo v osnovi uredili probleme gmotne preskrbe in zaščite borcev, vojaških vojnih invalidov, družin in otrok padlih borcev. Njihova zaščita pa s tem še ni izčrpana in z zakonskimi predpisi tudi ne moremo v celoti zajeti vseh problemov in posameznih primerov. Le-te je treba urediti s skupno akcijo in sodelovanjem organov komune, družbenih organizacij in drugih činiteľjev, ki so jim ti problemi najbližje in ki so poklicani, da jih uredijo.

Razen važne naloge strokovnih služb na terenu, da borci in invalidi dobe z zakonom zajamčene pravice, stopajo zdaj kot najbolj pereči problemi v ospredje: šolanje in usposabljanje borcev, njihova zaposlitev, stanovanje, zdravstvena zaščita obolelih borcev, kakor tudi nekateri problemi odnosa do borcev. Dovolite mi, da tudi o teh problemih spregovorim nekaj besed.

Kakor sem že omenila, je največ invalidov in borcev v delovnem razmerju. Z osebno vmeno in ob pomoči družbene skupnosti si je mnogo borcev in invalidov pridobilo strokovno usposobljenost in razširilo svojo izobrazbo. Nekaj borcev smo oprostili službe

Z odkritja spominskega kamna na Lapinjah, kjer je bila ustanovljena septembra 1942 Cankarjeva brigada

in jih poslali na šolanje v redne srednje in druge strokovne šole. Odprli smo posebne dopisne šole za mlajše borce in invalide in te šole že zdaj rode lepe sadove. V teh šolah si borci in invalidi pridobivajo določene kvalifikacije, razen tega pa se pripravljajo na opravljanje sprejemnih izpitov na srednjih in visokih šolah ter na univerzah, kar je posebej omogočeno z novo reformo šolstva. Večina borcev, ki jim zdravje dopušča delo, opravlja zdaj strokovne in odgovorne posle v našem gospodarskem, kulturnem in javnem življenju.

V gospodarsko nerazvitih krajih pa nekaj borcev ni bilo mogoče zaposliti. Razen tega se je z upokojitvijo oficirjev in podoficirjev JLA povečalo število prosejnih za zaposlitev borcev. Kakor je znano, smo uveljavili tudi posebne ukrepe za zaposlitev upokojenih oficirjev in podoficirjev JLA in

kakih 83 % se jih je znova zaposlilo. Nekaj pa jih še zmerom išče zaposlitve in pri tem včasih ne najdejo dovolj razumevanja. Komune in organi delavskega samoupravljanja so poklicani, da te stvari sprejmejo in jim pomagajo vključiti se v proizvodni proces ter družbeno- in politično življenje komune, ker lahko s svojimi izkušnjami mnogo pomagajo v družbenem in političnem življenju. Prav tako je treba tem tovarišem omogočiti, da si s konstruktivnim delom zagotovijo ustrezno mesto v naši socialistični družbi.

Imamo nekaj starejših borcev, ki se ne morejo zaposliti, ker so spričo slabega zdravstvenega stanja za pridobivanje življenjskih sredstev nesposobni. Gre predvsem za borce starejših letnikov in za obolele borce, ki so s tem, da so zapustili kolonizacijo ali iz drugih razlogov ostali brez zadostnih sredstev za življenje. Ta kategorija

Srečanje starih borcev Cankarjeve brigade na Lapinjah

borcev, ki po vojni v glavnem ni bila v delovnem razmerju, ne izpolnjuje pogojev za pridobitev pravic, predvidenih v invalidskem in pokojninskem zavarovanju. Problem teh borcev je treba po mnenju ZIS urediti z republiški predpisi, tako da jim zagotovimo stalne mesečne prejemke, ki bi imeli delno značaj narodnega priznanja, v bistvu pa bi bili za preživljanje potrebni dohodek. V tem smislu je Zvezni izvršni svet že poslal priporočilo ljudskim republikam. Nekatere ljudske republike so se tega vprašanja že lotile.

Drugo za določeno število borcev, vojaških vojnih invalidov ter demobiliziranih oficirjev in podoficirjev, ki jih vprašanje je stanovanjski problem. Ostrina tega problema se ne zrcali v številnosti neurejenih stanovanjskih vprašanj, marveč v dejstvu, da jih urejamo počasi, in sicer zlasti zato, ker je med stanovanjsko ogroženimi borci in invalidi nekaj hudo bolnih invalidov in borcev z več otroki, kakor tudi roditeljev, ki se sami preživljajo. Večinoma gre za borce in družine, ki so zaradi bolezni ali iz drugih razlogov zunaj delovnega razmerja in so za ureditev svojega stanovanjskega vprašanja navezani izključno na ljudske odbore. To vprašanje je zlasti pereče v velikih mestih in industrijskih središčih, kjer je koncentracija borcev večja. Vzlic znanim investicijam tempo graditve stanovanj in dodeljevanje kreditov iz skladov ne vzbuja upanja, da bi brez kake intervencije kmalu odstranili sedanje pomanjkanje stanovanj ter zadostili stanovanjskim potrebam vojnih invalidov in borcev. Po dosedanjem sistemu fi-

nansiranja stanovanjske izgradnje, pa tudi po bodoči koncepciji je dobivanje kreditov iz skladov za stanovanjsko izgradnjo vezano na sodelovanje z lastnimi sredstvi investitorjev. Ker gre tu za kategorijo ljudi, ki sami te udeležbe ne morejo zagotoviti, so pa zunaj delovnega razmerja in ki zagotavljajo to udeležbo za svoje delavce iz sklada splošne potrošnje, je potrebno, da ljudski odbori v svojih proračunih predvidijo kritje za udeležbo v dobivanju kreditov za te kategorije ljudi. Vsekakor je potrebno, da tudi republike prispevajo k ureditvi stanovanjskih vprašanj invalidov in borcev iz republiških skladov za stanovanjsko izgradnjo in iz drugih virov. Proučujemo pa tudi možnost, da bi federacija z dodatnimi sredstvi pripomogla k hitrejši ureditvi stanovanjskih problemov v najbolj ogroženih mestih, tam, kjer sredstva komunne in republike za zdaj ne bi zadostovala.

Ogromni fizični, zlasti pa psihični napor, ki so jih pretrpeli vojaški invalidi in borci ko so se prilagajali novim razmeram in nalogam, so zapustili globoke sledove tako v njihovem telesnem, kakor tudi v duhovnem zdravju. Zato imamo zdaj znatno število borcev s tuberkuloznimi in psihičnononevrotičnimi boleznimi. Za te borce bomo posebej skrbeli. Zanje moralo skrbeti ne samo organi socialne politike in organizacije borcev, marveč tudi organi družbenega upravljanja v socialnem zavarovanju, v zdravstveni službi in drugih institucijah. Pozitivno je prizadevanje organizacij Zveze borcev in vojaških vojnih invalidov ter zdravstvene službe nekaterih komun, da tej kate-

goriji borcev zagotove kompleksno zdravstveno službo, tako da organizirajo sistematične preglede borcev ter jih pošiljajo na klimatsko zdravljenje in podobno. To prizadevanje je treba razširiti še na druge komunne in službe ter si prizadevati, da bomo delovno sposobnost teh kadrov ohranili in podaljšali. Kadrovska služba v organih državne uprave, v ustanovah javnih služb, kakor tudi kadrovska socialna služba v gospodarskih podjetjih mora imeti te probleme na skrbi in jih posebej urejati.

Da bi olajšali položaj vojaških vojnih invalidov in omogočili njihovo uspešnejše zdravljenje, je dal Zvezni izvršni svet letos iz rezerve federacije 368 milijonov din za ustanovitev posebnih zdravstvenih ustanov za zdravljenje vojaških vojnih invalidov z zmogljivostjo 475 postelj. Razen tega je Zveza vojaških vojnih invalidov letos poskrbela, da se finansira graditev okrevališč za vojaške vojne invalide in njihove družine v vseh republikah.

Posebno pozornost moramo posvetiti borcem in invalidom s psihičnononevrotičnimi motnjami in obolenji. Spričo splošnega naraščanja števila teh obolenj, na katera onozariajo organi zdravstvene službe tudi pri drugih državljanih, kakor tudi spričo še vedno nezaodstne zmogljivosti in premalo razvitega sistema ustanov za zdravljenje teh bolezni bo treba določiti posebna sredstva za izgradnjo ustreznih ustanov in razširitev razpoložljivih zmogljivosti za zdravljenje živčno obolenih borcev. Zdjaj proučujemo profil ustreznih ustanov za tiste borce, ki jim je takšno zdravljenje nujno potrebno.

Pisma uredništvu

Asolo, Alatri, Cairo-Montenotto, Campabasso, Castiglionfiorentino, Chiesanuova (Padova), Ellera, Forlì, Gonars, Castiglion della Valle, La Spezia, Lucca, Montava, Monigo, Pietrafitta, Rab, Renicci (Anghiari), Sassafezato, Salsamaggiore, Torre de' Posen, Ustica, Visco, Casacalenda. — Izmed naštetih so bila največja naslednja taborišča: Rab, Gonars, Renicci, Treviso, Chiesanuova, Visco.

TABORIŠČA ZA VOJNE UJETNIKE: Aversa, Brescia, Busseto, Cagliari, Cividale, Cortemaggiore, Cuneo, Firenze, Gonars, Orvieto, Reka, Sulmona, Seriate.

KAZNILNICE: Apecchio, Ancona, Arezzo, Agelino, Aquila, Alberobello, Alessandria, Bolzano, Belluno, Bologna, Bagno a Ripoli, Buchianico, Bomba, Benevento, Badia di Sulmone, Borgoticino, Crevalcore, Castelfranco, Castel Bol., Castel del Rio, Catolica, Caprese Michelangelo, Corropoli, Città S. Angelo, Civitavecchia, Caramachio, Casol, Caramanito, Como, Capriolo, Castel'Arquato, Dicomano, Fer-

rara, Forlì, Firenze, Fossombrone, Fara Figliorum, Frascati, Fiuggi, Fura Novarese, Finale Ligure, Gorica, Grizzana, Gubbio, Grosseto, Gravedona, Gravelona, Imola, Imperia, Koper, Lama dei Piligni, Lugagnano, Lipari, Livorno, Lecce, Monghidoro, Manfredonia, Novi Liguri, Otranto, Otreviso, Oleggio, Palmanova, Padova, Parma, Pesare, Pisa, Perugia, Perlo Lang., Palena, Planoro, Pescara, Pizzoli, Palermo, Piacenza, Roveretto, Reka, Rovigo, Reggio, Ranoro, Riccione, Roccapinalveti, Roma, Spoleto, Siena, Sansepolero, Sarsina, S. Angelo in Vado, S. Gimignano, Sulmona, S. Donato, Salofra, Seriate, Sala, Trst, Saluzzo, Tarquinia, Tomiparte, Travagliato, Toro, Umbertide, Urbino, Urbino, Vicenza, Venezia, Vernio, Valterra, Villa S. Maria, Viterbo, Volsolate. — Torej vsega skupaj 109 kaznilnic. Če prištejemo k le-tem še zapore v tako imenovani Ljubljanski provinci in drugih okupiranih pokrajinah, je skupno število seveda znatno večje.

(Seznam je sestavljen po podatkih RKS.)

Tovariš I. Z. iz Ljubljane nam je poslal naslednje vprašanje:

KOT BIVŠEGA INTERNIRANCA ME ZANIMA, KJE VSE SO BILA POD FAŠISTIČNO ITALIJO MED ZADNJO VOJNO KONCENTRACIJSKA IN UJETNIŠKA TABORIŠČA, KAKOR TUDI, KJE VSE SO BILE KAZNILNICE, V KATERIH SO BILI ZAPRTI NAŠI LJUDJE.

Odgovor:

KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA, kamor so italijanski fašisti gonili naše ljudi, so bila v naslednjih krajih:

Iz tega, kar sem povedala, in iz mnogih proučevanj naših organov oblasti ter političnih in družbenih organov je videti, da je skupnost glavna vprašanja borcev urejala skladno s svojimi materialnimi možnostmi. Navedeni problemi pa kažejo na to, da imamo še zmerom konkretna vprašanja, ki jih je treba urediti. Zlasti važno je tudi ob tej priložnosti opozoriti na odnos odgovornih služb in činiteljev do osebnih problemov posameznikov, ki svojih zadev še niso mogli urediti. Dogaja se, da v nekaterih ustanovah in podjetjih ne razumejo dovolj teh problemov in da imajo odzgovorni činitelji v njih malomaren odnos do posameznih borcev in invalidov. To je prišlo, čeprav samo v posameznih primerih, da izraza tudi v pomanjkanju pozornosti in človeškega odnosa do posameznikov.

Posledica takšnih odnosov je bila samo zaostreitev problema in pošiljanje pritožb na najvišje organe, čeprav bi morali na te pritožbe odgovoriti organi, ki so izpricali nerazumevanje, da bi jim pravočasno ustregli bodisi da gre za uveljavljanje pravic na podlagi zakonskih predpisov ali za zaposlitev, stanovanje, zdravljenje in drugo.

Organizacije Zveze borcev in vojaških vojnih invalidov so imele tudi v dosedanjem obdobju važno vlogo v urejanju problemov borcev in oblikovanju pravnega odnosa do borcev in invalidov. To svojo vlogo bodo vsekakor še bolj okrepile, tako da bodo pravočasno uredile še neurejena vprašanja borcev in invalidov ter delale za odstranitev morebitnih nepravilnih odnosov do borcev in invalidov.

30 grobiščih pokopanih nekaj več kakor 200 neznanih borcev JA, ki so padli maja 1945 pri operacijah IV. armade, ko je ta lomila odpor nemškega korpusa, ustašev in četnikov. Približno 300 grobov je še po vaskih pokopališčih, ki pa niso povsod primerno oskrbovani. Vsekakor je treba priznati, da je odbor ZB storil svojo dolžnost, ko je zbral podatke o grobiščih. Toda kdo naj te grobove ureja, če ZB nima denarja?

To je bilo glavno vprašanje, ki je o njem pogosto razpravljala odbor. Za grobnico in spomenik bi potreboval najbrž nekaj milijonov, to je denar, ki ga marsikatera občina ne more naenkrat spraviti skupaj. Kje najti izhod iz začaranega kroga?

Ko je bil sestanek sklican, so njegovi udeleženci brž spoznali, da je rešitev vprašanje ureditve grobišč preprosto zadeva. Naloga ZB je, zbrati podatke o grobovih, kdo je tam pokopan in kdaj je padel. Potem je treba seznaniti s stanjem občinski ljudski odbor ter zahtevati, da prične ta s pomočjo svojih ustanov urejevati grobove. Če imajo občine sredstva za ureditev parkov, nasadov in drugih objektov, zakaj ne bi imele denarja še za ureditev partizanskih grobov? Posebno še, ker so jih dolžne po zakonu vzdrževati in skrbeti zanje. Tako pa se pogosto zgodi, da ZB čaka na graditev spomenika ali grobnice, denarja ni, grobovi pa so zanemarjeni, na njih raste trava in plevel... Z malenkostnimi sredstvi bi se dalo posmrtno ostanke padlih iz grobov na težko dostopnih krajih zbrati na primernih krajih. Z malenkostnimi sredstvi, ki niso za nobeno našo občino prehudo breme, bi lahko ta pokopališča uredili in jih skromno obeležili. Izkušnje kažejo, da dragi spomeniki in drage grobnice niso vedno najlepše. Včasih so tudi skromni spomeniki najboljša rešitev.

Torej je izhod iz začaranega kroga, v katerem se sučejo mnoge organizacije ZB, zelo preprost: zbrati podatke in zahtevati od občinskega ljudskega odbora, da postopa po zakonu o varstvu grobišč padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Pomembno delo muzeja NOB v Kranju

Oddelek NOB Pokrajinskega muzeja za Gorenjsko je kot sad dvestoletnega dela izdal ciklostirano brošuro »Gorenjska v borbi za svobodo«. V njej so zajeti življenjepisi Staneta Žagarja, dva memoarska zapiska, seznam članov in podatkov o vojno-revolucionarnih komitejih na Gorenjskem ter kratke kronike vseh partizanskih enot v prvem letu vstaje. Menda so v tej publikaciji ti podatki prvič zbrani tako podrobno in tako preprosto, da ima obliko in vsebino kot pripomoček za proučevanje zgodovine NOB, kar je tudi bil končno njen pglavni namen.

Uredništvo se je poslužilo

takega načina podajanja gradiva, ki je bil doslej v naši publicistiki skoraj neznan: za vsako enoto, razvrščeno po kronološkem redu glede na njeno ustanovitev, spisek vojaških in političnih voditeljev, zgoščen prikaz bojev in akcij ter politične prilike področja, kjer je enota delovala.

Nikjer ni rečeno, da pojem muzej obsega samo muzejsko razstavo. Posebno v Kranju, kjer oddelek še vedno ni dobil primernih prostorov za razstavo. Zato se je kolektiv muzeja odločil do nadaljnjega usmeriti pretežno večino svojega dela v zbiranje gradiva, kar je ena izmed osnovnih nalog muzejev.

Mar res ni moč najti izhoda?

Meseca septembra je odbor krajevne organizacije Šentvitska gora iz občine Tolmin poslal Centralnemu odboru ZB NOV Jugoslavije in Glavnemu odboru ZB NOV Slovenije dve pismi. V njih prosi oba odbora za sredstva, s katerimi bi zgradili grobnice in postavili spomenik ali ploščo tam pokopanim partizanom. Bajle nima za te potrebe nihče razumevanja, krajevni odbor ZB ima samo 35.000 din, kraj pa je siromašen in je med NOB veliko žrtvoval. Približno ob istem času je tudi zastopnik občinskega odbora ZB Ilirske Bistrice od-

potoval v Beograd in prosil za pomoč pri CO ZB NOV in v Generalnem štabu JLA.

Obojim, tako tovarišem iz Šentvitske gore kot onim iz Ilirske Bistrice, ni mogoče oporekati dobre volje in skrbi, da se uredijo grobišča padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Toda lotili so se napačne poti pri iskanju rešitve.

Zastopnik GO ZB je predlagal, da tovariši v Ilir. Bistrici skličejo sestanek občinskega odbora ZB in nanj povabijo tudi sekretarja občinskega komiteja ZKS. V okolici Ilirske Bistrice je namreč v približno

Beseda o nekaterih perečih problemih

Pred nedavnim je bilo v Ljubljani posvetovanje predsednikov in tajnikov okrajnih odborov ZB ter sekretariata GO ZB NOV. Na posvetovanju so razpravljali o vprašanih, ki je o njih sklepal že junija meseca Zvezni izvršni svet. »Borec« je o teh vprašanih poročal v članku »Klobčič perečih vprašanj«. Udeleženci posvetovanja v Ljubljani so razpravljali že o konkretnih ukrepih, s posebnim ozirom na prilike v Sloveniji.

Posvetovanje je dokaz skrbi ZB, pa tudi celotne naše skupnosti, za tiste bivše borce, ki so brez lastne krivde ali pa zaradi objektivnih težav ostali prikrajšani za ugodnosti, ki jim pripadajo kot bivšim borcevnikom naše revolucije.

MESECA junija je izšla dopolnitev Zakona o socialnem zavarovanju, ki se nanaša na udeležence NOB pred 9. septembrom 1943 in borce v španski državljanski vojni. S to dopolnitvijo so dobile te kategorije zavarovancev pravico do izplačila razlike, če so njihovi prejemki nižji, kakor znašajo prejemki v X. plačilnem razredu. Nejasnosti, ki so se pojavile glede tehničnega postopka v zvezi z uveljavljanjem teh dopolnitev so zdaj v glavnem že odstranjene.

Republiški svet za socialno varstvo je na eni izmed zadnjih sej sprožil vprašanje informiranosti upravičencev. Iz nekaterih znakov, predvsem iz nizkega števila vloženih zahtevkov po izplačilu razlike, je namreč svet sklepal, da mnogi upravičenci še ne vedo za te dopolnitve. Zato je svet sklenil priporočiti sindikatom, SZDL, ZB, zavodom za socialno zavarovanje in časopisom, naj prek tiska in predavanj seznanijo čimveč ljudi s to zadnjo pridobitvijo bivših borcev. Socialni organi občin pa naj opozorijo še posebej podjetja, naj svoje upravičence, če ti ničesar ne ukrenejo, sama pripravijo do tega, da bodo vložili zahteve.

Pokazalo se je tudi, da mnogi upravičenci še zdaj niso uredili vprašanja dvojnega štetja časa, prebitega v NOV, v delovno dobo. To naj takoj storijo, pri reševanju pa naj bi jim dali ustrezajoči organi prednost, je bilo rečeno na posvetovanju.

*

Narodnoosvobodilni boj je terjal od udeležencev hude psihične in telesne napore, predvsem zaradi silne sovražne premoči in zapletenosti svojih oblik. Samo visoki morali in zavesti naših borcev, ki so

vedeli, za kaj se bojujejo, se imamo zahvaliti, da ni postala pri nas psihonevroza množičen pojav. Po vojni so nekdanji borci pogosto menjali svoje okolje, iz patriarhalne vasi so šli v mesto, pogoji in tempo življenja so se naglo spremenili, ljudje pa tem spremembam včasih niso bili kos. Zato ni čisto nič čudnega, da je med nekdanjimi borci število psihonevrotičnih bolnikov nad povprečjem. Notranje napetosti so nekateri skušali reševati z alkoholom, kar je porazno vplivalo nanje.

Toda ti pojavi so zelo delikatni in jih je težko reševati, predvsem zaradi predsodkov. Bivši borci, ki so oboleli za različnimi psihonevrotičnimi boleznimi, zaslužijo zato več pozornosti. Zdaj teče razprava med strokovnjaki in oblastmi o načinih, kako bi se obolelim pomagalo. V načrtu je ustanovitev psihiatričnih ambulant, ki bodo delovale v okviru splošnih ambulant. Kasneje bi ustanovili poseben sanatorij, kjer bi se prizadeti zdravili predvsem s delovno terapijo. V tem sanatoriju bi našli zatočišče tisti, ki so njihova obolenja šele v začetni stopnji ali v lažji obliki, pa jih je treba odstraniti iz okolja, ki njihovo bolezen pospešuje. Toda za zdaj je vprašanje posebnega sanatorija še v razpravi in časa ne kaže izgubljeti. Zato je rezerviranih v enem izmed ljubljanskih zdravstvenih zavodov nekaj postelj v te namene.

Okrajni odbori bodo morali napraviti temeljit pregled vseh takih članov, ki kažejo znake psihonevroz. Seveda bo to treba napraviti s sodelovanjem strokovnjakov. Tem ljudem bo treba pomagati z zdravljenjem, oziroma odstraniti vzroke, ki so jih pripeljali v bolezensko stanje.

Pri vsem tem je treba paziti, da ne bi napravili pri poskusih reševanja teh primerov še večjih napak. Pri različnih priložnostih je treba paziti, da ne dajemo ljudem, ki so že tako slabih živcev, priložnosti za pitje večjih količin alkoholnih pijač. Roko na srce — marsikje se partizanska proslava spremenila v pijančevanje!

Potrebno je spremljati vsakega našega človeka, ki bi bil lahko psihonevrotični bolnik zaradi vsega, kar je v svojem življenju pretrpel. Ni vsak enako odporen in mnogokrat so kali hude in nevarne bolezni v človeku dolgo skrite, nenadoma pa planejo z vso silo na dan. Takrat je včasih in celo pogosto že prepozno. Zato morajo biti preventivni ukrepi živa in neodložna skrb vseh odborov ZB in vse naše družbe.

*

Pereče je za precejšnje število članov ZB tudi stanovanjsko vprašanje. Naše gradbene kapacitete so za zdaj še premajhne, da bi bili sposobni hitro rešiti vse primere, zato se je najprej treba lotiti najnujnejših. Anketa, izvedena v 57 naseljih Slovenije, je pokazala mnogo prevelike potrebe, ki prekašajo možnosti investicij stanovanjske izgradnje za vrsto let vnaprej. Nedvomno so nekatere organizacije ZB, računajoč na zvezna sredstva, prikazale problem v pretemni luči. Verjetno so nekateri tovariši mislili: »Če več zahtevamo, nam bodo več dali.« Zvezni prispevek pa ni mišljen kot izključni investicijski prispevek, pač pa samo kot delež, ki naj bi sprožil mobilizacijo lastnih sil za reševanje stanovanjskega vprašanja. Zato so se delegati na posvetovanju odločili, da napravijo nov popis, ki bo zajel res najnujnejše primere. Ves spisek naj bi razdelili še v kategorije, ki bi prikazale z enotnega gledišča, kdo je bolj potreben.

Udeleženci posvetovanja so pri razpravljanju omenili tudi primer ljubljanskega okraja, ki je dal 600 milijonov dinarjev za stanovanja bivših borcev in ki se s pomočjo stanovanjskih zadrug lotiva vprašanja mobilizacije osebnih sredstev za stanovanjsko gradnjo.

Dne 26. septembra je umrla v Skofji Loki partizanska mati Marija Tavčar, stara 67 let. Izhajala je iz revne delavske družine v vasi Zminec pri Skofji Loki. Njen mož je bil delavec — tesar in je težko preživel številno družino. Vsa družina je občutila krivico, ki se je godila delavcem. Zato je razumljivo, da je po propadu stare Jugoslavije vsa hiša začela sodelovati z narodnoosvobodilnim gibanjem.

Pri Sinkovčevih, kot se pravi po domače pri hiši, so se sestajali prvi aktivisti in borci. Marija Tavčar je nudila skofjeloškim partizanom hrano, obleko in vse, kar so potrebovali. Kdo bi preštel vse lačne borce, ki jim je tolikokrat kuhala in jih nahranila! Koliko noči — v strahu, da se ne bi kdo izdal — je preživela s svojo družino, sinovi in hčerami! Dostikrat je bila sama lačna, ko je dala stradanim borcem toplo malico ali kosilo. Vsak, kdor je prestopil prag njihove hiše, se je počutil, ko da bi bil doma. In zato so ji rekli kar partizanska mati. Ta vzdevek si je tudi zaslužila. Tiha in skromna je bila, vedno pripravljena storiti vse za našo borbo. En sin je padel v partizanih, drugi pa je ostal živ. Ostali, z možem vred, pa so prestali zapore. Poleti leta 1944 so tudi njo preselili v Nemčijo. Sovražnik je dobro vedel za delo Marije Tavčar, zato jo je nasilno preselil v Nemčijo. Tam je bila vse do osvoboditve. Po osvoboditvi pa je kljub rahlemu zdravju pomagala pri delu v množičnih organizacijah.

Ob njeni smrti so se zbrali okrog nje preživeli stari borci. S solzami v očeh so spremili svojo partizansko mater na zadnjo pot. Zgodovina slovenskega naroda tudi takih mater ne bo pozabila.

V. Rozman

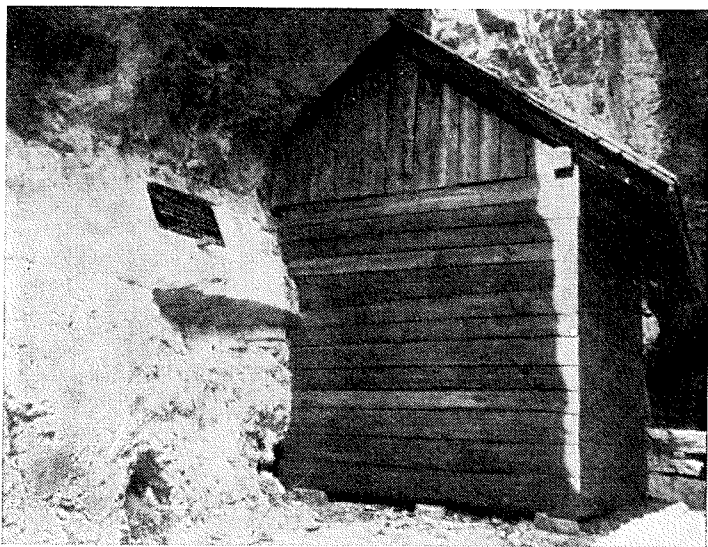
POIZVEDBA

Janez Godec, Stojno selo 29, pošta Rogatec, se je obrnil na uredništvo revije »Borec« s prošnjo, da mu pomagamo najti naslove prič, njegovih nekdanjih soborcev. Potrebuje jih za uveljavitev invalidnine.

Tovariš Godec je bil ranjen kot borec I. čete 2. bataljona V. SNOUB »Ivana Cankarja« v okolici vasi Lipovec (najbrž Lipje ali Lipovec) na Dolenjskem leta 1945. Komandir čete je bil neki Fajfar iz Ljubljane, ki je zdaj star kakih 40 let. Vodnik voda, v katerem je bil Godec, je bil neki Černe, doma iz Zasavja, zdaj pa je verjetno nekje v Ljubljani. Ta dva sta bila navzoča, ko je bil Godec ranjen in verjetno edina lahko potrdita, da je bil ranjen kot borec NOV.

Prosimo vse, ki jim je kaj znanega o tem, kdaj in kako je bil Godec ranjen, da sporočijo svoje naslove prosilcu.

Uredništvo

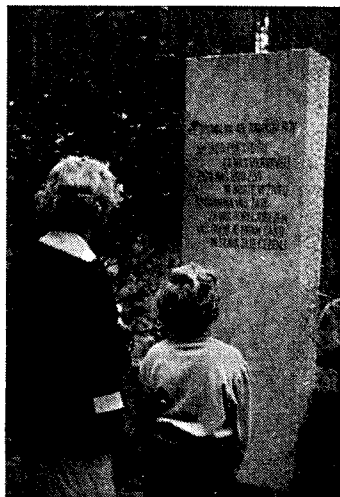

V začetku oktobra so odkrili spominsko ploščo in odprli prenovljeno barako, kjer je v letih 1942—1943 delovala partizanska tiskarna »Krim« (v njej so tiskali letake in časopise za bližnjo ljubljansko okolico in za partizanske enote). Tehniko si bodo lahko ogledali obiskovalci Iškega Vintgarja, ker je oddaljena samo pol ure hoda od gostišča v Iškem Vintgarju

Rog, kraj množičnih obiskov

Gozdovi Roga, ki so med vojno dajali zavetje številnim partizanskim postojankam, bolnišnicam, delavnicam in tudi najvišjemu vodstvu narodnoosvobodilnega boja, privabljajo vedno več obiskovalcev. Ne privabljajo jih samo gozdovi, ki so tudi sicer zlasti v jeseni očarljivi, privabljajo jih restavrirani partizanski objekti, edinstveni dokazi partizanskega narodnoosvobodilnega boja našega ljudstva. Kdor jih vidi, je presenečen. Če pri tem še sliši besedo o njihovem nastanku in vlogi med NOB, zna boljše ceniti naš boj v drugi svetovni vojni.

Med vojno tako skriti, da je našel pot do njih le dober in zanesljiv vodič, so zdaj ti dokumenti dostopni vsakomur. Do vseh so pota markirana, na objektih pa so vsaj kratki napisi, ki povedo, kaj je bilo tu med vojno. Kdor pa bi rad zvedel o njih še kaj več, se lahko

Ustavila sta se in uprla oči v spomenik, ki govori o naši slavni preteklosti, o svetlih zgledih ljubezni in predanosti borcev domovini

obrne na Lojzeta Murna v Podturnu, ali katerega njegovih sodelavcev, ki mu bo rade volje pojasnil, kar bo želel.

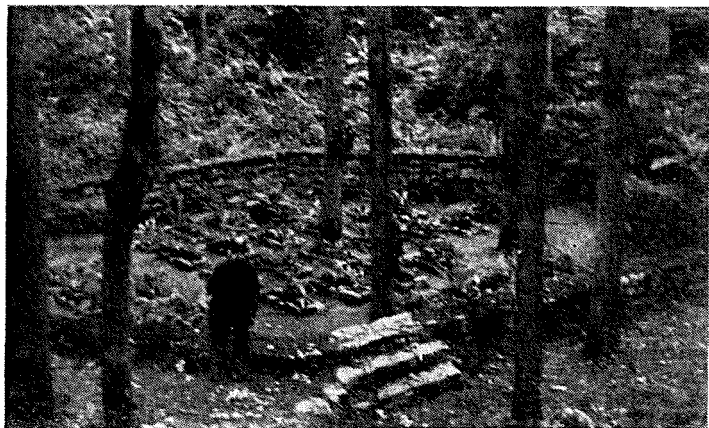
Tudi v nedeljo, 11. oktobra, je bilo na Rogu živo. V soboto 10. in v nedeljo 11. oktobra je partizanske objekte na Rogu obiskalo več kot tisoč ljudi. Najmočnejša skupina so bili bivši partizanski zdravniki, ki so privedli s seboj na Rog še številne poklicne sodelavce in predavatelje ter študente medicinske fakultete iz Ljubljane. Okoli štiri sto se jih je zbralo na jasi na Podstenicah, kjer je mladi rod slišal iz ust organizatorjev partizanske sanitete, kako je bilo takrat. Z enomi-

Avtobusi na cesti, od koder drži pot do Baze 20 na Rogu

Skupina članov ZB terena »Oskar Kovačič« iz Ljubljane

Grobišče partizanov, ki so umrli v bolnišnici v Jelendolu

nutnim molkom so se poklonili spomenu padlih in umrlih partizanskih zdravnikov in medicincev, potem pa so si zapovrstjo ogledali bolnišnico Jelendol, partizansko grobišče v Jelendolu, Bazo 20, ter bolnišnico na Zgornjem Hrastniku pri Komarni vasi. Pri vsakem objektu je bilo polno vprašanj: »Kako da vas niso odkrili, saj je tako blizu ceste, kaj ste jedli, kako je bilo med ofenzivami, kako ste zvedeli, kaj se dogaja v svetu?« — Na vsa vprašanja so udeleženci obiska dobili pojasnilo, ki bi ga lahko združili v eno samo: partizanska konspiracija, hrabrost in iznajdljivost, vse to pa oplemenitenito z brezmejno ljubeznijo do domovine.

P. Romanič

V septembru je obiskala roške partizanske bolnišnice velika skupina članov organizacije Zveze borcev »Oskar Kovačič«, Prule-Stara Ljubljana, skupno z mnogimi bivšimi ranjenci, strežnim osebjem, zdravniki in komisarji bolnišnic zahodnega in vzhodnega sektorja Partizanskega Roga. Ogledali so si Bazo 20 in nekdanje bolnišnice ter grobišča na Jelendolu, Lesenem kamnu, Vinici, Komarni vasi in Zgornjem Hrastniku. Otroci padlih borcev, varovanci organizacije ZB »Oskar Kovačič«, so položili jesensko cvetje na grobove v bolnišnicah umrlih partizanov.

Obisk na Rogu bo ostal vsem, stari in mladi, v neizbrisnem spomenu. Marsikdo je sklenil, da bo še prišel na Rog.

Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani je pred kratkim dobil od nekega fotografa film s slikami partizanov, od katerih jih nekaj priobčujemo. Po uniformah partizanov na fotografijah je soditi, da so bile le-te posnete nekje na Gorenjskem poleti 1943. leta. Posnetki so vsakor zanimivi in dragoceni, pa tudi motivi so posrečeno izbrani. Pet moških, pokritih s klobuki, najbrž predstavlja pet terenskih političnih aktivistov ali obveščevalcev. — Vsakogar, ki bi kako fotografijo spoznal, prosimo, naj sporoči reviji »Borec«, kdaj in kje je bila posneta, kdo so partizani in partizanke na njej, kateri enoti so pripadali in sploh vse, kar bi utegnili zanimati zgodovinarje.

Nedokumentirane fotografije

KRATKE NOVICE

● **LJUBLJANA** — Republiški odbor ZVVI bo letos štipendiral 65 otrok vojaških vojnih invalidov, ki so ali umrli ali pa so socialno šibki. Lani je ZVVI štipendirala 57 otrok, višina štipendij pa je znašala od 3000 do 7000 din.

● **PARIZ** — V počastitev 14. obletnice zavezniške invazije v Normandiji so priredili septembra meseca velike svečanosti v več mestih te pokrajine. Odkrili so tudi spomenik padlim vojakom 107. ameriškega pehotnega polka, ki se je prvi izkrcal in prebil nemški »Atlantski zid«.

● **NOVA GORICA** — Konec septembra so odkrili v Volčji Dragi-Bukovici spomenik 80 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. — V Zatočinu so odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši Franca Savlija-Medveda, ki je bil sekretar KP v toliminskem okrožju v l. 1941–43 in kot tak eden izmed organizatorjev vstaje na tem področju. — V Placah pri Ajdovščini pa so odkrili spominsko ploščo enajstim padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja.

● **TUZLA** — Za obletnico osvoboditve mesta — 17. septembra — so svečano odkrili grobišče padlih borcev NOV na hričku nad mestom. Grobišče predstavlja aleja, več pristopov, spominskih plošč, stopnišč, ploščad z reliefi in drugih objektov.

● **KOLAŠIN** — V Podbišcu na Grotulji, ob cesti Kolašin–Mojkovac, so postavili spomenik bratom Vidakovič — Milanu, Mirasu, Djordju in Janku, ki so jih na tem kraju leta 1942 postrelili četniki, potem ko so jih z zvijačo ujeli v Poljski Bistrici. — V Sjerogoštu pa so odkrili spomenik Jovici in Dušanu Rakočeviću, ki sta padla kot borca NOV.

● **VELIKA LEŠNJICA** — Na zgradbi osnovne šole so odkrili spominsko ploščo v spomin na delo občinske uprave, ki je delovala v tej šoli leta 1920, potem ko so pri volitvah zmagali komunisti.

● **PIROT** — V vasi Radoševac so ob proslavi 40. letnice ZKJ odkrili spominsko ploščo v I. in II. svetovni vojni padlim borcem.

● **ČAČAK** — V vasi Bogdanica so odkrili na osnovni šoli spominsko ploščo padlim borcem NOV.

● **NOVA GORICA** — Zveza partizanov tržaškega področja je priredila sredi septembra izlet v kraje, kjer so bili med

zadnjo vojno boji enot NOV s sovražniki. Izletniki so obiskali Trnovski gozd, Predmejo in vrh Cavnja, Grgar in Cepovan.

● **NOVO MESTO** — V Karlovcih na Trški gori so odkrili konec septembra spominsko ploščo na hiši, kjer je bil 15. septembra 1942. leta ustanovljen železniški komite KPS za novomeško železniško področje.

● **VELENJE** — Septembra so v vasi Skale odkrili na šoli spominsko ploščo z imeni 32 padlih borcev NOV in žrtvam fašističnega nasilja.

● **ROGAŠKA SLATINA** — Konec septembra so odprli obnovljeno osnovno šolo, na njenem pročelju pa so vzdali spominsko ploščo Borisu Kidriču, ki je leta 1919 do 1920 obiskoval 3. in 4. razred na tej šoli.

● **LJUBLJANA** — Delavci v občini Loška dolina so podarili svoj celodnevni zaslužek za gradnjo poti do spomenika padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na Ulaki. Zdaj je pot dograjena in je moč priti do spomenika tudi z motornimi vozili. Okrog spomenika bodo posadili okrasno drevje.

● **LIVNO** — Na planini Sator, na kraju, kjer je padlo med IV. sovražno ofenzivo več sto borcev Bosanskega korpusa NOV in beguncev, so odkrili spominsko kostnico, kamor so prenesli ostanke padlih. — V Glamoču so odkrili spomenik padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja, ki ga je napravil Marijan Kocković. — V Duvnu so odprli osnovno šolo, ki je

dobila ime po znanem revolucionarju Boriši Kovčeviću. Na šolskem dvorišču so odkrili njegov spomenik.

● **VARAŽDIN** — Na zgradbi mlina Stepana Vidovića, kjer je bila med NOB partizanska »Baza št. 2«, so odkrili spominsko ploščo. V milnu so živeli mnogi znani voditelji NOB, tam se je sestajal OK KPH in je delovala ilegalna tiskarna.

● **SPLIT** — V Baški na otoku Krku so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **LONDON** — Blizu mesta Burton sur Trent so odprli prvo zavetišče za vojaške vojne invalide, ki nimajo svojcev ali pa živijo v slabih socialnih razmerah. Stavba je najmodernejše opremljena.

● **RIM** — Občinska uprava mesta Ossale je razpisala milijon lir nagrade za tistega, ki bi najbolje napisal zgodovino mesta med nemško okupacijo, ko je mesto hudo trpelo pod Hitlerjevskim nasiljem.

● **LJUBLJANA** — V Lazah nad Borovnico so odkrili spominsko ploščo na Zalarjevi hiši, kjer je bila septembra 1940. leta prva okrožna partijska konferenca za ljubljansko okrožje. Ploščo je odkril Tone Sušteršič-Tine Zelenik, preživeli udeleženci te konference.

● **KAMNIK** — Skupina članov Zveze koroških partizanov je septembra obiskala svoje tovariše, člane ZB v Kamniku. Na trgu je goste pričakovala množica domačinov.

● **BEOGRAD** — Jugoslavija je obiskala delegaci-

ja Nacionalne konfederacije invalidov in vojnih žrtv Grčije ter Federacije vojnih ranjenecv Grčije. Delegacija je gost ZB NOV in ZVVI, obiskala pa je tudi Slovenijo.

● **ZAGREB** — V Novski so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja ter odprli razstavo o razvoju NOB v tem kraju. Istočasno je bilo veliko zborovanje v spomin na ustanovitev prvega partizanskega odreda, ki je bil v tem kraju ustanovljen pred 18 leti. Na mitingu je govoril član CK ZKJ Pavle Gregorič.

● **KRANJ** — Ob občinskem prazniku občine Cerkije so odkrili dne 4. oktobra letos 4 spominske kamne padlim partizanom: v Lahovčah, Zalogu, Cerklah in na Stefanji gori. V Velesovem pa so odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja. Množične organizacije pa so izvedle pestro akademijo v Združenem domu v Cerklah.

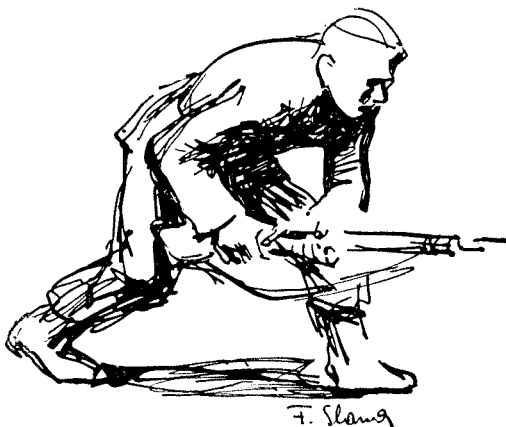
● **CRNOMELJ** — V spomin na veliko zmago IV. kordunaške brigade, ki je pri Kvasicah skupno z enotami Belokranjskega odreda septembra 1942 zadala Italijanom hud poraz, so oktobra odkrili na nekdanjem bojišču spomenik. Odkritja se je udeležila velika množica ljudi.

● **SLOVENJ GRADEC** — Oktobra so odkrili spomenik in skupno grobnico padlim borcem Tomšičev brigade na Zarazborju pod Plešivcem. Proslave so se udeležili prebivalci Mislinjske doline in domačini iz Zarazborja, ki so hkrati proslavili osemnajsto obletnico ustanovitve prvega odbora OF v njihovem kraju.

● **SOSTANJ** — V Lokovici pri Stropniku so dne 8. oktobra odkrili v navzočnosti več kakor 2000 ljudi spominsko ploščo v spomin na 9. marec 1930, ko je bil v hiši sedež biroja CK KPJ.

● **VIDEM OB ŠČAVNICI** — Oktobra so odprli prenovljen dom Matije Gubca in na njem odkrili spominsko ploščo v spomin na predvojno revolucionarno dejavnost komunistov.

● **LJUBLJANA** — Oktobra je bilo spominsko zborovanje medicincev in zdravnikov v Rogu. V Suhorju v Beli krajini pa je bilo spominsko zborovanje pravnikov v spomin na zborovanje pravnikov-partizanov jeseni l. 1943.

12 – 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 12. ŠTEVILKE

Dobro se pripravimo! (F. Š.)	553
Jesen 1944 (Tone Seliškar)	554
Vojska novega kova (F. Š.)	555
Po dolgih stoletjih smo stopili na morje (P. A. Ogarev)	556
Po poti negovanja partizanskih tradicij (M. P.)	558
Prisrčno srečanje s tovarišem iz Poljske (M.)	559
Iz vrst naše inteligence je zraslo 40 narodnih herojev	560
Študenti v boju proti belemu terorju (Ivan Kreft)	561
Grenak očitek (Tone Seliškar)	561
Podoba štirih desetletij v Loški dolini (F. Strle)	562
Dokumenti revolucionarnega gibanja v Mariboru 1918 do 1941 (France Filipič)	565
Osamljen strel (Tone Seliškar)	566
Najlepši spomin (France Sušteršič)	567
Pohod na Koroško — decembra 1943 (Karel Pohleven)	568
Marcel (Joško Bajc)	572
Leto miru (Miran Ogrin)	573
Sekretar ANPI o naši ZB in ZVVI	576
»Bil sem partizan v Jugoslaviji«	576
Nenavadne zgodbe	577
Izdajalec (V.)	577
Ustje v krvi in ognju (Alojz Ravbar)	578
Kako je padla postojanka v Braniku (Alojz Ravbar)	580
Samo dva sta ostala živa (Črtomir Sinkovec)	583
Brez odlikovanj (Marcel Kronegger)	585
Narodnoosvobodilni boj v Prekmurju (Jože Janež)	587
Nova partizanska pesmarica	589
Pesem borbe in zmage	590
Ob spominskem zborniku 11. SNOUB Miloša Zidanška (F. F.)	592
Se ne veste?	592

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA

Nekaj pripomb k našim proslavam (M. P.)	593
»Pot na Lise« (M. P.)	594
Povest o Huski (M. P.)	594

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Za tiste, ki nimajo splošne izobrazbe (Franc Pokovec)	595
Obiskali smo Buchenwald (France Filipič)	596
Pisma uredništvu	598
Kratke novice	599

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Nočni dogodek	600
Tiskarski škrat pod smreko	600
»Nikar ne povej«	600
»Breda, naprej!«	600

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič, in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Srečno in uspehov
polno novo leto
želi vsem svojim naročnikom
in odjemalcem

Založba »Borec«

Delovni kolektiv
tovarne šivalnih strojev

Mirna

čestita vsem
borcem, aktivistom
in vsemu
delovnemu ljudstvu
jugoslovanskih
narodov srečno
in uspehov polno
novo leto 1960

Podjetje

RIBARSTVO SLOVENIJE

Ljubljana, Vožarski pot 12

Tel.: komerc. 21-979, direktor 20-117

Telegr.: Ribarstvo Ljubljana; p. p. 318

Čestita za Novo leto svojim odjemalcem
in vsem delovnim kolektivom

**Predilnica
in tkalnica
Maribor**

proizvaja bombažno in
stanično prejo vseh vrst —
bombažne in stanične
tkanine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas,
flanelo itd.

**Lastna predilnica,
tkalnica
in oplemenitilnica**

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 12 — Letnik XI — December 1959

Št. 10835/60

Marijan Detoni: Prevoz partizanov čez Kolpo

Dobro se pripravimo!

OBČNI zbori so pred nami. Menda ni treba posebej poudarjati, da se morajo vse naše organizacije dobro pripraviti nanje. Letos jim to narekujejo še zlasti naslednje okoliščine:

Občni zbori bodo potekali v obdobju priprav na IV. kongres Zveze borcev NOVJ, ki bo leta 1960 v Beogradu. Kongres bo razpravljal ne le o dosedanjem in bodočem delu organizacije, temveč bo tudi konkretno obdelal nekatere pereče probleme, ki zade-

vajo organizacijo in njene člane. Sklepi na podlagi referatov in razprave ne bodo vsebovali zgolj nalog Zveze borcev, temveč bodo podali tudi jasno orientacijo vsem činiteljem, ki rešujejo ali bi morali reševati probleme borcev, orientacijo, kakšne so v zvezi s temi problemi naloge Zveze borcev in kakšne so naloge oblastnih organov. In prav gotovo bo kongres dosegel večji uspeh, prav gotovo bodo delegati na njem odločneje spregovorili o raznih problemih in uteme-

ljili predloge za njihovo rešitev, če bodo te probleme že občni zbori temeljito obravnavali.

Med pripravi na občne zборе nikar ne pozabimo, da smo letos dosegli najlepše uspehe v socialistični graditvi, uspehe, spričo katerih upamo, da bomo petletni perspektivni načrt gospodarskega razvoja dosegli v štirih letih, torej leta 1960. Izvedba te naloge pa je v veliki meri odvisna od subjektivnih činiteljev, med katerimi zavzema naša organizacija važno mesto. Zato naj bi organizacije ob občnih zbora napravile odločen korak v tej smeri. Gre predvsem za to, da napravijo načrt, kako bi omogočile, da bi se njihovi člani čim temeljiteje seznanjali z nalogami, ki so v ospredju naše splošne gospodarske in družbene problematike, ter jih tako mobilizirale, da bi se nenehno borili za izpolnjevanje teh nalog. Tako na primer bi bilo treba borce na podeželju temeljiteje seznaniti s pomenom kooperacije v kmetijstvu in s perspektivo socialističnega razvoja na vasi sploh. Mlačni ob tem razvoju postanejo po navadi le tisti, ki bodisi zaradi premajhnih stikov z življenjem ali pa zaradi premajhne aktivnosti političnih organizacij ne poznajo vsebine in

perspektive nalog, medtem ko se ostali, ki naloge in probleme okrog njih dobro poznajo, odločno borijo za napredek, za večjo produktivnosti in za nove, socialistične odnose med ljudmi.

Čim odločneje bodo naši borci sodelovali pri izpolnjevanju ključnih nalog naše gospodarske in družbeno-politične problematike, s tem večjo moralno pravico se bodo lahko potegovali za reševanje svojih specifičnih problemov. Tudi reševanje njihovih problemov je namreč odvisno od uspehov socialistične graditve. Dosedanji gospodarski uspehi so na primer omogočili, da smo dobili v okviru socialne zakonodaje zvezne predpise, ki urejajo gmotna vprašanja in zagotavljajo sredstva za zaščito borcev, vojnih invalidov ter družin in otrok padlih borcev.

Reševanje vrste vprašanj, s katerimi se je poprej ukvarjala le Zveza borcev, polagoma prevzemajo — na podlagi obrazložitvev in analiz naših organizacij — ljudski odbori oziroma njihovi organi, ki so začeli v ta namen določati ustrezna sredstva v svojih letnih proračunih. S tem se seveda naša organizacija ne razrešuje moralne odgovornosti za reševanje problemov, le njeno delo pri tem dobiva postopoma drugačno obliko.

Reševanje gmotnih in socialnih vprašanj borcev, oziroma sodelovanje z oblastnimi organi na tem področju, je bila letos osrednje delovno torišče naših organizacij. Njihovi odbori so se prizadevno lotili tega dela in že precej dosegli, nekatere pereče probleme pa vsaj načeli oziroma spravili na dnevni red. Ob še nerešenih problemih so lahko spoznali, da se jih je treba lotiti bolj načrtno in kompleksno obrazložene predlagati oblastnim organom v rešitev. Mnoge odbore je obremenjevala kopica drobnih zadev, s katerimi se morajo še vedno ukvarjati, zato se niso še mogli načrtno lotiti kompleksne problematike, hkrati pa so jim nekatere dejavnosti zaostale.

Še posebno je bilo letos zapostavljeno negovanje borbenih tradicij. Zato bi morali občni zbori temeljito razpravljati o tej dejavnosti, ki je neobhodno potrebna za vzgojo našega mladega rodu. Odločneje bi morali spregovoriti o urejanju partizanskih grobišč in o spomeniški dejavnosti sploh, da bo postal njen cilj dostojna umetniška raven ter trajnost spomenikov in spominskih plošč. In nikar naj ne pozabijo na razne proslave,

TONE SELIŠKAR:

Jesen 1944

(Pozabljena pesem s položajev)

*Pod oblaki prhuta nemirna ptica.
Dež nenehoma rosi
in reka motna valovi.*

*Pred nami cesta kar naprej!
Svež grob zasuli smo ob njej.
Mi pa v korak
stopili smo čez smrtni prag,
prevpili smrt smo
s pesmijo pomladi.
Saj smo še mladi!
Skoz dež in meglo
smo razpeli mreže
svojih hrepenenj.
Pred nami tisoč je življenj.*

*Žerjavi jadrajo na jug
in mimo grobov, skoz bridkosti tug,
za nas ni časov ne mej,
korak le v eno misel je uprt:
svobodo ali smrt!*

Skrad, januarja 1944.

ki jih velja temeljiteje pripraviti, da bodo dosegle svoj namen. V zvezi z negovanjem borbenih tradicij pa bi se morali pogovoriti tudi o popularizaciji založniške dejavnosti Zveze borcev, oziroma o razširjanju publikacij s tematiko iz narodnoosvobodilne borbe, ki so potrebne zlasti šolski mladini.

Poskrbimo torej, da ne bo nobena dejavnost zapostavljena, čeprav je skrb za človeka naša poglavitna naloga.

Ko govorimo o skrbi za človeka, ne smemo pozabiti, da še precej članov naše organizacije živi v slabih razmerah, čeprav imajo po zakonu pravico, da se reši njihov socialni problem. To so ljudje, ki vsebine predpisov še ne poznajo in ki se na uradni poti težko znajdejo. Zveza borcev jim je dolžna pomagati. Preko pravne službe ali kako drugače naj jih seznani z njihovimi pravicami ter omogoči, da jih bodo čimprej deležni. Prav tako pa je dolžna pomagati tistim članom, katerih gmotnega položaja ni moč izboljšati na podlagi obstoječih predpisov, zlasti bolnim in za delo nesposobnim.

Če se ustavimo še ob tistih borcih, ki so še sorazmerno mladi in zdravi, sicer pa glede na naš gospodarski razvoj in njegove zahteve zaostali, nam najbolj kaže razpravljati o možnosti njihovega strokovnega usposabljanja. Poiščimo jih, govorimo z njimi! Povejmo jim, da jim družba široko odpira vrata do večje izobrazbe, če imajo toliko dobre volje, da se bodo resno spoprijeli z učenjem.

Vse našete naloge in problemi nujno zahtevajo, da pridejo v odbore člani, ki so pripravljeni delati. Prav bi bilo, če bi z volitvami odbore osvežili, da ne bi imeli nikjer več »reprezentativnih«
odbornikov, ampak same take, ki se zavedajo nalog in ki se bodo voljno lotili dela. Pri tem ne smemo pozabiti, da je treba vključiti v odbore tudi ženske, ki so članice naše organizacije, pa tudi internirance, ki so člani sekcije internirancev v okviru ZB.

Dobro se pripravimo! Naj bodo občni zbori mejnik, ob katerem bo dobilo naše delo novega poleta.

F. Š.

IZ KRONIKE VAŽNIH DOGODKOV:

Vojska novega kova

Dne 22. decembra 1941 je bila po sklepu Centralnega komiteja KPJ ustanovljena I. proletarska brigada, in sicer v mestecu Rudu, v jugovzhodnem delu Bosne.

S formiranjem I. proletarske brigade je vstaja jugoslovanskih narodov prerasla v pravo narodnoosvobodilno vojno proti okupatorjem in domačim izdajalcem. Ker je bila I. proletarska brigada prva regularna enota jugoslovanske Narodnoosvobodilne vojske, praznujemo vsako leto 22. december kot Dan jugoslovanske ljudske armade.

*

Konec leta 1941 je odšel Vrhovni štab s I. proletarsko brigado v Vzhodno Bosno, kjer se je nato razplamtel vsesplošen boj proti okupatorjem in domačim izdajalcem. Zato je

okupator napravil načrt za uničenje I. proletarske brigade in Vrhovnega štaba, za zadušitev upora. Dne 15. januarja 1942 so Nemci ob pomoči ustašev in četnikov začeli II. ofenzivo. Prišlo je do hudih, krvavih bojev v snegu in mrazu. Vrhovni štab se je z delom I. proletarske brigade prebil proti Foči. Drugi del brigade pa se je pretolkel čez Sarajevsko polje in planino Igman do Kalinovika in Foče (Igmanski marš). To je bil legendaren pohod, med katerim so moralni borci premagati strašne napore in se neprestano, večkrat prsi ob prsi, boriti s sovražnikom.

Vrhovni štab je ostal v Foči do srede maja 1942. Medtem je ustanovil II. proletarsko brigado (1. marca 1942) in izdal niz predpisov o ustanavljanju in delu organov nove osvobodilne revolucionarne oblasti (med drugim tudi znane Fočanske predpise).

*

Do ustanovitve proletarskih brigad je prišlo v silno težavnih vojno-političnih razmerah. Na vzhodni fronti je bil nem-

ški pritisk čedalje hujši, Rdeča armada se je umikala. Naše glavne partizanske enote so se morale umakniti iz Srbije. Pod vodstvom Nemcev in Italijanov se je začela povezovati vsa reakcija v deželi, da bi zadušila narodnoosvobodilno gibanje. Okupatorji so začeli načrtne obsežnejše operacije proti partizanskim odredom, operacije, v katerih so bili zastopani vsi rodovi vojske. V takih razmerah ne bi mogli več uspešno nadaljevati narodnoosvobodilnega boja samo partizanski odredi. Zato so bile ustanovljene proletarske brigade, ki so jih sestavljali večidel člani KPJ in SKOJ. Poglavitna naloga teh novih enot je bila, omogočiti nadaljnji razvoj vstaje oziroma narodnoosvobodilne borbe, omogočiti izgradnjo narodnoosvobodilne armade. To nalogo je preciziral statut proletarskih brigad,

v katerem je bilo med drugim rečeno, da so proletarske brigade jamstvo za uspešen boj proti okupatorjem in domačim izdajalcem, da zbirajo okrog sebe vse svobodoljubne in napredne sloje ljudstva ter ustvarjajo jedro bodoče ljudske armade.

Proletarske brigade so bile monolitne; njihova moč je bila predvsem v moralno-politični enotnosti ter vdanosti Partiji.

Pred pohodom v Krajino je tovariš Tito dejal: »Mi gremo od tod v novo smer. Mi bomo ponesli zastavo narodnoosvobodilne borbe, zastavo oboroženega bratstva in enotnosti naših narodov skozi nove kraje Jugoslavije. Mi bomo sejalci bratstva med narodi. Vi boste s svojim nastopom prepričevalno pokazali, da ste vojska novega kova.«

Besede tovariša Tita so se v celoti uresničile. F. S.

morska razstava. Že takoj pri vходу na razstavo smo na dolgi mizi pod debelim steklom zagledali izvirna poročila komandanta Mornariškega odreda NOVJ Koper. Na prvem mestu je odredba štaba VII. Korpusa NOV in PO Slovenije Komandi Istrskega vojnega področja, kjer je napisano:

»Od Glavnega štaba NOV in PO Slovenije prejeta je sledeča odredba:

„Na operacijskem področju IX. Korpusa se bo nahajal poseben oddelek mornarice, ki ga vodi major mornarice NOVJ tov. Tomšič Janez. Naloga tega oddelka bo pripraviti vse potrebno za formiranje posebnih mornariških vojaških edinice na obalnem sektorju Slovenskega Primorja in Slovenske Istre, ustanovitev prvih borbениh edinic na morju itd...“

Za to nalogo je odrejen sedaj poročnik mornarice Franc Dermota...«

S to odredbo je bila prižgana zamisel ustanovitve in razvoja Mornariškega odreda NOVJ Koper, ki je ob osvoboditvi odigral zelo važno vlogo. Že tri dni po prej omenjeni odredbi — le-ta ima datum 23. IX. 1944 št. 663 — je tovariš Dermota poročal Mornariški skupini pri IX. Korpusu, da je zasledil nekaj tovarišev, sposobnih za mornarico, ki imajo kvalifikacije za takojšnjo službo v mornarici. Dne 29. septembra 1944 poroča, da pripravlja vse potrebno za formiranje borbene pomorske skupine. Zanimivo je nadalje poročilo o stanju sovražni sil in oborožitve v Piranu. Tako poroča dne 20. X. 1944, da je v okupatorjevih postojankah v Piranu 25 mož Kriegsmarine, 300 SS-vojakov, 50 Guardia civile, 10 mož nemške luške kapitanije, 16 financarjev in 10 karabinerjev.

Ko smo brali te podatke, smo se ozrli na napis tam zraven:

Močnejši tujci so izrinili naše položaje. Tujčeva peta je pritiskala, hrepenenje Lepe Vide po morju pa je stoletja in stoletja ostalo v srcih naših ljudi...

Zato pa na škrlatnem baržunu čez vso steno blesti napis:

Po dolgih stoletjih smo stopili na morje

(OB OBČINSKEM PRAZNIKU V PIRANU)

PRAV je, da naše občine izbirajo za svoje praznike zgodovinske datume iz narodnoosvobodilne borbe. Ti datumi spominjajo prebivalce na tiste čase, ko so se borili proti okupatorju — nekateri kot partizani v gozdovih, drugi doma kot terenci in obveščevalci — in tako pripravljali temelje bodoči graditvi nave, svobodne domovine ter boljšega življenja.

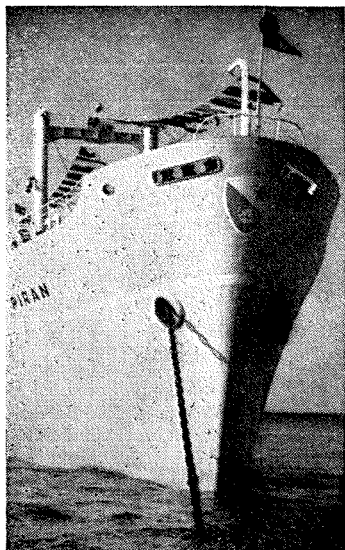
Piranska občina je izbrala za svoj praznik 25. oktober — spomin na 25. oktober 1944, ko je bil ustanovljen Mornariški odred Koper v sestavi Mornariške skupine IX. korpusa NOVJ.

Razen tega se v piranski občini spominjajo pomembnih datumov v mesecu oktobru tudi po osvoboditvi: ustanovitve Pomorske srednje šole, Ribiške šole in podjetja »Splošna plovba«. Med pomembne datume sodi tudi letošnji 24. oktober, ko je naša največja ladja »Pi-

ran« priplula v svojo matično luko.

Osrednji dogodki praznovanja v Piranu so bili: prihod in svečan sprejem ladje »Piran«, otvoritev pomorske razstave, svečana seja občinskega ljudskega odbora in veliko ljudsko zborovanje na Tartinijevem trgu, kjer je govoril zvezni državni sekretar za blagovni promet dr. Marijan Breclj. Tega zborovanja so se med drugim udeležili tudi organizacijski sekretar CK ZKS Ivan Maček, podpredsednika Izvršnega sveta LS LRS Viktor Avbelj in dr. Joža Vilfan, član Izvršnega komiteja ZKS Ivan Regent, sekretar OK ZKS za okraj Koper Albert Jakopič-Kajtimir, predsednik koprškega okraja Albin Duje in več članov Izvršnega sveta.

To je bila v skupih besedah zunanja podoba praznovanja v občini Piran. Nas je od vsega, res pisanega sporeda praznovanja najbolj zanimala — po-

Ladja »Piran«

»Dne 25. oktobra 1944 je bil ustanovljen Mornariški odred NOVJ Koper!« Na panoju pa je spisek tovarišev Mornariške skupine dne 25. X. 1944: Dermota Franc, komandant, Šiška Franc, politkomisar, Logar Edvard, Prašelj Bernard, Kocjančič Jože, Svetina Rihard, Feraus Karel, Marič Boško.

Dne 19. XII. 1944 poroča komandant Mornariškega odreda, da je odred prišel z organiziranjem pomorske oblasti ob obali. Dalje poroča, da mu je uspelo dobiti popoln načrt tržaške luke z vsemi trdnjavami in morskimi polji v zalivu, skico vseh sovražnikovih utrdb na Miljskem polotoku, načrt Milj in Kopra s pristanišči itd. Dne 24. februarja 1944 je manjša skupina tega odreda vdrla v močno utrjeno Izolo in iz poslopja Landschutzta odnesla pisalni stroj.

Na pragu svobode, v noči od 14. na 15. april 1945, pa je skupina Mornariškega odreda NOVJ Koper z drzno zasnovo in uspešno izvedeno akcijo vdrla v gnezdo fašistov Landschutzov v Izoli. Napad je bil tako bliskovit, da so se sovražniki presenečeni vdali. Drzni partizani — mornarji so dobili velik plen: strojnico, 50 pušk, brzostrelko ter večje število nabojev in opreme. Po uspe-

lem napadu se je skupina sešla v vinogradih za Izolo. Od tam so odšli na Malijsko. Nekdo izmed udeležencev napada je takrat zapisal:

»Morje se je v mesečini lesketalo pod nami kot srebrna ravan. Tisto Jadransko morje, kjer bodo kmalu zaplapolale naše zastave z rdečo zvezdo... Približali smo se obali... Kmalu jo bomo zapustili in prešli na naš element... Na naše morje... Na naše ladje...«

In res... V poročilu dne 27. aprila je navedeno, da je bil formiran bataljon in da se Mornariški odred NOVJ Koper pripravlja, da prevzame pomorsko oblast v vseh pristaniških mestih istrske obale... Zadnje — to pot slavnostno vojno poročilo pa se glasi:

»Mornariški odred Koper je dne 28. aprila očistil od okupatorja Izolo in jo zasedel. Dne 1. maja je Odred zasedel mesto in pristanišče Piran ter Portorose. V Izoli, Piranu in Portorozah je Odred prevzel vojaško oblast tudi nad mestom. Isti dan so vspostavljeni zastopništva v pristaniških Koper, Izola, Piran in Portorose.«

Tovariši Mornariškega odreda NOVJ Koper so na zaplenjenem motornem čolnu prvič zaorali bele brazde ob obali

Prve brazde po svobodnem morju

Slovenskega Primorja. Na kljuno čolna je vihrala naša zastava, ki so jo odredu poklonile aktivistke iz Loparja...

*

Naj k tem bežnim spominom na začetke naše mornarice dodamo še nekaj statističnih podatkov o razvoju pomorstva po osvoboditvi.

Leta 1947 je bila v Smedeli pri Kopru ustanovljena Slovenska pomorska akademija. Leta 1953 se le-ta preimenuje

Skupina članov Pomorskega odreda Koper

v Pomorsko srednjo šolo v Piranu. Leta 1946/47 je bilo v vseh treh odsekih šole šele 29 dijakov, letos pa obiskuje: navtični odsek 80 dijakov, strojni odsek 86 dijakov in ladjedelniški odsek 38 dijakov, skupno 204 dijaki.

V zadnjih desetih letih je Pomorska srednja šola dala: 110 absolventov navtičnega odseka, 120 absolventov strojnega odseka in 4 absolvente ladjedelskega odseka, skupno 234 absolventov.

Pri »Splošni plovbi« je zdaj zaposlenih 92 navtikov in 92 strojnikov, ki so izšli iz Pomorske šole. Nekaj jih je zaposlenih pri »Jadroliniji« in »Jugoliniji«, 4 navtiki in 4 strojniki obiskujejo fakulteto, dva navtika pa sta pri Pomorski vojni akademiji.

Ladjedelnica »Splošne plovbe« se je iz skromnih začetkov — gradila je lesene ribiške čolni in ladje — razvila v sodobno ladjedelnico. Zdaj lahko gradi železne rečne tankarje do 1000 DWT, rečne motorne vlačilce do 2000 KM, športne in reševalne aluminijaste čolne, izdeluje ladijske vijake, sidra, sidrna vitla ter opravlja remonte vseh prekoceanskih ladij.

Še dve besedi o Ribiški šoli, ki je bila ustanovljena leta 1951. Letos je bila šola razšir-

jena v triletno Ribiško šolo. Od leta 1954/55 do letos je v tej šoli absolviralo za ribiče 87 dijakov, za motoriste 45 dijakov, skupno 132 absolventov.

Pomenljivo in lepo izraža napore in uspehe vzgojiteljev naših pomorskih kadrov — Pomorsko srednjo šolo vodi ravnatelj K a v š e k Slavko — napis ob koncu razstavnega prostora:

»Slovensko morje se je zlilo z Jugoslovanskim morjem. Na-

rod se je obrnil k morju. Klimala ga je lepota Jadrana — klicalo ga je delo...«

Kot v potrditev uspehov teh naporov, se je dva dni ujkala v Piranskem zalivu naša največja nava tovorna ladja »PIRAN«, ki ima 16.076 ton, dolga je 158 metrov, široka 19,65 metrov, visoka pa 9,37 metrov.

Že dosedanjí uspehi slovenskih pomorščakov so prepričljiv dokaz, da smo s kopnega trdno in odločno stopili na morje...

P. A. Ogarev

Po poti negovanja partizanskih tradicij

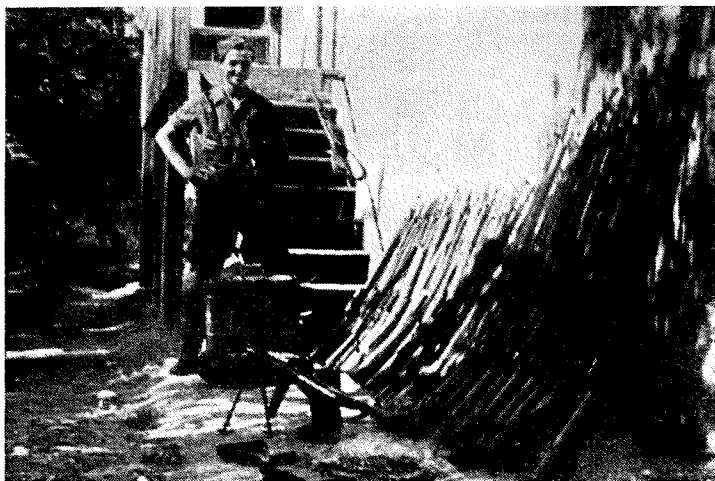
SREDI novembra je bila v Ljubljani II. redna skupščina Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev Slovenije s katere povzemamo naslednje:

Ena izmed najbolj priljubljenih oblik dela pri dviganju strokovnega znanja rezervnih oficirjev in podoficirjev so taktične vaje, zlasti če slonijo na ponovitvi resničnih bojev v NOB. Strokovni pouk članstva je še vedno najbolj važna naloga Združenja. Zaradi priljubljenosti vaj, ki ponavljajo boje iz NOB, je navadno udeležba na takih vajah precej večja kot pa pri drugih oblikah dejavnosti. Zato je skupščina pri-

poročila Združenju, da v prihodnje posveti takim vajam še več pozornosti. Te vaje naj bi imele za cilj predvsem strokovno usposabljanje poveljniškega kadra za način bojne dejavnosti, ki bi prišel v sedanjih pogojih najbolj v poštev. To je način, ki je zelo blizu bojevanju v naši bližnji preteklosti — manevrskemu in partizanskemu načinu bojevanja.

Duhu naše sedanje bojne doktrine še najbolj ustrezajo manjše vaje, ki jih lahko izvaja občinska ali osnovna organizacija. Cilj takih vaj je, priučiti naš rezervni poveljniški kader za samostojna odločanja. Mnoge organizacije ZROJ so začele vnašati v strokovni pouk tudi športne elemente: tekme v streljanju, orientacijske pohode, smučarske patroljne teke in podobno. Vsekakor so take oblike dela zelo posrečene in učinkovite ter jih zato kaže še bolj razvijati. Poleg strokovnega znanja vnašajo v rezervni kader športnega duha in vzdržujejo zdravstveno kondicijo.

Na splošno so zdaj pred Združenjem tri pglavite naloge. Združenje je treba utrditi in organizacijsko urediti, da bo v njem zajetih čimveč rezervnih oficirjev in podoficirjev in da bodo ti uporabljali take organizacijske oblike pri delu, ki so najbolj aktualne in ki privlačijo ljudi, zlasti mladino. Druga naloga: strokovni pouk, ki naj bi bil očigleden in kvaliteten, tako da bo sam po sebi

Leta 1945 v Slovenski Istri: Partizan ob zaplenjenem nemškem orožju

zanimiv za člane. Tretja naloga pa naj bi bila sodelovanje z vsemi drugimi sorodnimi organizacijami — aktivizacija vseh članov, ki morajo biti v prvih vrstah graditeljev socializma.

Velika naloga predstavnikov Združenja je vsklajevanje programa strokovne vzgoje članov. Razvoj vojne tehnike in atomska doba sta prinesla vrsto novih pogledov na vojno taktiko in strategijo. Vsi ti pogledi se morajo zrcaliti v strokovnem pouku članov Združenja. Naš poveljniški kader, ki je večidel zrasel iz NOB, ima v pogledu teh novih pogledov velike praktične izkušnje, ki jih mora prenesti na naraščaj. Razen tega je treba na mlade kadre prenesti vso tisto veliko zakladnico neizčrpne moralne sile, ki so jo imeli borci NOV. Ta moralna sila jim je omogočila, da so v majhnih skupinah in najbolj težavnih okoliščinah kljubovali veliko močnejšemu sovražniku. Tudi v morebitni bodoči vojni bi se znašli najbrž v podobnih pogojih in zato je negovanje partizanskih tradicij ena izmed temeljnih nalog strokovne vzgoje članov Združenja.

Skupščina je obravnavala tudi osebna vprašanja članov

Združenja. Zlasti glede zaposlitve upokojenih oficirjev so pred Združenjem in ZB še precejšnje naloge. Združenje se je nadalje ukvarjalo tudi z reševanjem priznanja čina tistim tovarišem, ki so bili med NOB na poveljniških mestih, po vojni pa so ostali brez ustreznih činov, oziroma niso dobili primernih vojnih odlikovanj.

Skupščina je pokazala, da je Združenje v času od I. redne skupščine dalje doseglo velike uspehe v svoji dejavnosti. II. redna skupščina pa pomeni še en mejnik na poti razvoja Združenja, ki pelje k večji popolnosti in še večjim uspehom. Za novega predsednika Združenja je bil izvoljen tovariš Jože Klanjšek-Vasja. M. P.

Prisrčno srečanje s tovarišem iz Poljske

DVOMOTORNO potniško letalo se počasi spušča na letališče v Zemunu. Pred upravno zgradbo čakajo zastopniki Beograda neko poljsko uradno delegacijo. Letalo se ustavi; še carinske in obmejne formalnosti in potniki se vsujejo proti izhodu.

Tedaj pa pride skozi vrata suhljat možki. Sunkovito se poganja, kar ti takoj pove, da je njegova noga le proteza. Pred vrati se njegov pogled sreča s pogledom drugega možkega. Planeta si v objem in se poljubita... Solze teko po njunih licih, po licih štiridesetletnikov, že osivelih po sencah. Prišlec nosi na suknjiču tri odlikovanja, dvoje poljskih in eno jugoslovansko, pa tudi

štiri zvezde, ki pričajo, da je bil štirikrat ranjen.

Tri stewardese, dve Poljakinji in ena Jugoslovanka, molče gledajo ta prizor. Mlade so še in mogoče poznajo vojno samo iz romanov ali iz pripovedovanja starejših bratov ter očetov in mater. Ne morejo se zdržati. Tudi njim začno polzeti solze po mladih, svežih obrazih, tako jih gane srečanje med dvema starima bojnikoma tovarišema.

Boleslav Goščinski-Boris iz Bydgoszcza na Poljskem je prišel po petnajstih letih obiskat svoje tovariše, s katerimi se je skupaj v Jugoslaviji bojeval proti fašizmu.

*

Boris je doživel v vojnih letih marsikaj. Njegov oče je bil nekoč cirkuški atlet in Boris je z njim prepotoval kar precej držav. Bil je celo v Južni Ameriki. Potem se je oče z družino naselil na Poljskem.

Mladi Boris se je že zgodaj seznanil s socialističnimi idejami in se začel udeleževati sestankov Socialistične stranke Poljske. V njej so delali tudi člani ilegalne Komunistične partije Poljske.

Ko se je začela vojna, se je Boris prijavil kot prostovoljec v Poljsko armado. Udeležil se je obrambe Varšave leta 1939. Prebil se je skozi nemški obroč, toda v Seratsku, kakih 30 km od Varšave, so ga Nemci ujeli in ga odgnali v taborišče. Petkrat je poskušal pobegniti, toda vsakokrat so ga spet ujeli. Naposled so ga poslali v taborišče v Königsbergu v Prusiji, od koder je šel v »Bauzug No 1609«. To je bil vlak vojnih ujetnikov in deportirancev, ki so jih Nemci poslali v Rusijo obnavljat porušene železniške proge. Leta 1942 so bili v okolici mesta Staraja Rus in Pskov, nato pa so jih poslali v Brežice. Gradili naj bi drugi tir na progi Zidani most—Zagreb.

V Brežicah so jih Nemci takoj opozorili, naj se ne oddaljujejo od proge, ker da je v gorah vse polno »banditov«, ki ubijajo Poljake. Tako so jih skušali odvrniti od sodelovanja s slovenskimi partizani.

Čeprav so morali delavci »Bauzuga« delati tudi po 12 ali 14 ur na dan, se jim je

vendarle včasih posrečilo oditi za nekaj ur po svojih poteh. Okoliški kmetje Nemcem niso hoteli prodajati vina, Poljakom pa so ga dajali zastoj. Na enem izmed takih sprehodov ga je Boris spil malo preveč in je začel v vlaku kar naglas prepevati nemško pesem — parodijo na nacistično propagando. Kmalu nato je prišel v stik s pripadniki OF. Začel je izvajati akcije: s svojo skupino je ponoči miniral, kar so zgradili podnevi. Nekoč je zažgal cisterno nafte. Opažil ga je rojak in ga izdal Nemcem. Prijeli so ga in ga začeli pretepali. Nemški mojster, ki ni bil nacist, mu je dejal, da je obtožen požiga in naj takoj izgin v hribe. Tako je Boris odšel s steklenico, ko da gre po vino za Nemce, proti Kozjanskim hribom. Z njim je odšlo osem tovarišev, samih Poljakov.

Dolgo so iskali zveze s partizani. Končno so prišli do neke kmetije, kjer je ženska povedala, da prihajajo pogosto k njim partizanski kurirji. Res sta prišla kmalu dva civilista, oborožena s pištolama. Dolgo časa so se pogajali, ker niso verjeli drug drugemu. Naposled sta kurirja odšla. Obljubila sta, da bodo prišli ponje partizani. Spet so čakali in spet niso verjeli. Mislili so, da so prišli v roke gestapovcem. Pripravljali so se že na odpor in na beg. Ponoči pa je prišel k hiši bataljon odreda. Šele

potem, ko sta prišla k njim dva partizana, ki sta odložila puški in brezskrbno zaspala, so začeli verjeti, da so oboroženi možje res partizani, ne pa gestapovci.

Iz Kozjanskega odreda je Boris odšel čez Savo, tokrat v VII. korpus. Čez nekaj mesecev je bil dodeljen Zaščitnemu bataljonu 18. divizije. Avgusta 1944. leta pa se je prostovoljno prijavil v Jurišni bataljon 18. divizije. Dne 19. oktobra 1944. leta je bil blizu Hinj hudo ranjen v nogo. Odpeljali so ga v bolnišnico na Rog, od tam v Belo krajino, nato čez Topusko v Zadar, iz Zadra v Biograd na moru in nato v Beograd. Od tam se je vrnil na Poljsko. Kmalu po vojni se mu je rana na nogi zastrupila in morali so mu nogo odrezati nad kolonom. Od devetih Poljakov, ki so se bili pridružili Kozjanskemu odredu, so se domov vrnili samo trije; ostali so žrtvovali življenje za zmago nad fašizmom.

*

Boris je spet prišel k jugoslovanskim tovarišem. Obiskal je kraje, kjer se je bojeval in prelival svojo kri. Štirikrat je bil ranjen in soborci se ga spominjajo kot hrabrega partizana, ki ni okleval, kadar je bilo treba jurjati. Obiskal je Bloke, Cerknico, Hinje. V Hinjah je bil ob obletnici borbe, v kateri je bil tako hudo ranjen, da je zaradi te rane izgubil nogo.

M.

zgovorno govori o udeležbi študentov in absolventov naše univerze v osvobodilnem boju. Razen vrste znanih političnih in vojaških funkcionarjev je zraslo iz vrst naše inteligence tudi 40 narodnih herojev, od katerih jih je 25 dalo svoja življenja za svobodo našega ljudstva in naroda.

Med temi narodnimi heroji sta na prvem mestu moralna

in idejna velikana našega osvobodilnega boja in revolucije, tovariša Boris Kidrič in Tone Tomšič. Težavno je opisati toplino tovariškega čuta in človeške širine, ki jo je izžarevala vsa osebnost tovarišev Tomšiča in Kidriča. Prav tako je skoraj nemogoče z besedami opisati revolucionarni žar, idejni ter kulturni nivo in razgibanost tovarišev Kidriča in Tomšiča.

Bila sta v pravem pomenu besede vzor revolucionarnega borca, misleca in tovariša; tu ni bilo neskladnosti med besedo in dejanjem, med teorijo in prakso. Popolno predanost stvari revolucije, boju delovnega ljudstva in našega naroda za svobodo in osebno hrambo sta dokazala z vsem svojim žitjem in bitjem od gimnazijskih let do poslednjega diha.

Doprsna kipa, ki ju bomo danes odkrili v avli univerze, bosta tu nadvse častno predstavljala ponosno revolucionarno preteklost in bosta vzor mladim generacijam naše inteligence v boju za nove in plemenite cilje enakopravnosti med narodi, miru, občečloveške kulture in socializma, za katerih uresničenje se bomo danes doma in po svetu.

Iz vrst naše inteligence je zraslo 40 narodnih herojev

V OKVIRU proslav ob 40-letnici KPJ in SKOJ so dne 9. novembra odkrili v avli Univerze na Trgu revolucije v Ljubljani doprsna spominska kipa tovarišev Toneta Tomšiča in Borisa Kidriča ter spominsko ploščo v NOV padlim študentom. Zborovanja, ki je bilo ob tej priložnosti, se je udeležilo več deset tisoč državljanov, zlasti mladine. Tovariš Vladimir Krivic je v svojem govoru pred odkritjem spominske plošče in doprsnih kipov obeh revolucionarjev med drugim tudi dejal:

»Okupacija in narodnoosvobodilna borba sta dvignili na noge malodane vso našo univerzo od študentov vseh nazorskih smeri do profsorskega kadra. Med našo inteligenco je z redkimi izjemami prodrla spoznanje, da gre za biti

ali ne biti slovenskega naroda in slovenske kulture. Ne bom govoril o teh letih legendarne boja na tem mestu, čeprav bi se dale o tem obdobju pisati cele knjige.

Navedem naj ob tej priložnosti le eno samo številko, ki

Študenti v boju proti belemu terorju

KOMUNISTIČNA študentovska organizacija na ljubljanski univerzi je bila posebno aktivna. Ta organizacija je imela najdaljšo nepretrgano tradicijo, saj je v tej ali drugi obliki delovala od leta 1919, ko je bilo — še pred ustanovitvijo Partije in SKOJ v Sloveniji — ustanovljeno »Društvo študentov komunistov«.

Ko je bilo to društvo prepovedano, so študentje-komunisti februarja 1921 ustanovili društvo »Vstajenje«. Leta 1924 je bilo tudi to društvo prepovedano. Potem je deloval na univerzi »Klub študentov marksistov«, ki je vztrajno zahteval, da ga univerzitetni senat prizna; priznanje pa je dosegel šele 11. decembra 1925, ko je na svojo vlogo dobil pozitiven odgovor univerzitetnega senata. Klubovo ilegalno delovanje je tri leta pozneje prekinila šestojanuarska diktatura. »Klub študentov-marksistov« je bil del skojovske organizacije in

so ga vodili študentje — člani Partije. Medtem ko so bile ostale skojevske organizacije ilegalne, je organizacija na univerzi delovala legalno. Klub je med drugim pomagal pri protiorjunaških akcijah, ki jih je bilo precej, pri pripravah za vsedelavski dan junija 1927 in pri agitaciji za komunistične kandidate ob skupščinskih volitvah 1927. leta. Pri teh volitvah je Partija postavila svoje kandidate tudi v popolnoma kmečkih okrajih, kjer ni bilo partijskih organizacij. V take okraje so šli agitirati člani »Kluba študentov-marksistov«. Okolnost, da se je klub z drugimi študenti ljubljanske univerze povezal v »Blok levih« in zatem v »Klub neodvisnih akademikov«, dokazuje, da ni podlegel sektaštvu. Vso oporo v »klubu študentov-marksistov« pa je imel prav tako literarni krog Srečka Kosovela, ki je izdal »Mladino«.

Ko je pokrajinsko partijsko vodstvo odločilo, dati delavskemu dnevu v Ljubljani borbeni, revolucionarni značaj in tako paralizirati akcijo socialistov, ki so hoteli pokazati nemoč KP po krizi zaradi odpada Cirila Stuklja in z njim znatnega kadra v Ljubljani ter drugod na Kranjskem, je komunistična mladina (predvsem študentje ljubljanske univerze) polnih štirinajst dni podnevi in ponoči pisala transparente in krojila rdeče zastave. S tako vne-mo se je pripravljala na ta dan tudi zaradi tega, ker je imela zagotovilo, da je vodstvo Partije mobiliziralo vse delavstvo v revirjih in industrijskih središčih ter da je zato potrebno veliko število zastav, transparentov in parol.

Na sam delavski dan se je pokazalo, da so le socialisti sistematično organizirali svoje pristaše, medtem ko komunistično delavstvo ni dobilo jasne direktive glede udeležbe pri delavskemu dnevu, tako da komunistične množice, razen iz Ljubljane, sploh niso prišle or-

TONE SELIŠKAR:

Grenak očitek

*Dober dan, gospodar!
Le malce spočijem se tule ob peči.
Nič se ne bojte te puške!
Zunaj je veter leden,
pred vihro pod streho se skrijem,
roke si pomanem nad ognjem,
dokler ne popada plamen s polen.*

*No, oča, kako je z živino?
Vola so vzeli vam partizani?
Svinjo, teleta...?
Da, da, zdaj praviš: vojna prekleta!*

*Eh, oča, občutim jo sam!
To zemljo teptam ko spehano glino,
po gozdu se skrivam ko zver
in po štirih skoz goščo se plazim...
Kje je moj dom? Nikjer, nikjer!
Skoz metež in burjo pozimi pregazim
vse kote slovenske,
počivat se plazim v jame podzemске
in vsepovsod me spremlja smrt,
vaše sovraštvo, izdaja in smrt.*

*Ti pa imaš še dom in ogenj v peči
in v hlevu še par lepih volov
in zvečer takole ob sveči
pratiko listaš,
se spominjaš domačih godov,
pa še godrnjaš...
Vem, da me v srcu preklinjaš,
saj si sina k belim poslal,
tudi ti se sovragu udinjaš...
Glej, jaz pa skozi vihro in led
iščem zate in zase svobode sled!*

*Nekoč, vem, bom spet tod mimo hodil,
če bom vojno in smrt prebrodil.
Ti si doma ob peči sedel,
jaz sem se v ognju sovražnika grel...
Zdaj pa na naju oba prečudna luč sije,
trava ti bujna zelena klije,
v hlevu par oteletenih krav,
svinj in ovac in sredi dobрав
se ti žrebec pase
okoli rodovitne jase...*

*Kdo ve, ali me boš takrat,
popotnika še poznal...?
Zdavni bo takrat že utihnil grom.
Kdo ve, ali boš takrat šel vase
in si tiho, očitačoče govoril zase:
Prelita kri mi je obsončila dom!*

Ambrus, novembra 1943.

ganizirano na manifestacijo, ki naj bi bila vsedelavska. Zaradi slabih priprav je del komunističnega propagandnega materiala zasegla policija, komunistični govornik Sima Marković pa na shodu ni prišel do besede. Komunističnemu pozivu, naj se zavedno ljudstvo zbere na Marxovem trgu, kjer mu bodo govorili pravi delavski voditelji, pa je sledilo okrog 150 ljudi. To je bil le začasen neuspeh.

Ko so 1. maja 1928 igrali v Drami Golouhovo »Krizo«, so skojevc, večidel študentje ljubljanske univerze, razstresli med predstavo šop partijskih letakov na rdečem papirju. Zaradi tega in ker so takrat prvič peli v slovenskem gledališču internacionalo, so meščani govorili, »da je proletariat zasedel teater«.

Najslavnejšo vlogo pa so odigrali ljubljanski študentje v boju proti vojaško-monarhistični diktaturi. Partija je po pravici lahko ponosna na svoje člane, kakor na člane SKOJ, ki so v letih 1929 in 1930, ko je bila kontinuiteta v razvoju Partije skoraj povsod drugod prekinjena, ohranili na akademskih tleh močno žarišče odpora proti diktaturi.

Zahteve, ki so jih postavili, so bile tako utemeljene, da jih je odobrilo vse slovensko ljudstvo. To so bile zahteve po razširitvi oziroma po zgraditvi nove bolnišnice v Ljubljani, zahteva po popolni univerzi, kjer bi bil brez šolnin omogočen tuštudij revnim nadarjenim študentom, zahteve po univezitetni knjižnici in še druge. Te zahteve je podprlo vse slovensko ljudstvo. Pa tudi pri drugih akcijah si je akademska mladina znala pridobiti podporo javnosti, tako pri akciji za neodvisno menzo, za dom visokošolk, za manjšinski inštitut, za reprezentančno organizacijo ter pri akciji proti razzsodbi univerzitetnega sodišča, s katero je bil požrtvovalni bорец proti diktaturi tov. Tone Tomšič izključen za vedno z univerze, ko se je 1. 1932 vrnil z enoletne robije v Sremski Mitrovici.

Te množične akcije, za katere je dalo pobudo partijsko vodstvo prek študentov komunistov, so pripomogle k hitrejšemu ponovnemu vzpostavljanju v prvem času diktature pretrganih partijskih zvez, k pomnožitvi samih partijskih kadrov.

Ivan Kreft

njihovi zamisli naj bi bila razstava osnova za popolnejšo muzejsko zbirko ter spodbuda za še prizadevnejše zbiranje dokumentov.

Uspeh razstave je zlasti v tem, da je bilo v kratkem času zbranega mnogo dragocenega gradiva, četudi z njim prirediteljem ni uspelo dobiti osvetlitvi vseh obdobij in pomembnih revolucionarnih dogodkov. To bo moč šele na podlagi izčrpnnejšega študija in s pritegnitvijo širšega kroga sodelavcev. Predvsem bi kazalo čimprej izvoliti muzejski odbor ter najti primerne prostore in sredstva.

Razstava je zbudila veliko zanimanje in precejšen odmev. Na njej je lahko marsikdo odkril mnoga neznanca mu dejstva in dobil vsaj približno predstav o revolucionarni preteklosti Loške doline.

Najprej skuša razstava prikazati razvoj socialističnega gibanja v Loški dolini — od revolucionarnega leta 1848, ko so kmetje napadli grad Snežnik, pa do »Rdeče republike« 1. 1918. L. 1868 prinese iz Idrije v Lož socialistično misel Maks Prezelj. Na volitvah v državni zbor leta 1897 so se za socialdemokratsko stranko izjavili Ložanje: Maks Prezelj, Franc Nahtigal, Jože Lavrič in še živeti Johan Vitrih (94 let star). O tem priča originalna Prezljeva beležnica, ki je dra-

Podoba štirih desetletij v Loški dolini

OBČINSKI praznik Loške doline je posvečen spominu na 19. oktober 1941, ko sta Robska in Loška četa napadli italijansko posadko v Ložu. To je bila prva večja vojaška akcija slovenskih partizanov. Ni slučaj, da je prišlo 1. 1941 do take akcije prav v tem kraju, saj ima Loška dolina bogato revolucionarno preteklost.

Podoba te preteklosti je letos zaživela na razstavi v Starem trgu, ki so jo pripravili v počastitev 40. obletnice KPJ in ustanovitve kulturnoprosvetnega društva »Svoboda« v Loški dolini.

To je bila v Loški dolini prva razstava te vrste. Že zaradi tega velja dati njenim organizatorjem vse priznanje. Po

Posnetek ob otvoritvi razstave ob 40-letnici ustanovitve KPJ in SKOJ v Loški dolini

Trije obrazi iz revolucionarne preteklosti Loške doline. Od leve na desno: Jože Prevec iz Iga vasi kot rdečearmejec v SZ; Znan Bravec, udeleženec Oktobrske revolucije in prvi komunistični župan občine Lož (leta 1920), ki mu je reakcionarni režim odvzel mandat že po nekaj dneh; Feliks Razdrih, ki je bil ob likvidaciji »rdeče republike« v Loški dolini ranjen in ki je kot borec za pravice delavcev vztrajal polnih 27 let

gocen dokument. S kratkim napisom je označen nastanek »Rdeče republike« novembra 1918, ki da je trajala tri tedne. Škoda, da o tem ni nobenega dokumenta. Morda bi se dalo najti kako časopisno poročilo iz tistih dni ter zbrati fotografije pomembnejših udeležencev upora in pričevanja preživelih.

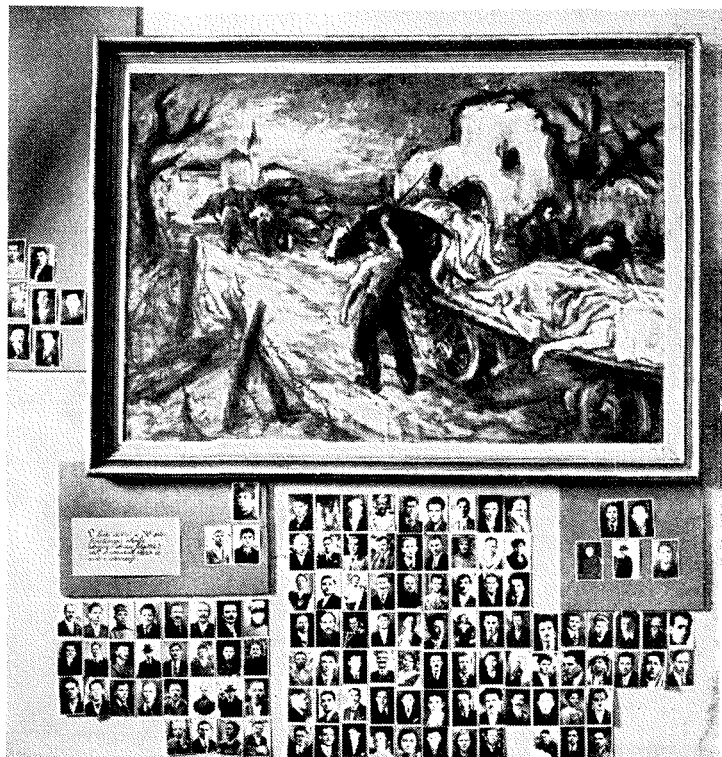
O udeležencih Oktobrske revolucije so zbrani dragoceni dokumenti: fotografije rdečearmejcev Jožeta Plosa iz Jeremendola in Jožeta Prevca iz Igavasi, fotografija skupine rdečearmejcev in drugi predmeti.

Ustanovitvi in delovanju sindikata ter kulturnoprosvetnega društva »Svobode« l. 1919, katerih pobudnik je bil strojnik Jernej Dimic, je posvečeno dovolj prostora. Tudi prvima organizatorjema Komunistične stranke v dolini je posvečena pozornost. To sta bila Ložana Znan Bravec, prvi komunistični župan v Ložu, in Franc Zabukovec, ki je kandidiral za poslanca ustavodajne skupščine na listi Komunistične stranke. Krog takratnih komunistov in komunističnih privrženecv pa bi kazalo prikazati širše. Stavke so označene le z napisom.

Obnavljanje KPJ l. 1932 je predstavljeno z obtožnico Ger-

lovega procesa. V njem je med drugimi omenjen Franc Strle-Nino, ki je bil organizator trojke ilegalne KPJ. Sicer pa je

to obdobje premalo osvetljeno. Človek dobi vtis, ko da bi bilo zavito v nekakšno tajinstvenost. Tudi zmaga »rdečih« na

Z razstave v Loški dolini

Lojze Perko: Upor v Loški dolini leta 1918

volitvah 25. oktobra 1936 in na ponovnih volitvah 27. marca 1938 je od sile skromno prikazana. Tu ne vidiš nobene zveze med takratnimi člani Partije in kmečko-delavskim gibanjem, čeprav je to gibanje vodila Partija. Bolje je prikazano gibanje za pomoč revolucionarni Španiji. Volitve l. 1936 niso prikazane, zmago l. 1938 pa predstavlja volilni letak »rdečih«, slika župana Mlakarja in nepopoln seznam odbornikov. Ta dvakratna zmaga je bila velikega pomena za razvoj naprednih sil, predvsem pa je ustvarila ugodne pogoje za širok razmah Partije, ki je imela v Loški dolini l. 1941 že 8 celic in dva rajonska komiteja, kakor tudi pogoje za razmah OF in partizanskega gibanja, ki je bilo v Loški dolini množično kot malokje.

Tudi obdobje narodnoosvobodilne borbe ni zadostno prikazano. Še mnogo bo treba

storiti, da bo Loška dolina dobila na razstavi čim popolnejšo podobo o tem, kar je med vojno bila. Organizatorji razstave (tovariš Lojze Mlakar-Ljubo in drugi) so bili sicer sestavili podroben program za prikaz NOB v Loški dolini, ki pa ni bil v zadostni meri ureničen. Tako n. pr. bi veljalo s primernim poudarkom prika-

zati množični odhod v partizane oziroma splošno vstajo 9. maja 1942. leta in pa ustanovitve XIII. Loške brigade 1943. leta (pozneje XIII. SNOUB Mirka Bračiča). Prav tako bi kazalo rekonstruirati sezname po posameznih vaseh — kdo in kdaj je šel v partizane, kdo je padel ali bil ustreljen, koga so okupatorji odgnali v internacijo. Dalje bi bilo treba poudariti vlogo, ki jo je Loška dolina odigrala v zvezi z razvojem osvobodilnega gibanja na Pivškem in Primorskem sploh ter kadrovski prispevek te doline v narodnoosvobodilnem boju Slovenije (borci iz Loške doline so se borili po vsej Sloveniji, iz njihovih vrst je zrastle mnogo funkcionarjev). Kot posebno bi kazalo obdelati Civilno taborišče pod Snežnikom.

Zadnji del razstave prikazuje gospodarski razvoj Loške doline po osvoboditvi.

Franci Strle

Dokumenti revolucionarnega gibanja v Mariboru 1918—1941

POD tem naslovom je odprta v prostorih mariborskega Muzeja NO obsežna razstava v počastitev 40. obletnice ustanovitve Partije in SKOJ. Pripravila sta jo Muzej NO in Državni arhiv v Mariboru.

Na razstavi so predvsem slike in dokumenti, ki niso bili doslej vključeni v stalno muzejsko zbirko Muzeja NO, bodisi da so bili v zadnjem razdobju na novo pridobljeni, bodisi da doslej niso bili na razpolago. Razstava je izredno bogata in z novih gledišč osvetljuje napredno gibanje v Severni Sloveniji, zlasti v Mariboru.

Ustavimo se na začetku razstave, ob razburkanih letih po koncu prve svetovne vojne. Tu so dokumenti in časopisne beležke o železničarski stavki 15. julija 1918 v Mariboru, beležke o demonstracijah stavkojočih delavcev pred magistratom 27. septembra 1918. Tu je razglas okrajnega glavarstva Ptuj (9.IX.1918), ki pravi da je »pogubonosni boljševizem, ki je razkrojil Rusijo in sedaj grozi Nemčiji, našel pot tudi v našo mlado Jugoslavijo.« V isto razdobje sodi razglas o prekem sodu z dne 11. maja 1919. Preki sod pa je bil posledica revolucionarnega vrenja zlasti med mariborskim proletariatom, saj mariborski magistrat že 18. januarja 1919 prosi v posebnem dopisu Narodno vladu v Ljubljani za okrepitev policijskih sil. Toda videti je, da so bili tudi najostrejši ukrepi zaman, zakaj položaj na slovenskem severu se je izredno naglo zaostroval. Revolucionarno vrenje je našlo svoj zunanji izraz zlasti v splošni protestni stavki mariborskega proletariata 20. in 21. julija 1919, ki je bila naperjena proti intervenciji v SZ in sovjetski Madžarski. Med dokumenti teh dogodkov je tudi poročilo o protestnem shodu, katerega se je udeležilo 3000 ljudi.

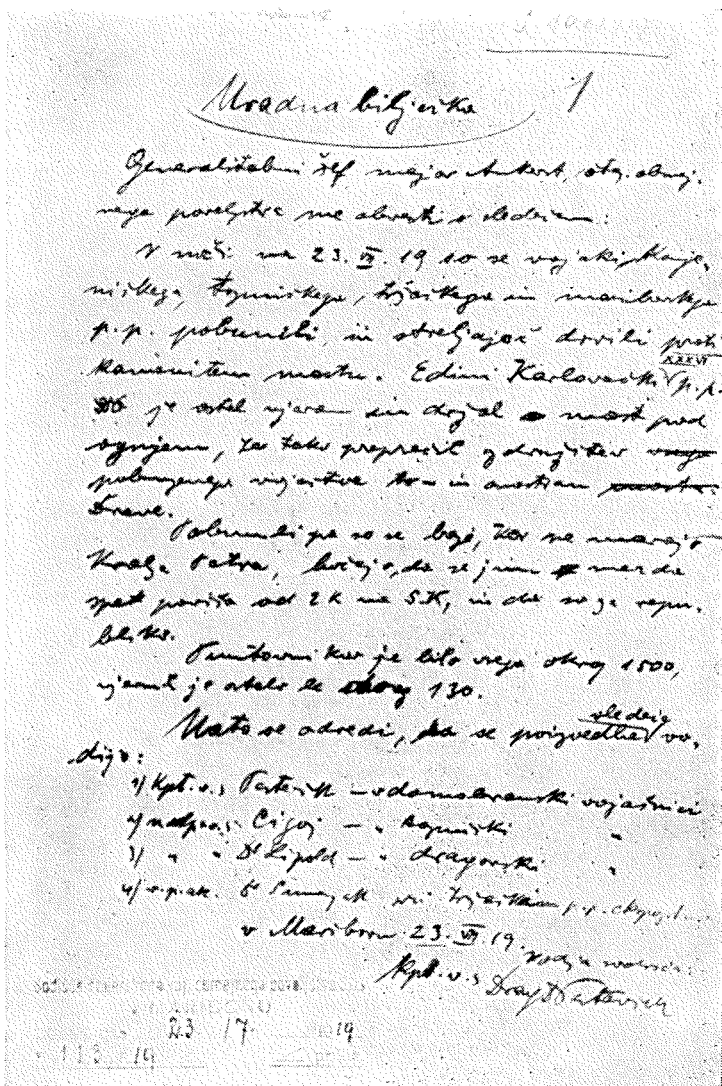
Stavka mariborskega proletariata v tistih dneh pa je bila samo uvod v nova revolucionarna dejanja. V noči od 22. na

23. julij je izbruhnil v Mariboru velik vojaški upor. Osrednji dokument o tem uporu je uradna beležka z dne 23. 7. 1919, ki pravi, da so se uprli konjeniški, topniški, tržaški in mariborski pešpolki. Dobesedno je zapisano: »Pobunili so se baje, ker ne marajo kralja Petra, hočejo, da se jim meza spet poveča od 2 K na 5 K, in da so za republiko.

Buntovnikov je bilo vsega okrog 1500, vernih je ostalo le okrog 130.«

Razstavljen je tudi dokument vojaškega sodišča v Mariboru: »Na povelje generala Smiljančiča ima vojaško sodišče v Mariboru nalogo uvesti preiskavo in soditi tudi civiliste, ki so se udeležili upora v noči od 22. na 23. t. m.«

Razstavljeno je časopisno poročilo o tem, da so se istočasno kot v Mariboru uprli vojaki tudi v Varaždinu. Prav iz tega poročila je razviden široki koncept upora.

Uradna beležka o vojaškem uporu v Mariboru leta 1919

Kot zaključek dokumentacije o uporabi pa je razstavljen dokument o justifikaciji dveh upornikov: Adolfa Poskovečka in Karla Toplaka...

Takšen je uvod v razstavo. Sledi »Obznana«, sledijo dokumenti o stankah v letu 1926, letaki in razglasi Partije pred volitvami v ustavodajno skupščino. Tu vidiš, da so bili ob občinskih volitvah 26. aprila 1921 v Mariboru kljub zaplenbi propagandnega gradiva 4 komunisti izvoljeni v občinski svet.

In že je tu prva obtožnica po Obznani, na zatožno klop so morali sesti najstarejši mariborski komunisti Gmajnar, Sernec, Korenjak itd.

Pa je pred nami l. 1923. Preko dokumentov se seznanjamo z dejavnostjo Delavsko kmečkega republikanskega bloka (dekalistov) in kot redkost je razstavljena prva stran občinskega programa dekalistov za Ruše.

V naslednjih dokumentih spremljamo boj naprednega delavstva z Orjuno, vendar teh dokumentov ni toliko, ker so že obširno vključeni v stalno

razstavo. Zanimivi so dokumenti o tem, kako je oblast v tistem razdobju budno spremljala aktivnost Partije v zvezi z organiziranjem Delavsko kmečkega republikanskega bloka zlasti pred skupščinskimi volitvami l. 1927. Razstavljena je vrsta žandarmerijskih okrožnic in zlasti zanimivo je policijsko poročilo z dne 24. 9. 1927 o hišnih preiskavah pri tedaj vodilnih mariborskih komunistih Zupancu, Čanžeku, Garnešku, inž. Hermanku in Korbunu.

Naslednja vrsta dokumentov je v znamenju šestojanuarske diktature. Izredna redkost in morda najvažnejši dokument razstave je prvi proglas PK KPJ in PK SKOJ Slovenije po proglasitvi šestojanuarske diktature z dne 10. I. 1929. Takoj temu proglasu pa sledi proglas istega organa ob smrti Djure Djakovića in Nikole Hečimovića, ki sta bila ubita 25. aprila 1929 v Šalovi grapi na Kozjaku.

Nepretrgana veriga dokumentov — pričevanj o strahotnem nasilju, ki so mu bili napredni borci izpostavljeni v

letih po šestojanuarski diktaturi. Obtožnica proti inž. Hermanku. Poročilo okrajnega načelstva Maribor — desni breg o evidenci komunistov. V nasprotju z vsem nasiljem pa dokumenti o vse širšem delovanju Partije. Ilegalni partijski tisk, »Rdeči signali« z ljubljanske univerze itd.

Proces proti Apihu, Vrunču in soobtoženim iz leta 1934, poglavje iz kaznilnice v Sremski Mitrovici. Edinstvena je zbirka šestih Apihovih slik z robije; med njimi je zlasti značilen posnetek s sestanka partijskega komiteja v kaznilnici in posnetek Moše Pijada med prevajanjem »Kapitala«.

Gradivo, ki je razstavljeno iz razdobja 1935 do 1941 je zvečine dovolj znano. Tu so variacije slik iz velike tekstilne stavke, tu so evidenčne pole komunistov z mariborske policije, tu so dokumenti in slike o delovanju »Svobod« in »Vzajemnosti«. Tudi Španija je našla odmev na tej razstavi; kot dokument zanimiva je policijska evidenčna pola španskega borca Draga Kobala.

Med partijskimi razglasi srečamo letak iz aprila 1937 o ustanovnem kongresu Komunistične stranke Slovenije, nadalje leto dni starejši letak, ki obsoja Münchenski sporazum, in letak proti imperialistični vojni iz leta 1940. Tu je proglas Partije ob izbruhu vojne, prav tako partijski proglas, ki je januarja 1941 opozarjal na razdiralno delo Kulturbunda.

Vojna! Razstava se konča z originalnimi zaplenjenimi letaki iz julija 1941, ki pozivajo k uporabi.

Mariborska razstava je edinstvena, ker se vse gradivo zvečine nanaša na ozko območje mesta, izmed razglasov širšega značaja pa so dosledno razstavljeni samo tisti, ki so bili najdeni ali zaplenjeni na mariborskem območju. Ob tem ne smemo pozabiti, da je prav preko Maribora vodilo nekaj ilegalnih poti in kanalov čez mejo in da je tudi marsikatero gradivo iz tujine prišlo mariborski policiji v roke.

Razstavljeno gradivo bo po zaključku razstave znatno obogatilo stalno muzejsko zbirko.

STONE SELIŠKAR:

Osamljen strel

(Pozabljene pesmi s položajev)

*Skoz noč je kakor krik
vzkipeł osamljen strel...
Je kdo spet onemel?*

*Skoz molk le še skovik
pošastne sove je objel
skrivnost noči.
Tovariš planil je iz sanj.
Mar se je smrt ozrla vanj...?*

*Prižgemo luč in stenj gori.
Molčimo vsi,
le v srcu čutimo veliki čas,
kot da se je v planini
sprožil plaz.
Ti je tesnobno, brat?*

*Nekoč za vse poslednjikrat
bo zadnji strel presekal noč.
Okoli nas tedaj
bo sklenjen naših sanj obroč.*

Osilnica, pozimi 1943.

France Filipič

lačen sem bil in čedalje bolj sem čutil slabost v životu.

Ko sem prilezel v dolino, sem zavil v eno izmed prvih hiš ob poti. Kdo bi mogel nadaljevati pot, ne da bi potrkal na vrata nizke hišice, zlasti če je lačen in žejen in dobre besede željan! Že zunanost hiš je prijazna v belokranjskih vaseh, toda najprijaznejše so tiste z nizkimi, slamnatimi krovi, pozimi obložene s skladovnicami drv, iz katerih zvedavo in hkrati vabljivo kuka dvoje ali troje majhnih oken.

Vstopim v sobo in zadiham v toplini, ki veje od široke rjave peči. V kotu stoji velika

najlepši

SPOMINI

France Šušteršič

SEDELI smo v kmečki gostilni, pili, peli in se pogovarjali o minulih časih: o partizanskih pohodih po Dolenjskem, o mrzlih zimah in lepih poletnih nočeh in o prijaznih dolenjskih ljudeh. Misli so bile čedalje bolj žive, besede čedalje glasnejše in toplejše. In v tej prisrčni domačnosti je začel nekdo govoriti o svojem najlepšem spominu:

»Pozimi, v začetku leta 1944, sem nekoč gazil sneg ob Kolpi, proti Staremu trgu. To je bila moja prva pot v Belo krajino. Pot ob Čabranki in Kolpi, nato pa čez Tančo goro proti Črnomlju.

Že pot po dolini me je tako utrudila, da se mi je hrbet onemoglo upogibal pod težkim nahrbtnikom in me je žgalo v ramah, ko da bi mi žerjavica tlela pod jermeni. V Starem trgu bi lahko počival, pa nisem smel — bil sem kurir in se mi je mudilo naprej, v osrčje Bele krajine. Ko me je objela goščava, je bila pot čedalje bolj strma in ozka. Poti pravzaprav ni bilo; bila je le gaz na zameteni cesti, ki se je vila in vila proti vrhu, dolga, pusta in tiha, da ni bilo slišati drugega kakor škripanje in pokanje drevja v mrazu. Nekaj časa sem moral gaziti v célo,

javorova miza, za njo pa sedijo mati, hčerka in ded in zajemljejo z žlicami iz velike lončene skleda. Malo nerodno mi je, da sem jih zmotil ravno pri kosilu, pa ne dolgo. Ko so videli, da sem truden in lačen, je mati brž odropotala v kuhinjo in se vrnila z žlico v roki.

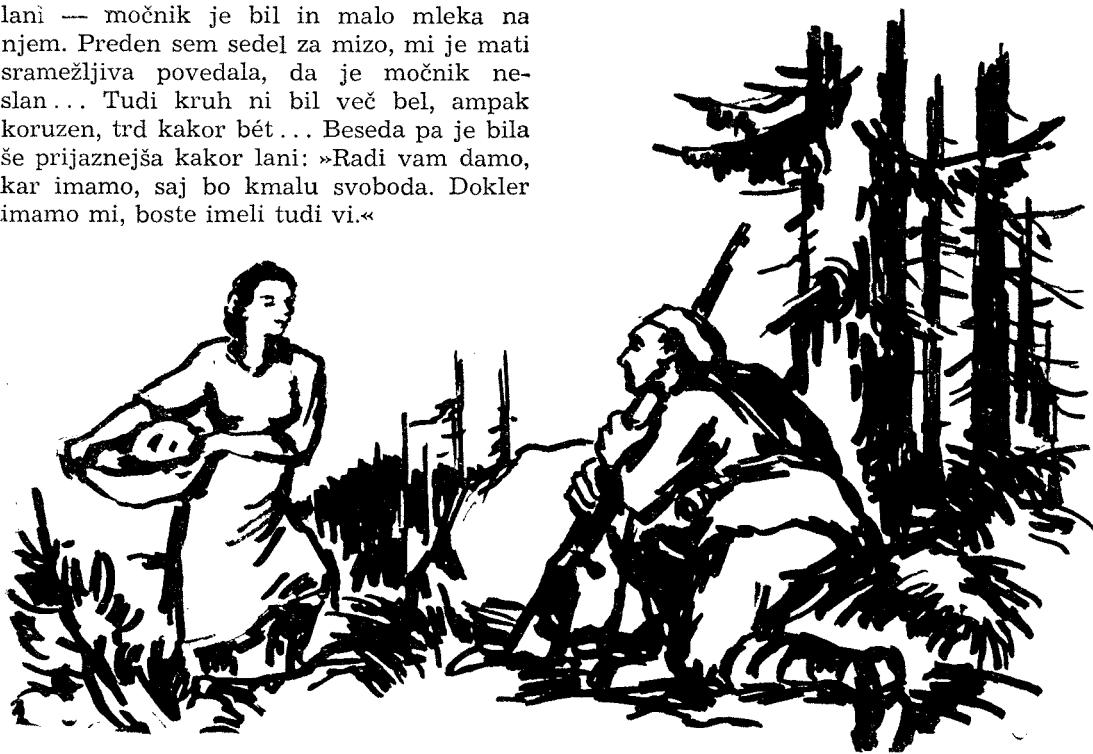
»Prisedi, tovariš, in okrepčaj se z nami vred!«

In potem še bokal vina na mizo! ... In cela kopica radovednih vprašanj: kod si hodil, kje si bil, koliko časa nisi sedel takole za mizo ... Za slovo mi je mati stlačila krajec belega kruha v nahrbtnik, rekoč: »Dokler ga imamo mi, ga boste imeli tudi vi, partizani.« Ded za mizo je zakašljaj in poki-mal, hčerka pa se mi je toplo nasmehnila in me povabila, naj se še kaj oglasim.

Ko sem spet zagazil v sneg, se mi je zdelo, da bi lahko prehodil še dvakrat tako dolgo pot, saj mi je bilo pri srcu, kakor da čutim materino roko na sebi.

V začetku drugega leta (1945) sem šel spet po tisti poti. Spet sem zavil v tisto hišo, lačen in utrujen, in spet so me prijazno sprejeli. Ali na mizi ni bilo žgancev kakor

lani — močnik je bil in malo mleka na njem. Preden sem sedel za mizo, mi je mati sramežljiva povedala, da je močnik neslan... Tudi kruh ni bil več bel, ampak koruzen, trd kakor bét... Beseda pa je bila še prijaznejša kakor lani: »Radi vam damo, kar imamo, saj bo kmalu svoboda. Dokler imamo mi, boste imeli tudi vi.«

Oglasil se je drugi tovariš:

»Lep je tvoj spomin in nešteto je partizanov, ki bi lahko enako povedali. Toda moj spomin je še lepši. Ali se še spominjate tistih dni leta 1944, ko smo se tolkli z Nemci in ustaši za Belo krajino? Vraga, takrat smo imeli dovolj svinca pa malo kruha in so naši intendantni preklinjali ko Mážari. Bili smo lačni, izčrpani. Kako bi jedli kruh, pa čeprav bi bil neslan in trd kakor bét!

Tedaj se je zgodilo nekaj nenavadnega. Med borbo, ko smo bili na položajih, so prišla belokranjska dekleta in nam prinesla kruha v košarah in jerbasih. Še zdaj mi je

živo pred očmi tisti trenutek: bil sem lačen in umazan ko hudič, ob puški sem slonel in računal, kdaj sem se zadnjikrat do sitega najedel. Pa zaslišim za seboj drobne korake — obrnem se in zagledam okrogel obraz mladega dekleta z jerbasom ob boku... In v jerbasu kruh, ki sem o njem pravkar sanjal...

Jaz lačen in umazan, pred mano pa mlado dekle okroglega obraza, s toplim nasmehom na licih in z jerbasom ob boku — ali ni to lep spomin?»

In trčili smo na zdravje Bele krajine, na zdravje njenih zlata vrednih ljudi.

Pohod na Koroško — decembra 1943

DECEMBRA 1943 je 3. bataljon Prešernove brigade doživel na Pokljuki hud poraz. Njegovi ostanki so se vrnili v sestav brigade, ki je bila takrat v Cerknem, naselili pa so se v vasi Planina. Zaradi poraza je bil štab bataljona odstavljen. Novi štab je dobil

nalogo, da priskrbi bataljonu zadostno količino orožja. Bataljon naj bi se izpopolnil z novimi borci, se odpočil in opremil z novo obleko in obutvijo. Ko so bile vse te naloge opravljene, smo čakali le še povelja za neko novo nalogo. Čas smo izkoristili za mitinge.

Zvedeli smo, da pojdemo na pohod, ki naj bi se začel nekega decembrskega dne točno ob 24. uri. Noč je bila mrzla in temna. Borci so nestrpnost čakali v vrsti na blatni in zasneženi cesti. Nihče ni vedel, kam pojdemo. Tiho je bilo, vsi so bili zamišljeni, slišalo se je

samo cepetanje z nogami in hukanje v roke. Komaj pet minut je manjkalo do polnoči, pa še ni bilo kurirja s poveljem. Nestrpno smo poslušali, če se kdo bliža. Na zvoniku bije polnoč, pa še vedno nič. Vedno bolj nestrpni smo bili, iz vrste se je čulo mrmranje: »Zakaj ne čakamo v hišah?« Iznemada smo zaslišali konjski topot. Po odmevu smo sklepali, da se nam bliža več konjenikov. Trije so bili, med njimi komandant korpusa. Ta je obšel naš bataljon in nas pozdravil, potem pa je ukazal, naj se borci vrnejo v hiše počivat.

Komandant in komisar korpusa sta vstopila v hišo, kjer je bival štab bataljona. Najprej sta se ogrela pri peči, nato pa se je začel sestanek za veliko kmečko mizo. Komandant je na mizi razgrnil velik zemljevid, ki je obsegal del Primorske, Gorenjske in Koroške. Povedal nam je, da naš bataljon odslej ni več 3. bataljon Prešernove brigade, ampak 1. bataljon Zapadno-koroškega odreda. Pri teh besedah smo se vsi zdrznili. Kar težko smo dihal, tako verno smo poslušali nadaljnjo razlago komandanta. Čutil sem, kako mi leze rdečica v glavo. Komandant je nadaljeval, kako je bil

na Koroškem ustanovljen Zapadno-koroški odred, kurirske postaje in Oblastni komite za Koroško. Odred da ima že precej borcev, ki se dobro bojujejo. Naš bataljon bi jim šel na pomoč kot okrepitev. Med pohodom se moramo izogibati akcij in bojev, da bi prišli na Koroško spočiti in vsi, kajti tam nas čakajo težke naloge. Tam nas čaka tudi komandant bataljona tovariš Mencin. Po poti pa naj bi vodil bataljon jaz. Nadalje nam je pokazal na zemljevidu tudi pot, po kateri naj bi hodili. Na pot naj bi odšli naslednjo noč. Komandant nam je dal tudi 60 tisoč nemških mark za hrano in ostale potrebščine na potovanju, direktive za pošiljanje poročil štabu korpusa in vrsto drugih navodil.

Potem smo se začeli pogovarjati o Koroški. Komandant in komisar sta nam pripovedovala o prekrasnih krajih, lepih planinah in jezerih, o krajih ob Zilji, Dravi, o Celovcu, Gospe Sveti, Vrbskem jezeru, o navadah in običajih koroških Slovencev. Šele v tem nevezanem razgovoru smo prišli popolnoma k sebi. Ponosni smo bili ob zavesti, da smo med prvimi, ki bodo šli čez mejo. Proti jutru sta šele odšla komisar in komandant, mi pa

Bosanka Desa, ki je leta 1942 ujeta v ofenzivi na Kozari kot partizanka, potem pa je bila zaprta v taborišču v Celovcu, od koder ji je uspelo pobegniti decembra 1943. Ko je šla čez Mežakljo z namenom, da se prebije nazaj v Bosno, je srečala 1. bataljon Zapadnokoroškega bataljona na poti na Koroško in se mu pridružila. Ranjena decembra 1944 je odšla na osvobodeno ozemlje na Primorskem

Del 1. bataljona Zapadnokoroškega odreda pozimi 1944 v Rovtah nad Svečami. Drugi z leve na desno v prvi vrsti je Karel Pohleven-Drago, predzadnji z leve na desno v drugi vrsti je neki Italijan, peti z leve na desno v zadnji vrsti pa Marijan Vilman z Jesenic. Tovarišica je Bosanka Desa

smo še enkrat obravnavali vse naloge. Občutil sem težo odgovornosti, ki sem jo prevzel na svoja ramena. Voditi moram bataljon čez zasnežene hribe v skoraj neznano deželo!

Za komisarja bataljona smo postavili Poldo Pernuša-Igorja, ostali člani štaba bataljona pa so ostali isti.

Jutranje sonce nas je zbudilo. Zunaj je bilo zelo mraz, pod nogami je škripal debel sneg, z dreves je padalo ivje. Tako čist je bil zrak, da se je čulo šumenje vode daleč iz doline. Na kratko smo pojasnili borcem nalogo bataljona, nato pa smo jim dali prosto. Začelo se je veselje okrog velikega ognja, ki smo ga zakurili sredi vasi. Do poznega večera smo se zabavali, z nami pa so se veselili tudi vaščani. Poslavljali smo se od znancev in pri-

jateljv iz drugih enot, ki so nas prihajali obiskat. Težko je bilo slovo od vaščanov v Planini, ki so bili tako dobri z nami.

Ponoči, ko smo odhajali na pot, so bili na nogah skoraj vsi vaščani; mnogim so se v očeh blestele solze.

Noč je bila strahotno mrzla. Sneg je škripal pod nogami. Naša kolona se je počasi pomikala skozi vasi Čeplez, Cerkno in Log proti Novakom. Ko smo šli skozi Novake, je že vzhajalo sonce. Prebivalci so nas kljub ranemu jutru sprejeli na hišnih pragih s polnimi peharji suhega sadja, kruha in jabolk. Tudi tu so nas pozdravljali s solzami v očeh. Pot nas je vodila preko Robidnice h kmetu Tomažu, kjer smo si nekoliko odpočili, preden smo odšli dalje na Črni vrh. Tam je bilo konec prvega dela našega potovanja.

Naslednji dan smo že zgodaj zjutraj krenili naprej proti Črnemu kalu in na Martinčev vrh, kamor smo prispeli ob eni popoldne. Zelo smo bili utrujeni od naporne poti, ki je bila posebno po severni strani Blegoša zelo slaba. Vdrali smo se v sneg do pasu. To je bila ena izmed najtežavnejših etap našega potovanja. Na Martinčevem vrhu smo ostali do polnoči, nato pa smo odšli dalje

proti Zalemu logu in Jesenovcu. Ta del poti smo morali prehoditi ponoči, ker tam ni bilo več osvobojeno ozemlje. Cesto Železniki—Sorica—Podbrdo so nadzirali Nemci.

Cesto smo prekoračili brez posebnih dogodkov in se začeli vzpenjati ob potoku Plevšak proti Prtovču in na Ratitovec. Na Ratitovcu je bilo še huje kot na Blegošu. V bližini ni nobene vasi in smo zato morali nositi hrano s seboj v nahrbtnikih vse do Bitenjske planine, ki je že nad Nomenjem v Bohinju. Dva dni smo hodili zaradi visokega snega, povrh pa smo še v megli zašli. Na Bitenjski planini smo ostali nekaj dni, da smo se posušili, najedli in uredili. Do tam smo prehodili že prvo tretjino poti.

Na Bitenjski planini smo kovali načrte, kako bi prišli po najkrajši poti do Nomenja, oziroma do Gorjuš. Naši dotedanji načrti so se nam zdeli slabi in neizvedljivi. Nemci so okrepili svoje straže in zasede ob železnici v Bohinju. Vedeli so, da bomo prišli čez železnico, samo tega še niso vedeli, katera enota smo, kako močni smo in kam smo namenjeni. Naposled smo sklenili nadaljevati pot, ki je bila sicer daljša, napornejša, toda bolj varna. Odšli smo proti

Poročnik Drago Majstorović, namestnik komandanta bataljona Zapadnokoroškega odreda, ki je prišel v Slovenijo potem, ko je končal Oficirsko šolo Vrhovnega štaba NOV in POJ

Nemškemu rovtu v Bohinju, po pobočju Črne prsti smo prekoračili železnico, ki je bila globoko pod nami v Bohinjskem predoru, se spustili v dolino, prekoračili cesto Bohinjska Bistrica—Bohinjsko jezero, šli čez Savo pri vasi Brod, pri Češnjici v Zgornji Bohinjski dolini spet prekoračili cesto in prišli mimo Koprivnika na Gorjuše. Pot ni bila tako huda kot dolga. Ves čas smo samo dvakrat prav malo počivali.

Nemci so nas budno opazovali ter se posluževali vseh mogočih zvijač in načinov, da bi zvedeli, kam smo namenjeni. Pošiljali so za nami majhne patrulje in postavljali manjše zasede. Celó h kmetom so pošiljali posamezne vojake po hrano, da bi ti mimogrede kaj zvedeli o nas. Zaradi tega zasledovanja je bataljon napravil več manjših premikov-manevrov v okolici Gorjuš, Goreljeka, Praprotnice in Kostunskega vrha. Tu smo se zadrževali več dni, nato pa smo odšli po skriti stezici s Pokljuke v dolino. Radovno

Prvi bataljon Zapadnokoroškega odreda spomladi 1944 v Matkovem kotu v Logarski dolini

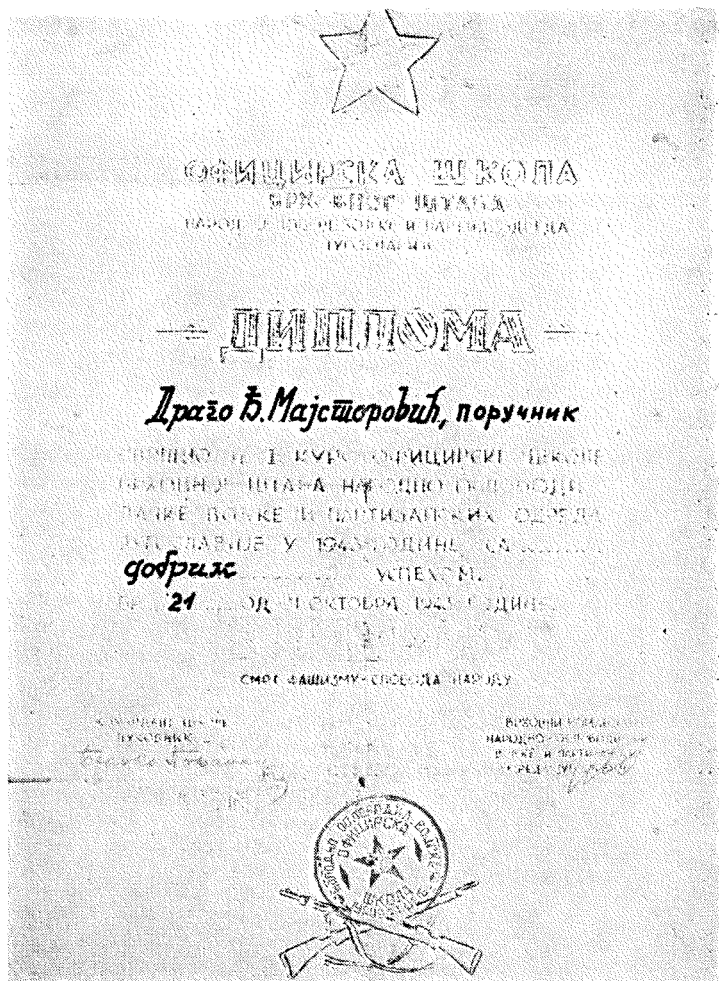
in cesto smo prečkali v Gorjah in se začeli vzpenjati na Mežakljo.

Dve tretjini poti smo prehodili, ne da bi naleteli na Nemce in ne da bi nas ti bolj resno zasledovali. Nemci so stalno trdili, da partizani nikoli ne bomo prišli dlje kakor do meje. Pri prehodu čez cesto in vodo v Radovni smo prvič padli v zasedo. Bila je gosta megla in predhodnica ni pravočasno opazila Nemcev. Vnel se je kratek in oster spopad. Predhodnica je sama z energičnim protinapadom razbila zasedo in pognala Nemce v beg. Kot smo kasneje zvedeli, smo jih več ranili, mi pa smo izgubili kurirja z relejne postaje, ki nas je vodil. Drugače ni bil nihče izmed nas niti ranjen niti mrtev.

Po spopadu smo hoteli na Mežakljo, ker smo predvidevali, da nas bodo Nemci zasledovali. Narava nam je pomagala — bolj ko smo se pomikali proti vrhu, bolj je bilo megleno in bolj je pihal veter. Niti mraz niti veter nista bila prijetna za nas, toda veter je sproti brisal naše sledi v snegu. Tako Nemci, ki so nas res zasledovali, zgrešili našo gaz in odšli v drugo smer, proč od nas. Bataljon pa je prvič ostal brez hrane. Druge pomoči ni bilo, kakor da jo gremo iskat. Dve patrulji po deset partizanov sta odšli vsaka v svojo smer proti vasi Gorje. Povezali naj bi se s terenci in izvedli pri kakem nemškem podrepniku revkizicijo.

Prva skupina se je že vračala s polnimi nahrbtniki, ko so partizani zagledali za seboj velikanski ogenj in odmeve strellov. Pohiteli so in obvestili štab bataljona o dogodku. Okrepili smo straže, vsak trenutek pripravljeni na spopad s sovražnikom.

Druge patrulje ni bilo od nikoder. Dolgo smo jo že čakali; bali smo se, da je padla v zasedo. Ob takih mislih smo pozno ponoči zaslišali tih glas straže, ki je ustavila drugo patruljo. Borci so bili oprtani s polnimi nahrbtniki različne hrane. Nosili so tudi dve veliki pletenki starega žganja. Še zasopli od poti in bremena so začeli pripovedovati o revkiziciji na žagi. Tja so prišli

Diploma o končani Oficirski šoli pri Vrhovnem štabu NOV in POJ poročnika Draga Majstorovića, ki je bil ranjen v prvem boju na Koroškem. Med prenosom v bolnišnico je pod Golico Majstorović Drago izročil diplomu Karlu Pohlevnu-Dragu. Pozneje se nista nikoli več videla; Pohleven ne ve, če je Majstorović preživel vojno

neopaženo, napolnili nahrbtnike in zažgali žago, nato pa so se po skriti stezi spet neopaženo umaknili. Šele ogenj je zbudil Nemce, ki so začeli kar na slepo pokati v temo. Najbrž so hoteli s tem opravičiti svojo nebudnost. Veseli smo bili uspeha, saj smo s to akcijo maščevali smrt našega vodnika-kurirja.

Ko se je zdanilo, je bil zunanaj strašen veter in hud mraz. Tudi megla je bila gosta, da se ni videlo niti nekaj korakov daleč. Stopinje patrulj, ki

so bile ponoči v dolini ali pa so nadzirale okolico taborišča, so bile popolnoma zametene. Glasu nisi čul, tako je tulil veter, drevesa so pokala od mraza. Bali smo se nenadnega napada, zato smo okrepili straže in patrulje. Toda nihče ni mogel zdržati v taki obleki in obutvi več kakor pol ure zunaj. To je trajalo celo dopoldne, popoldne pa se je veter nekoliko poglobel, pa tudi megla se je malo dvignila. Tako smo laže prenašali nezno vreme. Patrulje, ki smo

Marcel

BILO je v decembru 1944. leta. Manjša skupina borcev se nas je prebijala proti Vetrniku, našemu nepremagljivemu zavezniku. V velikem loku smo obšli Kozje mimo Zagorja. Ravno pred tem je bila vas požgana. Daleč okoli se je širil duh pogorišča. Okleščena, ožgana drevesa in zidovi so ostali kot neme priče tega brezmejnega nasilja.

Med nami je bil tudi Marcel, eden izmed redkih francoskih vojakov-ujetnikov, ki se mu je posrečilo pobegniti iz nemškega ujetništva. Kmalu se je vživel v partizansko življenje in postal dober tovariš.

Dolgo smo že hodili. Mraz nas je rezal v obraz, v roke. A hujši od mraza je bil glad.

Oglasili smo se pri kmetu, o katerem smo vedeli, da nam je naklonjen. Vstopili smo v revno, a toplo izbico. Njene toplote pa smo bili deležni le malo časa. Nemci z ustaši so nam bili za petami. Po stražarju je zaregljala sovražnikova strojnica.

Urno, kot je bilo le mogoče, smo zapustili hišo. Ob vrtni ograji smo iskali kritje. Poleg mene je tiho sopel Marcel. Droben curek krvi iz prsi je obarval steptani sneg pod njim. Oprtal sem si ga v naročje ter z njim srečno prišel do gozda. Tovariši so ščitili najin umik. V gozd so prišli za nama še ostali. Nosili smo ga dolgo. Ko se nam je zdelo že varneje, smo mu pripravili ležišče v zavetju mogočne smreke.

Pogled nanj je bil pretresljiv in nepozaben. V okrvavljeni roki je stiskal pomečkano sliko matere. Pritiskal si jo je na usta in močno drhtel. Kdaj pa kdaj se je zazrl nekam daleč. Kdo ve kam?

Pričelo je snežiti. Skoraj vodoravno je nosil veter drobne snežinke in mu nehote pripravljaj mehko gomilo.

jih bili poslali na vse strani, se poročale, da so Nemci na vseh glavnih poteh, toda naprej ne gredo. Slutili smo, da nas bodo poskušali napasti, zato smo sklenili še pred njihovim napadom oditi z Mežaklje dalje po naši poti.

V mraku smo se začeli spuščati v dolino Save Dolinke. Savo bi prekoračili pri Plavžu nad Jesenicami. Ko smo prišli do Kurje vasi, so nas terenci obvestili, da je na mostu zaseda. Napenjali smo možgane, kako bi spravili bataljon čez Savo, da ne bi bili mokri. Naposled smo sklenili

bresti Savo med Plavžem in Hrušico. Nekaj borcev se je sezulo, drugi pa so kar v čevljih zagazili v strupeno mrzlo vodo. Hitro smo prekoračili še železnico in cesto. Vsak je komaj čakal, da pridemo do tople hiše. Brez strela smo pustili za seboj dolino in Nemci niso za to vedeli. Podnevi so res napadli Mežakljo, pretaknili vse poti in steze, toda zaman. Mežaklja je bila prazna... Mi smo jih opazovali z Golice z daljnogledom.

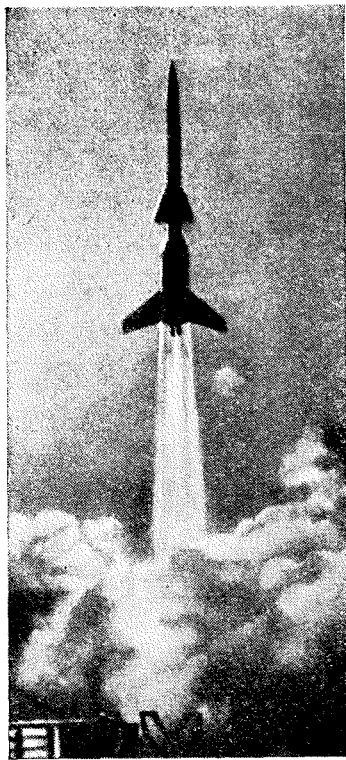
Po prehodu čez Savsko dolino smo se ustavili v vasi Sv. Križ nad Jesenicami. Do

tja smo prišli dokaj hitro, čeprav smo bili mokri in je obleka zmrzovala na nas.

Zdaj je bila pred nami zadnja etapa pohoda — pot čez mejo. Šli smo čez sedlo Golice v dolino potoka Suha. Občudovali smo zimsko naravo, gledali črede gamsov in druge divjadi.

Nastanili smo se v pastirski koči v dolini Suhe in poiskali štab odreda, ki je bil blizu. Bili smo veseli, da smo prišli srečno na cilj. Predal sem bataljon novemu komandantu in priključili smo se odredu.

Karel Pohleven-Drago

V vesolje

ZDAJ, ko se sonce vse teže dviga na nebesnem svodu, se naše misli vse pogostejše vračajo nazaj. Zdaj, ob koncu leta, lahko brez pretiravanja rečemo, da je bilo leto leto miru.

Proces osamosvojitve mladih, po vojni ali šele pred nekaj leti nastalih držav, se je nadaljeval. Štiri afriške države, ki bodo drugo leto vzele krmilo usode v svoje roke, so že pripravljene za ta svečan trenutek; napetost med Vzhodom in Zahodom, ki je toliko let kalila normalizacijo razmer v svetu, je močno, čeprav ne še popolnoma popustila; naše obzorje, omejeno na naš planet, pa se je po uspešnih raketnih izstrelkih razširilo, tako da nam je sedaj znana, seveda le v grobih obrisih, tudi druga, doslej nevidna stran Meseca.

Z eno besedo: človeštvo je pred novimi fenomenalnimi odkritji, ki bodo v pravem pomenu besede zrevolucionirala naše dosedanje predstave o vesolju. Na naši zemlji se po letošnjih napornih in vztrajnih diplomatskih prizadevanjih polagoma jasni obzorje, pred nami pa

LETO MIRU

vstaja že podoba novega, lepšega sveta, v katerem — upajmo vsaj — ne bo več mesta za vojaške intervencije, še manj pa za krvave obračune.

MIR NA ČRTI VZHOD—ZAHOD

Letos se je stalilo precej ledu med Vzhodom in Zahodom. Res ga je še precej ostalo, vendar zdaj več ne ogroža miru v svetu. In to vpliva upanje v lepšo, mirnejšo pa tudi srečnejšo bodočnost, v kateri države, velike in male, ne bodo več odvajale polovice svojih dohodkov za vojsko.

Prvič v naši zgodovini je predsednik sovjetske vlade obiskal Združene države Amerike in se na ameriških tleh sestal s prezidentom ZDA, prvič v zgodovini diplomacije je ameriški predsednik obiskal vrsto azijskih držav in otvoril ameriško razstavo v starodavnem Delhiju, središču nekdanje mogulske države.

Kar se je zdelo še pred letom nemogoče, je postalo mogoče in resnično. Pretirano bi bilo, če bi pričakovali nemogoče stvari od srečanja dveh državnikov, Eisenhowerja in Hruščeva, vendar pa je že jasno, da nazaj ni več poti. To bi bila katastrofa za ves svet, saj bi prišle na dan spet stare razprtije, hladna

vojna, ki smo jo že skoraj pokopali, pa bi dobila nove roge.

Eisenhower in Hruščev sta prišla med svojimi razgovori v Camp Davidu do soglasnega zaključka, da tako ne more več naprej in da je treba storiti vse, da premagamo nezaupanje med državami in ustvarimo nekaj trajnega.

Nova vojna bi bila katastrofa za ves svet, saj danes ni več kraja na svetu, ki ga ne bi mogli z modernimi raketami zadeti prav na sredo. Če je tako, potem je vojna nesmisel in zločin. Sožitje je zato edina rešitev, edina pot do mednarodnega zaupanja in sodelovanja.

Na žalost si marsikje zamišlja jo to sožitje le kot koeksistenco (sožitje) dveh obstoječih sistemov, blokov, ne pa držav. Vendar je tudi to napredek v primeri s preteklostjo, ko sta se oba bloka grizla, kjerkoli je bilo to le mogoče.

Zdaj se tekmovanje v oboroževanju polagoma prenaša na tehnično, gospodarsko in sploh znanstveno področje. Te trditve ne smemo seveda vzeti dobesedno in stoodstotno, saj v Zenevi oz. New Yorku še niso dosegli niti načelnega niti konkretnega sporazuma o prepovedi atomskih poskusov, njihovi mednarodni kontroli in inspekciji. Zato tudi Francija vztrajno zatrjuje, da ne bo odnehala od priprav za prvo eksplozijo svoje atomske bombe v Afriki, dokler ne bo vseobveznega sporazuma o pre-

Indija je ponudila posredovalne usluge za miroljubno rešitev spora v Laosu. Na sliki: indijski premier Nehru in laoški veleposlanik v New Delhiju Fagna Buasijem

povedi kakršnihkoli eksperimentov, nad zemljo, pod zemljo ali pa v vodi.

Naša država, je izjavil v Generalni skupščini naš predstavnik Dobrivoje Vidić, ni proti francoskim poskusom zato, ker so francoski, ampak je proti poskusom nasploh, se pravi kjerkoli in kdajkoli. To je stališče velike večine človeštva. Tekmovanje v tem kdo bo izdelal več bomb, kdo bo imel boljše rakete, ne vodi nikamor.

DE GAULLOVE PONUDBE

Dne 1. novembra 1959 se je začelo šesto leto alžirskega upora, alžirske revolucije. Morda je to zadnje leto, v katerem govore v Alžiriji puške. De Gaullove ponudbe Alžircem so sicer korak naprej od predlogov njegovih prednikov, vendar bodo alžirski voditelji vanje le težko privolili.

De Gaulle nudi sicer Alžircem pravico do samoodločbe, toda francoski generali so mnenja, da se francoske čete niti po ljudskem glasovanju (referendumu) ne bi smele umakniti iz Alžirije. Kazno je, da je Francija odločena za vsako ceno ostati v Alžiriji.

Francija igra sploh na velike karte. To potrjuje vsaka De Gaullova izjava, vsaka njegova gesta. Francija želi biti izenačena z ostalimi državami atomskega kluba, želi imeti odločilno besedo v Atlantskem paktu, želi postati nekaj uradni govornik Zahodne Evrope, predvsem pa ohraniti vse, kar je ostalo od nekdanjega francoskega imperija v Afriki.

De Gaulle je dosegel, da bo sovjetski premier Hruščev v drugi polovici marca prihodnjega leta, obiskal Francijo. Tako bo lahko rekel, da je razpravljal osebno s Hruščevom — kakor sta to že pred njim Macmillan in Eisenhower. Zaradi tega seveda ne bo moglo priti do vrhunske konference Vzhoda in Zahoda pred majem.

Cez nekaj let se bo videlo, ali so francoske pretenzije na to, da bi z ostalimi velikimi državami soodločala v svetu, utemeljene ali ne. Mnogim se zde francoske poteze nekam smešne, saj so v popolnem nasprotju z vlogo današnje Francije v svetu.

V NEMČIJI NIČ NOVEGA

Vprašanje združitve Nemčije se letos ni premaknilo z mrtve točke. V Ženevi so se sicer sestali zuna-

S Hruščevega obiska v ZDA: Hruščev na neki farmi v državi Iowa

Med tujimi delegacijami, ki so letos obiskale Jugoslavijo, je predsednik Tito sprejel (18. VIII.) tudi kubansko misijo dobre volje

nji ministri štirih velesil, vendar niso prišli do nobenega konkretne rezultata niti v berlinskem niti v nemškem vprašanju. Konkretni rezultat ženevske konference pa je bil v tem, da bo položaj Zahodnega Berlina ostal še nadalje nespremenjen in da na kakšno nenadno potezo sovjetske diplomacije v tem vprašanju ni misliti.

Zahodna Nemčija se je v lanskem letu skušala uveljaviti na vseh področjih, Vzhodna Nemčija pa je širila svoje stike z azijskimi in afriškimi deželami. Tekma med obema Nemčijama za to, kdo se bo plasiral na tujih tržiščih in tako še bolj uveljavil v svetu, se je nadaljevala z nezmanjšano odločnostjo vse leto.

Jasno je, da imamo dve Nemčiji in da moramo s tem dejstvom tudi računati. To je še enkrat potrdila Ženevska konferenca, to je dokazal ves letošnji mednarodni razvoj. Naivno bi bilo pričakovati, da bo prišla združitev od Zahoda, kakor si to predstavljajo v Bonnu.

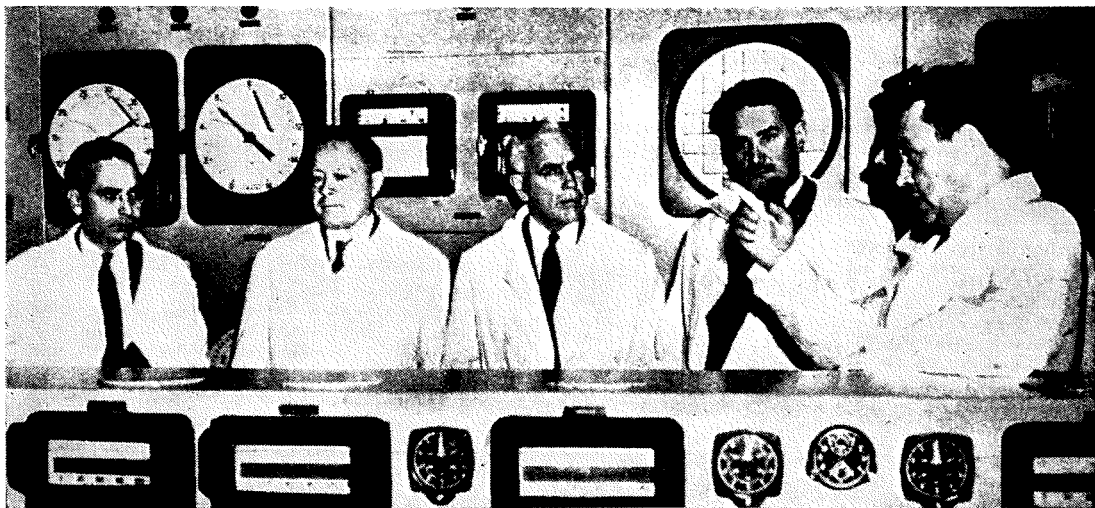
Združitev je stvar vseh Nemcev, vsega nemškega naroda, ne pa velesil. To je stališče, ki ga zagovarjajo trezno misleči ljudje in ki so ga znova potrdili naši državniki.

POD STREHO SVETA

V drugi polovici preteklega leta je napetost na indijsko-kitajski meji tako narasla, da so nekateri govorili že o krizi v indijsko-kitajskih odnosih. Kitajci so v svojih vojaških akcijah zasedli več deset tisoč kvadratnih kilometrov ozemlja, ki ga ima Indija za svoje, in izzvali zelo mučno atmosfero v vsej Indiji. Predsednik kitajske vlade Ču En Laj je sicer novembra predlagal, da bi ustvarili 40 km širok pas demilitariziranega področja, v katerem ne bi bilo nobenih vojaških posadk, nobenih vojaških naprav.

Ta predlog je bil postavljen očitno v kitajskem interesu. Če bi se indijske in kitajske čete umaknile za 20 km nazaj, bi Kitajci izpraznili v najboljšem primeru ozemlje, ki so ga v zadnjih mesecih zasedli.

Ni treba poudarjati, ba je spor med Indijo in Kitajsko vzbudil zelo močan vtis v Aziji, vendar ni človeka, ki bi verjel, da bi lahko zaradi tega prišlo do kakega odkritega obračuna med Indijo in Kitajsko. Očitno pa je, da se v kitajskem tisku vse manj govori in piše o koeksistenci.

Po Hruščevem obisku v ZDA je prišlo do tesnejših stikov med sovjetskimi in ameriškimi učenjaki. Na sliki vidimo prizor z obiska ameriških atomskih strokovnjakov pri sovjetskih kolegih. Fotografija je bila posneta na Institutu akademije znanosti ZSSR. Od leve na desno so: znani sovjetski atomist A. Weinberg, sovjetski znanstvenik V. S. Jemeljanov, predsednik ameriške komisije za atomsko energijo John Mac Cone ter sovjetska znanstvenika Kurčatov in Gončarov

Kitajski listi so z veliko zamudo in skromnimi vestmi obvestili svojo javnost o obisku Hruščeva v Ameriki in o njegovih razgovorih s predsednikom Eisenhowerjem. Očitno je, da Kitajcem sedanje popuščanje mednarodne napetosti ne gre popolnoma v račun, vendar pa poudarjajo izjave kitajskih državnikov, da želi Kitajska rešiti vse probleme z Indijo na miroljuben način. Pred Kitajsko je še ogromna pot, saj je komaj 10 let, kar je stopila v novo življenje.

MIR NA SREDNJEM VZHODU

Na tem velikem področju ni prišlo v lanskem letu do nobenih dramatičnih in nepredvidenih razpletov. Konsolidacija Združene arabske republike se je nadaljevala, Irak se je trdo boril za ohranitev reda in miru v državi, v Tuniziji pa so ponovno izvolili za predsednika Habiba Burgibo.

Na splošno lahko rečemo, da so se odnosi med arabskimi državami popravili. Kairo je ponovno vzpostavil diplomatske odnose z Jordanijo, z Irakom pa sta si bila v laseh skoraj v vseh vprašanjih. Bagdaski tisk je obtožil Kairo, da je zanetil mosulski upor in da je imel prste vmes pri vseh akcijah proti Kasemovemu režimu,

V tej zvezi morda ni važno, da je na volitvah v Izraelu zmagala

zmerna socialistična stranka Mapai, vendar kažejo rezultati volitev, da tudi v Izraelu izgubljajo tla ekstremistični elementi.

CUBA LIBRE

Na velikem prostoru med Río grande del Norte na severu in Ognjeno zemljo na jugu leži 20 držav Latinske Amerike. V večini teh držav se je v bistvu ohranil še sistem stare burbonske Špani-

je. Tri diktature so, in sicer: Paragvaj, Nikaragua in Dominikanska republika, Kuba pa je med vsemi temi 20 državami edina, ki je prebila obroč kolonializma in pretrgala s težko preteklostjo.

Ni čuda, če se mora boriti s takimi težavami in če ji strežejo domači in tuji sovražniki po mladem življenju. Vendar pa sloni režim Fidela Castra na trdih no-

Na straži miru patrولا jugoslovanskega odreda v sestavi oboroženih enot OZN v Sinajski puščavi

gah, saj uživa podporo ogromne večine domačega prebivalstva, zlasti kmetov, ki so dobili nazaj svojo zemljo.

ZMAGA TORIJEVCEV

Na oktobrskih parlamentarnih volitvah v Veliki Britaniji so zmagali britanski konservativci — in to z veliko večino. To je bila že njihova tretja zaporedna zmaga po vojni. Nekateri menijo, da so laburisti nastopili s premedlim programom, takšnim, ki se od programa konservativcev v bistvu ni ločil, drugi pa so prepričani, da program nacionalizacije, s katerim laburisti še vedno nastopajo, ni in ne more biti preveč popularen med britanskimi množicami.

Preden zaključimo naš kratki pregled in posvetimo nekaj besed še naši državi, moramo vsaj omeniti, da je Pakistan dobil novo prestolnico — Ravalpindi, da je

Irak izstopil iz Bagdadskega pakta (ta se odslej imenuje Cento pakt) in da bodo že januarja začeli graditi veliki asuanski jez, ki bo revolucioniral dosedanje življenjske pogoje v Nilski dolini in dal Egiptu novih energij.

Kronika letošnjega leta ne bi bila popolna, če ne bi omenili tudi potovanja našega predsednika Tita po deželah Azije in Afrike. O njegovi misiji miru je svetovni tisk obširno poročal. Jugoslavija je zgradila nov most do azijskih in afriških narodov. To bo most prijateljstva in sodelovanja. V tem letu so naše misije obiskale vrsto azijskih in latinsko-ameriških držav, vzpostavili smo tudi vrsto diplomatskih predstavništev v različnih državah sveta in tako razširili naše stike. Ime naše države je postalo pojem konstruktivnega mednarodnega sodelovanja v celi vrsti držav Azije in Afrike.

Sekretar ANPI o naši ZB in ZVVI

Sekretar Nacionalnega združenja italijanskih partizanov (ANPI) Walter Nerozzi je nedavno obiskal našo državo. S člankom »V Jugoslaviji ni nasprotij med vlado in bojevniki organizacij«, objavljenem v glasilu ANPI »Patria indipendente« z dne 1. t. m., seznanja italijanske borce s

položajem borcev in invalidov v Jugoslaviji. V začetku članka pravi:

»Naši bralci bodo lahko primerjali položaj jugoslovanskih organizacij z našimi in povzeli iz te primerjave zanimive zaključke. V FLRJ sta dve veliki bojevniki organizaciji. »Zveza borcev« zdu-

žuje 1.200.000 članov, in to partizanov, bivših internirancev v nacističnih in fašističnih taboriščih, bivših španskih prostovoljcev in sodelavcev s partizani, skratka, protifašističnih borcev. V »Zvezi vojaških vojnih invalidov« je včlanjenih 320.000 vojnih invalidov iz narodnoosvobodilne vojne, svojcev padlih borcev in vojaških invalidov iz prve svetovne vojne. Civilne žrtve vojne so združene v neki drugi organizaciji.

Obe organizaciji imata skupne sedeže tako v zveznem kakor lokalnem merilu, čeprav ima vsaka svoje vodilne organe. V obeh so koordinacijski odbori.

Namen obeh organizacij je vrednotenje idealov NOV, sloga in sodelovanje med vsemi državljani različnih narodnosti, mir in socialistična zavest, idealov, ki so vodili te ljudi v borbi proti fašizmu in nacizmu, poveljevanje doprinešenih žrtev, skrbeti za domoljubno, demokratično in socialistično vzgojo novih pokolenj in ščititi tudi gmotne interese svojih članov.

Nasprotij med bojevniki združenji in vlado, ki so tako značilna za zahodne dežele, v Jugoslaviji ni in jih niti bili ne more, ker politika vlade in vseh državnih organov sloni na isti politični osnovi. Ves državni organizem vodijo praktično bivši protifašistični borci, ljudje, ki so hkrati člani obeh bojevniki organizacij.«

»Bil sem partizan v Jugoslaviji...«

Adolfo Zanella iz Genove je tajnik Italijanskega združenja gostinskih delavcev. Med vojno je bil v Jugoslaviji. Bil je nižji vodnik v 4. polku bersaglierov, po kapitulaciji Italije pa je šel v partizane in postal komandant bataljona Matteotti v sestavi prostovoljske divizije »Italia«. »Patria indipendente« je v letošnji 16. številki objavila njegov članek, v katerem pravi med drugim:

»Dne 9. septembra zjutraj so prišli v Solin Titovi partizani in mirno razorožili vse vojaštvo. Demoraliziran in brez upanja sem se napotil z nekaterimi prijatelji proti Splitu. Krenili smo proti morju, da ne bi prišli v roke Nemcem, ki so se naglo približevali mestu. Po nekaj urah veslanja smo se izkrcali na otoku Braču in se po dolgotrajnem razpravljanju odločili za priključitev neki četi jugoslovanskih partizanov. Moja odločitev je bila posledica vrste doživetij in reakcij na vse tisto, kar sem videl kot italijanski vojak za časa vojne v Albaniji, Grčiji in Jugoslaviji.

Videl sem porušena mesta in vasi, gorje, ki je prizadelo cele narode, uničene družine, požige, besno sovražstvo naših poveljnikov do partizanov, ki sem jih takrat bliže spoznal, razumel in spoštoval; videl sem junaško borbo, v kateri so vztrajali že več let, raztrgani, sestradani in vendar tako plemeniti v svojem idealu. Vse to me je globoko pretreslo. Prebral sem knjige, ki jih prej nisem poznal. Že po prvih straneh sem spoznal nov svet, takšen, ki si ga lahko uredimo, svet, ki si ga nisem nikdar predstavljal in po katerem sem tedaj zahrepenel. Spoznal sem pomen večletne borbe jugoslovanskih partizanov.

Nisem bil v Italiji, pa sem se lotil dela v Jugoslaviji. Zavedal sem se, da sem stopil na isto pot, po kateri bi šel tudi doma.

Pravzaprav je to tudi zgodba tisočev italijanskih partizanov, ki so se bojevali v Jugoslaviji v okrilju italijanskih oddelkov ali pa enot jugoslovanske NOV.*

19

VIKTOR DRAGAŠ

V drugi polovici 1944. leta in v letu 1945 so bile v Adlešičih in okoliških vaseh nastanjene posamezne enote Karlovškega področja — razne delavnice in ambulan-
lante ter okrevališča za ostale enote, ki so se bojevale na področju sedanjega
okraja Karlovac, Like in Korduna. Bratski hrvaški partizani so se v belokranjskih
vaseh varno počutili, saj so enote slovenskih brigad in komand mest budno pazile
na izhodiščne položaje sovražnikov.

Navzlic vsemu pa je uspelo sovražnikovim enotam prodreti 22. marca 1945 čez

Kolpo na ozemlje Bele krajine. Med pohodom so požgali več vasi in zaselkov ter ustrelili več prebivalcev. Nekaj ljudi so aretirali in hoteli od njih zvedeti, kje so partizani in koliko jih je.

Med aretiranimi je bil tudi mali Gotnarov Jože, od katerega so kanili največ zvedeti. Jože je sprevidel, da se iz tega težavnega položaja ne bo lahko rešil. Zato je dejal ustaškemu oficirju: »Dobro vem, kje imajo partizani skladišče; v njem je mnogo orožja in municije...« Naduti ustaš, vesel te novice, je takoj odredil, da se kraj, kjer imajo partizani skladišče, temeljito preišče.

Nekaj ustašev je Jože vodil v bližnji gozd nad Adlešiči ter jim pokazal prostor, ki je bil prekopan — partizani so tam pred nekaj dnevi pokopali mulo. Ustaši so že mislili, da bodo našli obilen plen in se

niso več zmenili za malega Jožeta. Le-ta pa je izkoristil priložnost in jim ušel.

Ustaši so nekaj časa vneto kopali, naposled pa so le ugotovili, da gre za potegavščino. Bili so zeleni od jeze, zlasti še, ko so pomislili, da jih je nasejmaril otrok in se tako srečno izmotal iz njihovih krempljev.

Prav iz te nenavadne zgodbe vidimo, da so tudi pionirji v mnogih težavnih položajih znašli in sovragom zagodli tako, da si sami niso mogli verjeti, da kaj takega zmore naša mladina.

Izdajalec

BILO je med veliko italijansko ofenzivo leta 1942. Globoko v gozdovih Loškega potoka je bila skrita baraka z ranjenci. Ko se je vojska umaknila, so ranjenci ostali. Sedemnajst hudih ranjencev, nesposobnih za premik. Prenesli so jih k podzemski jami s skritim vhodom in jih spustili po lestvah v njeno globino. Zadnji hip se jim je pridružil še eden, od revmatizma sključen v dve gubi. Zatem je pršla v jamo še bolničarka, osem-

najstletna Mimica, doma nekje od Sodražice, trgovska pomočnica. V jami je bilo nekaj živih, sicer pa je bilo tesno in zatoхло, da bi se v njej še zdravi ljudje slabo počutili, kaj šele ranjeni. Eden brez roke, drugi brez noge, Trnovčan je imel načet trebuh, Kašljan nogo. Le tisti, ki ga je pestil revmatizem, je bil kar iznenada zdrav in zravan. Venomer je silil ven. Tri dni so ga pregovarjali, naj ostane, toda zaman. Bolničarka ga je

opozorila naj pride hitro nazaj in mu s prstom zagrozila, naj za nič na svetu ne izda ranjencev. Odšel je...

Še pred njegovim odhodom so slišali Italijane, ki so se znašli nad prazno barako. Nestrpno in s prizvokom suma so se na ležišča prikovani ranjenci vse češče pričkali o njem, ki ga ni bilo nazaj. Le v enem so si bili složni: živi ne smejo sovražniku v roke. Naj jih raje bolničarka postrelil. Prešteli so naboje...

Tistega debeloglavca, ljubljanskega komija, ki so ga bili partizani rešili s transporta pri Verdu, pa ni bilo od nikoder. Naposled ga je bolničarka le zagledala, toda ne samega... Bil je na čelu kolone italijanskih vojakov. Bolničar-kin kazalec je kar sam pritisnil na petelina. Merila je v izdajalca, pa ga ni zadela... Zdrsnila je na dno jame.

Zdaj ni bilo več časa za razmišljanje. S tresočo roko je obrnila orožje proti ranjencem. Pet jih ni zadela. Tudi zadeti niso bili takoj mrtvi. Njihov predsmrtni hropež je bil tak, da se je dekle od groze umaknilo globlje v jamo. Od tam sta se slišala še dva strela...

Potem so treskajoče italijanske bombe odnesle enemu čeljust, drugemu roko. Prikazal se je izdajalec in brez zadrege znil: »Fantje, zdaj sem vas prišel rešit!«

Eden izmed ranjencev se je poskusil obesiti s puškinim jermenom. Pa ni utegnil, ker so se prikazali oficirji, ki so iskali bolničarko.

Preživelo petorico ranjencev so odnesli iz jame. Dva so takoj ustrelili, trem pa so vneli na mule. Eden izmed ranjencev je za silo razumei italijanski. Slišal je, kako jim grozijo z ustrelitvijo. Jahali so mimo kraja, kjer so Italijani postrelili neke učitelje.

Prvo noč so ranjenci prespali v italijanskem taborišču pod

milim nebom, drugo na pokopališču v Strugah, kjer so jim grozili, da jih bodo pobili, če ne povedo, kje je skrito orožje in kje so partizani. Nato so jih naložili na kamion in jih čez Bloke prepeljali na Rakek, jih tam preložili na nosila in odpeljali z vlakom v italijansko vojaško bolnišnico v Ljubljani.

Vpisali so jih že v seznam na smrt obsojenih talcev, toda italijanski vojaški zdravnik jih je pravočasno spravil na sodnijo. Tam jih je hodil prevezovati v sobo št. 193 slovenski zdravnik dr. F. D., ki je delil z njimi tudi svojo hrano. Ko so ozdraveli, so jih pred vojaškim sodiščem obsodili na dosmrtno ječo. Po kapitulaciji Italije pa so se znašli vsi trije spet pri partizanih. In ne sami. Stirje so bili. Trnovčan je bil s četrtem celo skupaj v bataljonu, pa nista vedela drug za drugega...

Nekoč, ko je šel Trnovčan v patroljo, je naletel v Dolenjskih Toplicah na veselo družščino. Tam je bil miting, kjer je neki partizan igral na harmoniko. In ko sta se spogledala, sta se takoj spoznala. Harmonikar je onemel, ko da ga je zadel mrtvoud, na čelu so se mu nabrale potne kaplje. Trnovčan je zahteval, naj ga aretirajo...

V bataljonu je izdajalec priznal podlo dejanje. Sodišče ga je obsodilo na kazen, kakršno izdajalci zaslužijo. V.

odneslo celo šunko. Gostilničar je to krajo prijavil marešalu Gaetanu Maroneju, komandirju karabinjerske postaje v Ajdovščini, ter zahteval, da se mu šunka vrne oziroma plača. Ker so se marešalu tudi drugi okoliški kmetje že pritožili, da jim alpinci krajevo in izsiljujejo jedačo in pijačo, ki je običajno sploh ne plačajo, je obvestil komando garnizije v Ajdovščini o teh krajah in drugih protizakonitih početjih, ki jih malone dnevno vršijo pripadniki divizije »Julie«. V zvezi s krajo šunke je bil nato pozvan na zagovor poročnik, komandir čete, ki so ji pripadali vojaki, ki so ukradli šunko. Poročnik je zagovarjal svoje vojake in skušal prikriti krajo; a zaman. To pa je dalo povod za ponoven spor med marešalom in poročnikom. Prvič sta prišla v spor nekaj časa pred tem dogodkom. Povod za to spor je dal naslednji dogodek. Med bivanjem tega oddelka divizije »Julie« v Ajdovščini je prišlo iz Trsta in Gorice več prostitutk, ki so se vlačile z oficirji in vojaki. Marešalo Marone je bil proti temu in je zato nekega dne dal izgnati iz Ajdovščine vse te dekline. Ker je med njimi bila tudi ena, ki se je stalno držala omenjenega poročnika, se je le-ta zastran tega hudo sprl z marešalom. Poročnikovo sovražstvo do marešala, ki je izhajalo iz tega spora, je podvojilo marešalovo posredovanje pri komandi garnizije. Poslej je bil še bolj besen nanj in začel je snovati načrt, kako bi se maščeval nad marešalom.

Ker je bilo tudi med vojaki precej takih, ki so sovražili marešala zato, ker je odločno nastopil proti njim, kadar jih je v javnosti zalotil pri kakem nedopustnem dejanju, je poročnik poiskal med njimi nekaj takih, ki so bili pripravljeni sodelovati pri izvedbi njegovega zahrbtnega napada na marešala.

V nedeljo, dne 7. avgusta 1942, je prišlo na Ustje pet alpincev. Ustavili so se v gostilni pri Stibilju ter vse popoldne pili in balincali. Zvečer so od Stibilja zahtevali, naj jim pripravi večerjo. Ko so povečerjali, so zahtevali še vina. Toda gostilničar je rekel, da je

Ustje v krvi in ognju

VAS USTJE stoji ob desnem bregu gornjega toka reke Vipave, nedaleč od Ajdovščine. To je bila prva primorska vas, ki so jo med vojno Italijani do tal požgali. Pri tem je še posebej zanimivo to, kako je prišlo do tega požiga in do tega, da je bilo tedaj na zverinski način pobitih osem moških.

Bilo je poleti 1942. leta. Od Gorice do Podnanosa je tisti čas bila nastanjena italijanska divizija »Julia«, ki je prišla iz Grčije. Tu se je ustavila z namenom, da se odpohi, preden odide na vzhodno fronto. Del

te divizije je bil nastanjen tudi v Ajdovščini. Vojaki, ki so po večini bili že tedaj naveličani vojne, so hodili po bližnjih vaseh ter iz obupa in strahu pred negotovo prihodnostjo popivali, lovili dekleta in kmetom kradli vse, kar jim je prišlo pod roke.

Ker je zmanjkalo vina v ajdovskih gostilnah, je v nedeljo dne 1. avgusta 1942 večja skupina vojakov odšla na Ustje. Ustavili so se v gostilni Vladislava Stibilja ter ondi jedli in pili. Vtem je nekaj vojakov vdrla v gostilničarjevo klet in

že policijska ura in da jim zato ne more več dati vina. Ker so bili že močno vinjeni, so še nekaj časa razgrajali v gostilni, nazadnje pa so nabasali puške in odšli. Ko so šli skozi vas, so streljali v zrak, dokler niso prišli do borovega gozdiča, ki stoji nad vasjo. Tu so nehali streljati in se potuhnili.

To streljanje je bilo slišati tudi v Ajdovščino. Tedaj je poročnik poslal k marešalu, ki je ta čas bil v kinu, nekoga, ki mu je sporočil, naj se nemudoma javi pri poročniku. Ko se mu je javil, je poročnik rekel, da se je na Ustju pojavila skupina partizanov, ki jo je treba takoj poloviti ali pobiti. Rekel je, da pojde tja s skupino vojakov, z njim pa da mora iti tudi on, marešalo. Le-ta se je sprva obotavljal, nazadnje pa je le šel.

Ko so prišli do gozdička nad Ustjem, kjer naj bi bili namišljeni partizani, je poročnik odvedel marešala nekoliko v stran od vojakov ter ga ustrelil. Nato so vojaki odnesli marešalovo truplo v vas in ga položili pred hišo št. 64. Zatem so vdrl v hišo in iskali tistega, ki je ubil marešala. Ko so preiskali tudi senik zraven hiše, so tu našli dva gospodarjeva brata, Milana in Antona Stibilja, ki sta spala na senu. Takoj so ju zgrabili in kratkoma obdolžili, da sta onadva ustrelila marešala. Nato so marešalovo truplo naložili na neki kmečki voz in ga odpeljali v Ajdovščino. S seboj so odgnali tudi brata Stibilja.

Naslednje jutro, 8. avgusta, je pridrvel na Ustje oddelek alpincev iz Ajdovščine. Kakor pobesneli so vdrl v hiše, zahtevali od ljudi, naj jim izročijo orožje, ki da ga skrivajo, ter jih gonili na trg pred cerkvijo. Postavili so mitraljeze v zvonik in zagrozili, da bo ustreljen vsakdo, ki bi skušal pobegniti. Med nepopisnim poplahom, ki se je polastil zlasti žensk in otrok, so alpinci vdirali v hiše, stikali za orožjem in obenem kradli vse, kar je imelo kako večjo vrednost. Med hišnimi preiskavami so po naključju našli pri Maksu Kantetu, očetu treh nedoraslih otrok, kos stare avstrijske granate. Ker je zbiral in prodajal staro železje, da bi se laže pre-

Ta fotografija je bila posneta v letu 1944 nekje na Primorskem. Predstavlja nam enega izmed najmlajših partizanov. Kdor kaj ve o njem, oziroma, komur je znano, kje je bila fotografija posneta in koga predstavlja, ga prosimo, naj to sporoči uredništvu revije »Borec«

bijal skozi trdo življenje, je nekje našel tudi ta kos zarjavelega železa. In zdaj je le-ta služil alpincem kot »nepobiten dokaz«, da je Kante »ribello«, upornik, partizan. Zaman je bilo vsako izgovarjanje, zaman vsako dokazovanje — tudi njega so odgnali k bratoma Stibiljema, ki so ju pripeljali nazaj iz zapora. Nato so aretirali

še Kantetovega strica Antona Vrtovca in Metoda Štancarja, ki ga je policija že prej imela za komunista. Ker se jim je zdelo pet talcev premalo, da bi odtehtali marešalovo smrt, so iz ajdovskih zaporov pripeljali še tri talce. To so bili: brata Avgust in Evstahij Podgornik iz Slapa pri Vipavi, ki so ju imeli zaprta kot sodelav-

ca OF, ter Ivana Uršič, ki je stanoval pri njima. Nato so vseh osem žrtev povezali z vrhovo in jih začeli pretepali s puškinimi kopiti in raznimi drugimi predmeti. Ko so talci vsi razmesarjeni drug za drugim popadali na tla, so jih alpinci odvrlekli po klancu navzdol, tako da so jim glave udarjale ob tla. Pod klancem za vasjo so jih spet začeli biti s puškami, dokler niso vsem popolnoma zdrobili glav. Nato so njihova trupla odpeljali v Gorico, kjer so jih razkazovali kot ujetje in ubite partizane. Končno so jih pokopali na tamkajšnjem pokopališču.

Potem ko so alpinci izgnali ljudi iz hiš, so z bombami in ognjemetalci požgali vso vas, to je okrog 80 domačij in 7 domačij v bližnjem zaselku Uhanju. Nihče ni smel ničesar vzeti iz gorečih domov, vse je pogorelo razen tistega, kar so poporali alpinci. Le-ti so nato vse ljudi v koloni odgnali v Ajdovščino. S seboj so odpeljali tudi svojo živino. V Ajdov-

ščini so ljudi strpali v tamkajšnjo šolo. Naslednji dan so ženske in otroke izpustili, moške pa so odpeljali v goriške zapore. Tu so jih več kot mesec dni trpili z brezplodnimi zasliševanji in nazadnje izpustili vse razen Jožefa Ferjančiča z Ustja in njegovega brata Franca, pri katerem so se sestajali prvi aktivisti in partizani iz tamkajšnje okolice. Le-ta sta bila internirana v Salsomaggiore (Parma). Po dveh letih sta se vrnila domov. Franc je v internaciji obolel na pljučih in kasneje za posledicami tega umrl.

Na koncu obnovljenega Ustja, tam, kjer je padlo osem nedolžnih žrtev fašističnega nasilja, je danes spomenik z njihovimi imeni, nad temi pa stoji napis:

Osem talcev padlo je zato,
ker svojo zemljo ljubilo je
s strastjo.
Zato slovenska zemlja sveta
nikdar več ne boš nam vzeta,
ker si kupljena s krvjo!

Alojz Ravbar

so proizvajali vojni material, letališča, vojaška skladišča in razne druge vojaške objekte. Enake naloge je imela Landschutz na Slovenskem. Tu, kakor v drugih krajih Jugoslavije, je seveda ščitila vojaške objekte, železnice in drugo pred partizanskimi sabotažami in diverzijami. Poleg tega so landšucerji, ki so bili večinoma prisilno mobilizirani Slovenci, hodili skupno z nemškimi žandarji in policisti v patrolje in za ede ter se često udeležili napadov na partizane in drugače sodelovali v borbi proti njim in osvobodilnemu gibanju sploh.

Del landšucerjev, ki so jih Nemci privedli v Branik, so namestili na tamkajšnji postaji. Proga Gorica-Branik-Stanjel-Trst tedaj ni več delovala, ker jo je v maju 1944 Kosovelova brigada uničila od Branika do Dutovelj, postajno poslopje, v katerem je bilo več stanovanj in drugih prostorov, pa je še vedno stalo. Medtem ko se je drugi del landšucerjev nastanil v banki, ki je stala nekaj sto korakov pod postajo, se je tretja skupina utrdila v železniški čuvajnici v bližnjih Steških, kjer je zdaj železniško postajališče. Nekaj landšucerjev se je vgnezdilo v neko bližnjo zasebno poslopje na kraju, ki se mu pravi »Na Saksidi«. Največ pa so jih Nemci vtaknili v braniški grad.

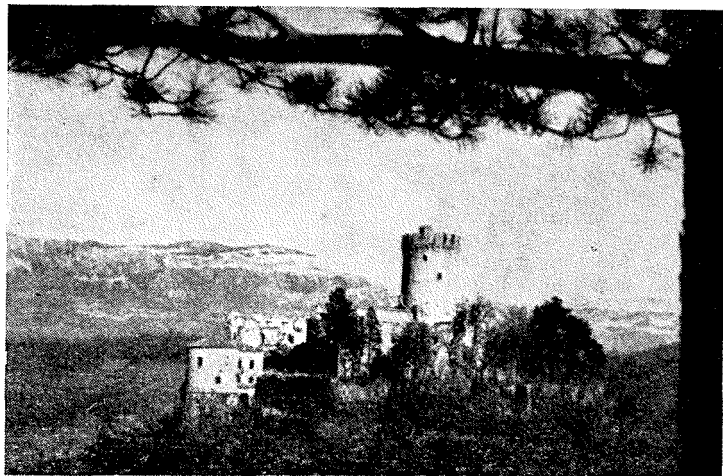
Ta grad, ki je bil eden najlepših na Primorskem, je stal tu že od fevdalnih časov in je bil last goriških grofov Lantierijav. Grad je stal oziroma njegove ruševine še stoje nad Branikom, ob cesti Gorica-Branik-Komen-Trst. Po tej cesti je tisti čas prihajalo iz Trsta in s Krasa veliko hrane in raznega materiala za IX. korpus. Razen tega so se tam mimo pogostoma kretale razne partizanske enote, ki so prihajale iz Vipavske doline oziroma iz Trnovskega gozda na Kras in obratno. Nemci, ki so vedeli za to, so svojim v opozorilo ob cestah na tistem področju postavili table z napisi »Achtung! Bandengebiet! Nur im Geleit fah-

Kako je padla postojanka v Braniku

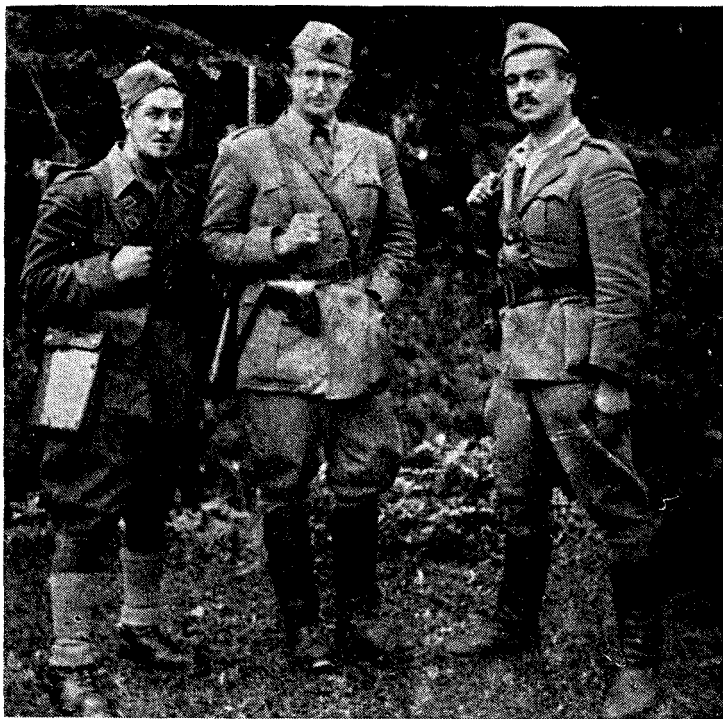
PO ZNANEM napadu Južnoprimorskega odreda na nemško-italijansko motorizirano kolono med Komnom in Branikom 2. februarja 1944 so Nemci razdejali obe vasi, prebivalce pa odpeljali v Nemčijo. Kljub temu sta tako v Komnu kakor Braniku še dalje ostali postojanki, v katerih so bili italijanski fašisti. Pred uničenjem Branika je bila tamkaj postojanka na kraju, ki mu domačini pravijo »Na Governu«. Tu se je konec septembra 1943 vgnezdilo nad 50 republikanskih fašistov, ki so postali daleč naokoli znani po svojem nečloveškem ravnanju s tistimi domačini, ki so se po naključju izognili izgonu v Nemčijo. In z okolčani. Tiste, ki so osumili, da sodelujejo z OF, so pretepali in mučili, nekaj pa so jih celo ubili. Med temi sta bila tudi brata Viktor in Oton Colja iz Branika, ki so ju pred smrtjo dobesedno razmesarili, nato pa zagrebeli nekam na gmajno.

Ko so Nemci dne 15. februarja 1944 deloma požgali, deloma z minami uničili Branik, so se fašisti umaknili iz vasi v tamkajšnji grad in na železniško postajo, kjer so ostali do maja 1944, ko so se preselili v novoustanovljeno postojanko v Dutovljah na Krasu. Julija 1944 so Nemci pripeljali iz Gorice v Branik kakih 120 pripadnikov Landschutza. Ker je bila ta formacija v teh krajih dotlej neznan, so ljudje njene pripadnike,

ki so bili Slovenci, pogrešno nazivali domobranci oziroma belogardiste. V resnici pa je bila Landschutz nemška formacija, neke vrste pomožna policija. V Nemčiji in v krajih, ki jih je zasedla, je Landschutz med drugim imela nalogo, da zavaruje rudnike in tovarne, zlasti tiste, v katerih

Pogled na grad v Braniku

*Narodni heroj Evgen Matejka-Pemc (v sredi) ter tovariša Her-
man in Karapandža*

ren!« (Pozor! Področje tolpa! Vo-
zite samo v spremstvu!).

Posadke Landschutzta v Brani-
ku so torej prevzele nalogo, ki so
jih poprej imeli fašisti. Preprečili
naj bi, da bi se po tej cesti še
dalje prevažale potrebščine za
IX.korpus, ter kar najbolj otež-
kočili premike naših enot po tem
področju. Poleg tega so landšu-
cerji imeli nalogo, da zavarujejo
velik železniški most v bližini
braniške postaje, ki takrat še ni
bil porušen, ter da zavarujejo že-
lezniške predore med Brankom
in Stanjelom. Te objekte naj bi
zavarovali pred morebitnimi po-
novnimi partizanskimi diverzija-
mi, ker so tedaj Nemci namera-
vali obnoviti progo Gorica-Trst in
so že pričeli z deli. Vendar jih
niso dokončali, ker jih je prehi-
tela kapitulacija Nemčije.

Landšucerji iz teh petih postoj-
ank so bili podrejeni komandi
Landschutzta v Gorici, sicer jim je
stal na čelu neki nemški žandar-
ski oficij, ki je bil nastanjen v
braniškem gradu. Razen njega in
dveh žandarskih podoficirjev, od
katerih eden je bil med posadko
na postaji, drugi pa v Steskah, ni
bilo tu drugih Nemcev. Kot ne-
kak slovenski komandant vseh
petih posadk pa je bil Janko
Furlan, doma iz Šturij pri Ajdov-
ščini. Furlan je bil sicer po činu
domobranski poročnik, a je zdaj
nosil uniformo landšucerjev. Pred
vojno je živel več let v Jugosla-
viji, kjer se je vdinjal slovenskim

ške v domobranske vrste. Ker je
bil zelo surov in nasilen človek,
so ga sovražili celo mnogi land-
šucerji.

Le-ti so bili zvečine iz Vipav-
ske doline in Tolminske. V glav-
nem so bili to razni sredinci, skri-
vači in podobni ljudje, ki so na-
meravali pričakati konec vojne
doma. Toda lepega dne so jih
Nemci pobrali in vtaknili v vrste
Landschutzta. Nekateri izmed njih
so kljub vsemu raje videli, da so
jih mobilizirali Nemci, ko da bi
jih partizani. Nekaj je bilo takih,
ki niso imeli volje boriti se za
Hitlerja in bi se raje znašli pri
partizanih, če že morajo biti ne-
kje. Na te je delno vplival tudi
sporazum Tito-Subašić z dne
16. junija 1944, v katerem je bilo
med drugim rečeno, da jugoslo-
vanska kraljevska vlada v emi-
graciji soglaša s tem, »da se vse
boreče sile združijo z NOV v
enotno fronto«. Poleg teh pa je
bilo tudi nekaj takih, ki so sode-
lovali z OF, preden so bili po na-
ključju mobilizirani v Landschutz.
Ti dve skupini sta bili pripravlje-
ni preiti v NOV, če bi se jim nu-
dila priložnost.

Ko so Nemci pripeljali landšu-
cerje iz Gorice, kjer so bili dva
meseca, v Brank, sta kmalu nato
zbežala iz postojanke Ivan Lemut
in še neki drugi landšucer. Javila
sta se našim in povedala, da je
tako v bivši njuni posadki, kakor
v ostalih štirih več landšucerjev,
ki so pripravljeni pribežati k par-
tizanom. Takoj nato je okrožna
Izpostava OZN za Goriško nave-
zala stike s temi ljudmi, pred-
vsem pa z Lojzatom Bizjakom.
Le-ta je bil, preden je prišel med
landšucerje, partizan. Skupno z
nekaj drugimi partizani so ga
Nemci ujele nekje nad Ajdovšči-
no, ga zaprli, nato pa uvrstili med
landšucerje. Zdaj je bil priprav-
ljen vrniti se v NOV, hkrati bi
prešlo še nekaj drugih njegovih
tovarišev. Na sestanku s tovari-
šem Gorazdom, članom okrožne

klerofašistom. Prežet z njihovim
duhom se je med vojno vrnil na
Primorsko, kjer je začel propa-
girati belo gardo oziroma domo-
branstvo. Iz domobranskega cen-
tra v Gorici je hodil po deželi in
med drugim tudi mobiliziral mo-

*Komandant XXXI. divizije Stane Potočar-Lazar in šef obvešče-
valnega centra iste divizije Evgen Matejka-Pemc na položaju
(leta 1944)*

Izpostave, je dobil navodila, kako naj pridobiva čimveč landšucercjev za prestop v NOV. Ker pa je šlo tudi za to, da se istočasno likvidira vseh pet postojank, je obenem dobil nalogo, da s svojimi tovariši na znotraj pripravi vse, da se izvede ta akcija brez naših žrtev in kar najhitreje. Prvotno je akcijo nameravala izvesti Izpostava s pomočjo enot VDV, ki so operirale na njenem območju, kasneje pa je Izpostava vso stvar predala obveščevalnemu centru IX. korpusa. Tam je vzel stvar v roke kapetan Pemec, šef omenjenega centra. (Tovariš Evgen Matetjka-Pemec je med številnimi akcijami vodil tudi znano sabotažno akcijo v idriškem rudniku živega srebra in še bolj znano akcijo, ki je bila izvršena dva meseca pozneje, aprila 1944, v Postojnski jami, kjer je bila uničena velika zaloga nemškega bencina. Kasneje je bil imenovan za komandanta XXXI. divizije, padel pa je tik pred osvoboditvijo v Goriških Brdih zadet od četniške krogle. Za izredne zasluge, ki si jih je pridobil v času NOB, je bil proglašen za narodnega heroja.)

Ena izmed teh zaslug je tudi priprava akcije za likvidacijo postojanke Landschutzja v Braniku in Steskah. Prve stike z Bizjakom in tovariši je vzdrževal preko Stanka Lisjaka. Lojzeta Vrtovca in Danila Mravljeta, ki so bili obveščevalci XVII. SNOUB Simona Gregorčiča in so kot domačini dobro poznali teren in nekatere landšucerce. Pri tem je sodelovala tudi kurirka Vilma Bandelj, ki je vzdrževala zvezo med postojankami in omenjenimi obveščevalci.

Končno je prispel v Branik Pemec ter vzpostavil neposredne stike z Bizjakom in tovariši. Z njimi se je sestal na domu vojaškega referenta Andreja Hmeljaka-Lipana in na kraju, ki mu domačini pravijo Pekel. Na teh sestankih so naredili dokončen načrt za likvidacijo vseh petih

postojank hkrati. Pri tem je šlo Pemcu še posebej za to, da bi se celotna akcija po možnosti izvedla »brez hrupa«, se pravi tako, da bi ne bilo treba streljati. Enote, ki bodo imele nalogo, da zajamejo določeno posadko, naj bi nenadano vpadle v postojanko in brez streljanja zajele landšucerce, od katerih večina ni niti slutila, kaj vse se pripravlja. Tako je na primer od 28 landšucercjev, kolikor jih je štela posadka na postaji, samo 6 vedelo za to. Bizjak, Roman Lemut, Jule Batič, Slavko Ličen in ostali njihovi tovariši so med drugim dobili nalogo, da pred napadom razorožijo tiste landšucerce, ki so bili najbolj nasprotni osvobodilnemu gibanju in ki bi se utegnili postaviti po robu; da pred prihodom naših odstranijo iz vseh mitraljezov udarne igle; da poskrbe, da bodo tisto noč na straži samo landšucerci, ki nameravajo oditi v partizane, in da pravočasno sporoči geslo, ki bo tisto noč v uporabi. Bizjak in tovariši so v glavnem te naloge dobro opravili.

Za izvedbo likvidacije teh postojank je bila medtem določena Gregorčičeva brigada, potem pa sta to nalogo prevzela II. bataljon III. SNOUB Ivana Gradnika in del Južnoprimorskega odreda.

Okrog polnoči med 22. in 23. julijem 1944 so se borci razdelili v tri skupine. Skupino, ki je imela nalogo likvidirati grad, je vodil Stanko Lisjak; skupino, določeno za likvidacijo postaje in barake, je vodil Danilo Mrevlje; tretja skupina pod vodstvom Pemca in Lojzeta Vrtovca pa je odšla v Steske in »Na Saksido«.

Ko se je slednja skupina približala postojanki v Steskah, se je stvar nekoliko zamotala. Stražar je Pemca in njegovo skupino pustil mimo bunkerja, toda ko nato se je oglasil nemški oficir, ki je slučajno slišal, da se bliža postojanki neznana skupina ljudi, ki je pa ni videl, ker je bila tema ka-

kor v rogu. Ko je Nemec vprašal po gestu, je Pemec spustil proti njemu rafal iz brzostrelke, ne da bi ga pogodil. Naslednji hip je Nemec izstrelil rafal iz brzostrelke v temo. Ne da bi koga zadel, je Nemec nato planil v čuvajnico in skozi okno vrget tri bombe, od katerih je ena laže raniła Pemca, potem pa je skozi neko drugo okno zbežal neznan kam. V tem času so Gradnikovi vdrl v čuvajnico in zajeli dvanajst landšucercjev. Malo zatem je bila likvidirana tudi postojanka »Na Saksido«, kjer se je predalo enajst landšucercjev.

Vtem je Danilo Mrevlje privedel svojo skupino na postajo. Tudi ta ni šlo vse povsem gladko. V tej postojanki je bil tudi poročnik Furlan, ki so ga sicer imenovali Dic. Tisti večer je sedel v neki sobi in igral z nemškim podoficijem. Da bi v danem trenutku laže obračunali z osvojenim Furlanom, je prej omenjena sestorica, ki je pričakovala naše, z žganjem opajala Furlana in Nemca, ki ga pa niso nameravali ubiti, ker, kakor so izjavljali, ni bi »slab človek« v primeru s Furlanom, ki je bil brezobziren in do dna pokvarjen klerofašistični priganjač.

Ko so naši prišli do postojanke, jih je stražar, ki je bil eden od sestorce, pustil dalje in stekel proti postojanki, glasno pozivajoč jih, naj mu sledijo. To sta slišala tudi Furlan in Nemec, ki sta, nič hudega sluteč, še vedno igrala in pila. Toda, ko je Nemec planil pokonci, da bi pogledal, kdo je zunaj, je eden od sestorce spustil rafal brzostrelke vanj in ga težko ranil. Kljub temu je zbežal v svojo sobo in pograbil italijanski lahki mitraljez, ki ga je imel vedno pri sebi in ki je bil edini mitraljez, iz katerega Bizjak in njegovi niso uspeli vzeti igle. Nemec se je pognal iz poslopja in nekajkrat ustrelil v temo, nato pa se je zgrudil na progo in kmalu nato izkrmavel.

Tačas so Bizjakovi tovariši s puškinih kopit razbili Furlanu glavo. Borci pa so vdrl v poslopje, razorožili zbegane landšucerce, jih odpeljali s seboj, poslopje in bunker pa uničili z minami.

Prav tako brez odpora se je predala tudi posadka v baraki. Ko so jo naši razorožili in zaplenili vso opremo, so zažgali barako.

Medtem je skupina, ki jo je tvoril del Južnoprimorskega odreda, obkolila grad. Tudi tu so bili na straži landšucerci, ki so bili povezani z Pemcem in njegovimi obveščevalci. Z njimi je bilo dogovorjeno, da bodo našim odprli neki stranski vhod, skozi katerega bi prišli v grad in presenetili ostale landšucerce. Toda zdaj so se začeli nepričakovano izmikati, češ da se bojijo, da bi se Nemci maščevali nad njihovimi svojci, če bi oni odšli v partizane, in tako dalje. Vse je kazalo, da so se res premislili in da ne bodo odprli vhoda v grad. V tem primeru ni bilo niti misliti na to, da bi z lahkim orožjem napadli to srednjeveško trdnjavo, in akcija bi bila le delno izvedena, zakaj prav grad je bil pglavitni cilj te akcije. Da bi landšucerce le prego-

Na Javorniški cesti pri Postojni so 18. oktobra t. l. odkrili spomenik 19. talcem ustreljenih od Nemcev 28. in 29. septembra 1943. Na sliki: ob odkritju govori tov. Janez Kranjc, predsednik občinskega odbora ZB NOV Postojna

Dne 18. oktobra t. l. so nad Predjamskim gradom pri Postojni odkrili spominsko ploščo, kjer je bila 27. maja 1944. leta II. konferenca Zveze slovenske mladine za takratni okraj Podgora. Na sliki: delegatke konference in članice okrajnega in okrožnega odbora ZSM

vorili, so jih začeli zlepa pozivati, naj odpro vhod in naj tudi oni vstopijo v vrste NOV, kakor so že vstopili njihovi tovariši iz ostalih štirih postojank, ki so že uničene. Landšucerji so še nekaj časa izražali razne pomiselnosti, nazadnje pa so rekli, raj priidejo ponje naslednji večer. Naši so odgovorili, da naslednji večer ne bo nobenega landšucerja več v gradu, ker jih bodo Nemci vse odpeljali v nemška taborišča. Strah pred to možnostjo je privedel landšucerje

do odločitve, da pustijo naše v grad. Preden pa so odprli vhod, so od naših zahtevali, naj nekaj časa streljajo v prazno, da bi s tem nekako dokazali Nemcem, da se niso predali brez odpora, s čimer naj bi prepričali, da bi se Nemci maščevali nad njihovimi svojci. Medtem ko so naši oddali nekaj rafalov in posameznih strellov v noč, so landšucerji odprli vhod v grad, kamor so vdrlj naši in zajeli ostale izenačene landšucerje. Ko je nemški oficir, ki je

bil med njimi, videl kaj se je zgodilo, je sprva besnel nad landšucerji, ker so se predali brez odpora, nazadnje pa je tudi sam izročil svoje orožje. Toda, ko so ga naši kasneje vprašali, če bi se morda hotel priključiti kakim nemški enoti, ki je v sestavi NOV, je izjavil, daraje desetkrat pogine, ko da bi se boril proti Hitlerju. Potem ko so naši razorožili tudi to posadko, so podminirali grad.

V vseh petih postojankah je bilo zaplenjeno naslednje: 1 težki in 4 lahki minometi, 4 težke in nad 10 lahkih strojnic, okrog 120 pušk, več brzostrelk in samokresov, znatna količina min, bomb in nabojev ter mnogo opreme in hrane. Poleg tega so bili zajeti vsi landšucerji. Večina teh je ostala v NOV, drugi pa so zbežali k Nemcem ali domobrancem.

Vsa ta obsežna akcija je bila zaključena ob svitu dne 23. julija.

Da je ta akcija v celoti uspela, je bila velika zasluga tovariša Pemca, ki je znal tako spretno organizirati v notranjosti postojank vse, kar je bilo potrebno za njihovo likvidacijo brez vsake naše žrtve. Pomemben delež k temu uspehu so prispevali tudi obveščevalci Gregorčičeve brigade, kakor tudi Lojze Bizjak in nekaj njegovih sodelavcev — leti so na znotraj pripravili pogoje za likvidacijo teh postojank, ki so sicer obstajale le borih enajst dni.

Kakor hitro so Nemci zvedeli za likvidacijo postojank v Brniku in v Steskah, so si prišli ogledovati njihove klavirne ostanke. Nato so poklopamo odšli in se niso več vrnili. Poslej so naše enote spet imele prost ta prehod in oskrbovanje IX. korpusa po tej poti se je neovirano nadaljevalo vse do osvoboditve.

Alojz Ravbar

Samo dva sta ostala živa ...

VSEH je bilo osemindesetdeset. Stiskali so se v Feltrinovem hlevu v Jesenici, vasi na vznožju Porezna. Pred hlevom so stali esesovski stražarji s strojnimi. Med njimi so bili tudi domači domobranci.

Ujetniki so ždeli in premišljevali. Danes, 25. marca 1945, so doživeli vrh Porezna, kamor so se bili zatekli, obkoljeni po prvih krvavih sunkih »aprilske« ofenzive, veliko tragedijo. Bili so premraženi, lačni in utrujeni. V njih se je nekje globoko v podzvesti oglašalo bridko vprašanje: Ali je bil med njimi izdajalec? Da, nekaj se je šušljalo o načelniku Kosovelove brigade! Je mogoče, da je potajeni gestapovec s podlim dejanjem pogljal toliko dobrih tovarišev v smrt? Mor-

da pa je bila le gosta megla, ki je po mesečni noči zakrila vrh in pobočja Porezna, tista strašna sovražnikova zavezničica? Megla ga je zakrivala, sovražnika, pred očmi partizanskih straž, da se je nemoten priplazil na vrh, tik pred vhode bivših, na pol podrtih italijanskih obmejnih utrd.

Osemindesetdeset ujetnikov v Feltrinovem hlevu je v mislih prehodilo te zadnje dni. Vrtinec ofenzive jih je nagnal v bivše italijanske kasarne v Črni vrh nad Novake. Bili so iz Gorenjskega vojnega področja, s Komande mesta Škofja Loka, iz Škofjeloškega odreda in Delavskega bataljona. Kosovelovi brigadi se je pridružila še godba 31. divizije, številni

aktivisti in domačini z živino vred. In ko so proboj na Jelovico Nemci pri Davči odbili, se je z nočjo 23. marca ena skupina odpravila preko Blegoša v Selško dolino, druga pa proti Poreznu, Baški grapi in Črni prsti proti Bohinju. Najstarejši v tej skupini je imel že osem križev, najmlajši, sin komandanta Gorenjskega vojnega področja, Krtine, ki ga je mati, partizanka Francka, nosila na rokah, pa je imel komaj štirinajst dni.

Bila je svetla noč in mesečina je odsevala v snegu, ko se je kolona več kot tisočih ljudi počasi pomikala po grebenih v strmino. Načrt je bil čimprej se izviti iz obroča ter se umakniti proti Bohinju. Žal pa pohod zaradi starih in one-

moglih ljudi ni potekal po načrtu. Medtem ko je čelo kolone doseglo vrh Porezna kmalu po polnoči, so ga zadnji dosegli tik pred jutranjim svitom. Z jutrom pa je vrh zakrila megla in zajel snežni vihar. Kot nalašč so bili tu sicer vlažni in mrzli bunkerji, kamor so se zatekli utrujeni borci, posedli in se zvrli v dve gubi.

Nenadoma pa je nekdo kriknil: »Nemci!« Počitek so presekali rafali in se razbesneli v bitko. V trenutku je nastala velika zmešnjava. Borci so se gnetli ob vhodih in padali pod nemškimi rafali. Za ceno najtežjih žrtev so se skoraj po prepadnih strminah Porezna posamezne skupine prebijale skozi obročje. Bilo je ko v živem pekl. Z eno tako skupino se je prebijal kapetan Andrej Žvan-Boris. Toda kmalu je obležal mrtev; ob njem in med mnogimi mrtvimi borci tudi junaška bolničarka Minika. Drugo tako skupino je vodil kapetan Milčec; le-ta se je srečno prebila iz ognja. Skozi ta ogenj se je prebijala tudi partizanka Francka. Otrok je mirno spal v njenem naročju. Ničesar ni vedel o grozoti, o morda največji tragediji, ki jo je doživel IX. korpus. Od več kakor tisoč partizanov se je ži-

vih prebilo le nekaj sto, med njimi tudi partizanka Francka s svojim otrokom. Nekaj nad sto se jih je zbralo v grapi pod Poreznom. Še istega večera so se prebili čez Črno prst v Bohinjski kot. Za tiste, ki so ostali v kavernah, ni bilo rešitve. Nemci so jih polovili, zvezane odpeljali v Jesenico ter zaprli v Feltrinov hlev.

In danes, 25. marca, je osemindvetdeset ujetnikov preživljalo v Feltrinovem hlevu svojo temno negotovost. Vzpodbujala jih je misel na skorajšnji konec vojne, misel na pomlad in svobodo. Morda jih ne bodo ustrelili zdaj, ko tudi zanje ni več rešitve. Nekateri so se kratkočasilili z živino, z nekaj kravami in ovčami, pobirali raztreseno mrvo in jo polagali v jasi. Polagoma se je zmrščilo in ujetniki v Feltrinovem hlevu so legli k počitku.

Tudi Štefan, doma iz ene izmed vasi pod Čavnom, se je zavlekel h kupu gnoja, nagrebel pod ležišče stelje ter se zleknil. Kljub utrujenosti mu ni bilo do spanja, preveč ga je glodala skrb. Kaj vse lahko z njimi počno te sive esesovske beštije, ki jih stražijo zunaj s strojnici? In če si v sili, se oprimeš zadnje bilke. Ali je kakršna možnost za beg, za re-

šitev. Ne, te možnosti ni! Morda pa je v hlevu kaka rešilna luknja? Kako jo najti v tej gneči spečih ljudi? Zdaj se mu je zasvetila nova misel in že je segel z obema rokama v kup gnoja. Z vsakim zamahom je luknja postajala večja. Ni se bilo še zdanilo, ko se je ritenski kakor rak povlekel v jazbino ter za seboj zadelal slednjo sled. Kratek čas nato so v hlev udrli esesovci in odbrali prvih deset ter jih nagnali iz hleva. Kmalu so nad vasjo zadrdrali smrtni streli... Tako so v skupinah po deset ustrelili vseh sedemindvetdeset... Kaj se je zgodilo z ujetniki, so Jeseničani zaslutili šele, ko so jim krvniki hoteli prodati čevlje svojih žrtev...

Ko se je vse pomirilo in so Nemci odšli, se je Štefan povlekel iz jazbine. Ženske so zastrmele vanj, kot da je vstal od mrtvih. Drugega so našle v kupu postreljenih partizanov. Čeprav ves prestreljen, je bil še živ. Ženske so ga hitro spravile k zavesti, mu prinesle okrepčila ter ga spravile na varno... To je bil samo majhen žarek veselja — dva sta ostala živa ob žalosti nad šestindvetdesetimi mrtvimi.

Črtomir Sinkovec
ilustriral Bojan Stegl

Avtor prispevka »Brez odlikovanja«, katerega odlomek objavljamo, je bil med NOB politični aktivist in partizanski novinar. Kot novinar je proti koncu vojne deloval v »partizanski prestolnici« Črnomlju. — Op. ur.

Brez odlikovanj

PRIŠEL je tovariš Gaber, urednik »Novic«, časopisa, ki je tedaj izhajal v Črnomlju, in rekel: »Nemci so na Gorenjskem pobili v neki naši zasilni bolnišnici ranjence. Tu je neki partizan, ki je to videl. Izprašaj ga, kako je bilo, in napiši za 'Novice' nekaj o tem.«

Partizan, ki ga je pripeljal Gaber, je bil Belokranjec, Mika Čemaz po imenu. Doma je bil blizu Črnomlja in tedaj je bil na dopustu.

Stisnila sva si roke in ponudil sem mu, naj sede. Bil je preprost fant, kakih petindvajsetih let. Nekako nerodno mu je bilo. Snel je italijansko karabinko z rame in jo varno postavil v kot sobe. Potem je snel še partizanko, na kateri je žarela rdeča zvezda, napravljena iz aluminija, ki so ga partizani dobivali iz rdečih italijanskih bomb. Sedel je okobal na klop in mečkal v rokah svojo kapo. Oblečen je bil v uniformo, ki je kazala, da njen lastnik ni preveč zahteven v oblačenju. Njegov suknjič je nosil nekdanj italijanski oficir. Bil je precej zdelan. Le tam, kjer so bili nekoč barvni našitki rodu vojske, kateremu je pripadal, je blago še kazalo svojo prvotno olivnozeleno barvo. Dolge angleške hlače je nosil stlačene v škornje domače izdelave. Pas je moral upleniti Nemcu. Iz spona na pasu iztolčeni kljukasti križ je pričal, da lastnika ni vodila samo vnema izbrisati ta osovraženi simbol, temveč tudi precejšnjo mera osebne prizadetosti. Spona je bila sesekana, kakor da je nad njo znesel ves bes, ki ga je čutil do Nemcev...

Njegove sivozelene oči so bile spokojne in ves njegov obraz je izražal pohleven mir in zadovoljstvo. Videl sem, da ocenjuje moje bivališče. V kotih ust se mu je nekaj zganilo. Nisem mogel razbrati, ali so pomenile tiste gubice posmeh moji partizanski udobnosti, ali pa se je spomnil na kaj drugega.

Tisti mir, tista ravnodušnost, s katero je gledal okrog sebe, tisto okrog ust, kar nisem mogel razložiti, ali je posmeh ali pomilovanje, me je vznemirjalo.

Potem je uprl pogled vame, dolg in vprašujoč. »Kaj hočeš od mene, pusti me!« sem mu bral v očeh. »Ali ni škoda časa in papirja?« je vprašal. »Saj ni bilo nič posebnega. In vojna gre h koncu, tako ali tako. Še nekaj tednov, morda nekaj mesecev in vse bo samo le še spomin...«

»Že, že, tovariš Mika,« sem ga zavrnil, »toda, saj si slišal tovariša Gabra. Take stvari bomo obravnavali še tudi po vojni in je važno, da pišemo o njih.«

Namršil je obrvi, čelo se mu je zgubalo, za hip je zamižal in potegnil zgornjo ustnico med zobe. V trenutku se mi je zazdel deset let starejši. Nekaj strašnega je moralo spreleteti njegov spomin.

Šel si je z desnico v lase, se dvakrat, trikrat pogladil, nato se je zastrmel skozi okno nekam v daljavo. Nenadoma je vprašal: »Ali naj povem vse, ali samo na kratko?«

»Čas imava, vsaj jaz,« sem dejal, »lahko poveš natanko, kako je bilo.«

»Na Štajerskem,« je pričel pripovedovati, »ni tako kakor tu. Posebno ne pozimi. Nikjer nisi varen. Če te ne izdajo izdajalci, te izdajo sledovi v snegu. Nemci so nam bili vedno za petami.

V Gornji Savinjski dolini sem jo skupil. Tu nad kolkom me je vrag oplazil. Drobec mine se mi je zaril pod kožo. Pa sem imel srečo. Ujeli me niso. Naši so me zakopali na nekem hlevu v steljo in čez dva dni so prišli pome. Naložili so me na nosilnice in odnesli. Mnogo krvi sem izgubil. Med potjo se mi je rana razbolela. Izgubil sem zavest.

Moči so mi pojemale...

Ko sem se zbudil, sem začutil, da nisem sam. Okrog mene so sopli in hropili ljudje. Nekdo je ječal. Bilo je temno, da nisem razločil ničesar. Ležal sem na nečem vlažnem in rana me je skelela.

Pred menoj so se začeli vrstiti dogodki zadnjih dni. Nazadnje se mi je zdelo, da sem še slišal eksplozijo mine in potem, kakor da sem utonil v temi. Tema, sama tema, v glavi in okrog mene. Ko sem spoznal, da sem še živ in da lahko gibljem z rokami in da čutim tudi noge, sem stegnil roko v smeri, od koder sem slišal dihanje. Otipal sem glavo. »Kaj je?« je dahnil nekdo. »Kje smo?« sem vprašal. »V bunkerju, hudiča, kaj ne veš? In molči!« Zaskrbelo me je. So me ujeli? »V kakšnem bunkerju smo?« sem vprašal. »V bolnišnici, hudič, ne sprašuj, boš že videl. V vražjem. Nekje pod Menino smo.«

Zeblo me je, da sem drgetal po vsem telesu. Poizkusil sem se skrečiti, pa ni šlo. Bil sem ves povezan okrog pasu. Rad bi zaspal, a nisem mogel. Tolažil sem se, da se bo zdanilo in da bom videl, kje sem, in zvedel, kaj se je zgodilo z menoj.

Zdelo se mi je, da od nekod veje svež zrak. Strmel sem v tisto stran in čez čas sem jel razločevati neko ozko, ozko špranjo. Začelo se mi je svitati. Bržkone smo v bolnišnici, nekje pod zemljo.

Špranja je postala svetlejša. Danilo se je. Tudi drugi so se prebujali. Razločevati sem začel pograda okrog sebe in tovariše na njih. Našel sem jih dvanajst. Obrnil sem se k sosedu, da bi ga spet ogovoril. Zaslišal sem korake nad seboj. Špranja v stropu se je tedaj razširila. Šop slepeče svetlobe je šinil skozi njo. Skozi štirioglasto odprtino sem videl modro nebo. Od odprtine do nas je vodila lestev. Bili smo v neki globači, ki so jo pokrili z debli dreves, lubjem in deskami.

Tedaj se je skozi odprtino nagnil nekdo, da se je v prostoru v hipu stemnilo. »Tovarišija, stroga tišina! Hajka!« je vzklknil pridušeno. Glava je izginila. Pokrov je tlesknil in spet smo bili v popolni temi. V bunkerju je zavladala moreča tišina. Ni bilo čuti drugega kot sem pa tja kapljico, ki je kanila od vlažnega stropa. Zloveščo tišino so pretrgali rafali »šmajseric«.

»Izdani smo!« je siknil nekdo. Zaslišali smo govorico. Tuji koraki so se bližali pokrovu. Nenadoma se je odprl...«

Mika je umolknil. Obraz se mu je zmračil. Kakor da se je nečesa ustrašil. Dozdevalo se mi je, da s široko razprtimi očmi gleda odprtino v strop in čaka, kaj se bo zgodilo. Imel sem občutek, da je vse okrog njega izginilo in da spet leži v bunkerju in čaka, kaj bo.

Zdrnil se je. Šel je s dlanjo čez oči, kakor da bi hotel odgrniti nekaj, kar mu zastira pogled.

Pogledal me je. »Saj bi lahko bolj na kratko povedal,« je menil. »Bili so Nemci. Še danes ne vem, kako so izvahali tisto jazbino. Vsi smo morali iz nje. Dva sta ostala živa, deset so jih postrelili.«

»Samo ti in še eden sta ostala živa?« sem vprašal. »Ali sta bila huje ranjena od drugih? Nekaj je le še človeškega v teh zvereh...«

Mika je zamahnil z roko in se prizanesljivo nasmehnil: »Človeškega, da! Ne poznaš jih... Trije smo ostali. Ko smo bili zunaj, smo se morali postaviti v vrsto. Dva, ki sta bila ranjena v roke in sta lahko hodila, so odbrali. Drugi bi jih ovirali na pohodu. Nam, ki nismo bili sposobni za hojo, so namenili skupni grob v jami, kjer smo prej ležali.

Bilo je okrog petdeset policistov. Po kratkem posvetu so nas obstopili z naperjenimi šmajsericami. Oficir, ki jim je poveljeval, je pomignil prvemu izmed nas, naj stopi na lestev, ki je vodila v bunker. Bil je mlad, visok fant in oficirju se ni ljubilo dvigniti pištole do njegovega tilnika. Zato je moral fant stopiti za klin niže... Potem, potem...«

Strmel sem v Miko. Nesel je levico na tilnik in počasi otipal rdečo brazgotino. »Potem sem bil jaz na vrsti...« je ponovil.

Prestrašil sem se. Mikove oči so dobile tako nedopovedljivo čuden izraz. Ali se mu blede, sem pomislil. Morda v spominih na burna doživetja ne razločuje več oseb? Morda Mika ni pri pravi pameti? Morda je tista spokojnost, ki jo je prej kazal, odraz nečesa v njegovi glavi, kar ni normalno?

Desnico je držal pred seboj. Kazalec je držal, kakor da ima v roki pištolo. Počasi ga je krčil. »Počilo je. Začutil sem strašno bolečino v glavi. Konec, je prešinilo možgane. Zgrmel sem po lestvi v globino. Nato se mi je dozdevalo, da tonem v krvi. Bolečine so pojenjavale. Slišal sem še strele in, kakor da sanjam, dozdevalo se mi je, da me pokopavajo. Čutil sem, kako mečejo lopato za lopato prsti name. Vedno večji in težji kup je bil nad menoj. Stiskalo me je in dušilo. Lovil sem sapo. Nato me je prešinilo neko spoznanje. Zaspati moram, samo zaspati in potem bo konec vsega, potem bo dobro...«

Nič ne vem, kako dolgo je trajalo moje spanje. Ko sem se zavedel, sem začutil najprej duh po dimu in krvi. Neznanska teža je ležala nad menoj. Vse na meni je bilo napojeno s krvjo. Poizkusil sem stegniti desnico in premakniti glavo. Glava je bila težka kot svinec. Jezika nisem mogel premakniti in strašna žeja mi je sušila grlo. Pomislil sem, kaj se je zgodilo z menoj. Počasi so se mi zvrstili pred očmi dogodki zadnjih dni. Nisem mogel verjeti, da živim. In živel sem. Hotel sem živeti!

Uprl sem se na komolec, nato še na drugega in se skušal potegniti izpod bremena. Rana v kolku me je znova zaskalela. Z zadnjimi močmi in voljo sem se premikal izpod kupa mrličev. Bil sem krvav, ko da sem se okopal v krvi. Ko sem se osvobodil mrzlega objema mrtvih tovarišev, sem obsedel na tleh in se razgledal. Pokrov na stropu je bil odprt. Na nas so Nemci nametali stelje in gorečega papirja. Stelja pa je bila tako vlažna, da se ni mogla zgati. Po mrličih sem se priplazil do lestve in po njej klin za klinom navzgor. Ko sem se izkobacal na prosto, sem od napora izmučen obležal. Sijalo je pomladansko sonce in polag-

ma sem se ogrel. Samega sebe me je bilo strah. Kri se je strjevala na meni. Poizkusil sem vstati. Komaj sem prilezel do bližnjega drevesa in se naslonil nanj. Bil sem omotičen in vse se je vrtele okrog mene.

Stal sem sredi gozda. Kam naj se obrnem? Okrog vhoda v bunker je bilo pohojeno. Steze, ki bi vodila do ljudi nisem mogel najti. Krenil sem na slepo, opirajoč se na suho vejo, ki sem jo pobral, iskat pomoči. Hodil sem in hodil, nič več ne vem, kako dolgo. Zmračilo se je. Zavlekel sem se pod neko trnjevo grmovje in si nagrabil suhega listja za ležišče. Moči so mi pojemale. Ne vem, ali sem noč prebedel ali prespal. Drugo jutro sem komaj še lezel. Ko se je gozd razredčil, so me našli ljudje. Povedali so mi, da so pred tremi dnevi Nemci odkrili bolnišnico in ranjence, razen dveh, vse pobili...«

Mika je obmolknil. Tudi jaz nisem našel besede, s katero bi nadaljeval razgovor. Nekaj nedopovedljivo težkega je ležalo nad nama.

»In zdaj, Mika?« sem končno spregovoril.

»Kaj zdaj? Saj si hotel vedeti, če so Nemci res pobili ranjence? Glej,« in segel je z roko v zgornji levi žep suknjiča, »tu je krogla, ki mi je obtičala v ustih pod jezikom in mi jo je zdravnik izrezal. Za spomin jo nosim s seboj.«

»Pa kdo ve, Mika, za to tvoje doživetje?« sem vprašal.

»O, vedo. Saj veš, doma sem moral povedati, kako je bilo, da sem dobil dopust. Zdaj ga je konec. Nazaj v brigado grem. Konca vojne ne bi rad dočakal doma,« je pripomnil skromno.

Vstala sva in si stisnila roke. Tam, kjer je bil na Mikinih prsih prostor za odlikovanje, je nosil v žepu za spomin nemško kroglo...

Ko je odšel, sem spet legel na pograd. Zaprl sem oči. Pred menoj je znova zrastle partizan Mika Čemaz. Iz levega kota ust mu je curljala kri in kapljala na svetel znak hrabrosti, ki ga je nosil nad žepom z nemško svinčenko. »Z menoj pojdi,« je dejal. »V brigado. Konca ne bi rad dočakal doma...«

Odprl sem oči in čutil sem, kako mi rdečica zaliva obraz...

Narodnoosvobodilni boj v Prekmurju

IZDAJSTVO protiljudskega režima v stari Jugoslaviji in njegov pristop k silam osi sta tudi v Murski Soboti naletela na odločen odpor. Dne 27. marca 1941 je v Murski Soboti manifestirala šolska mladina svojo privrženost silam, ki so napovedovale odkrit boj proti nemškemu fašizmu. V Sokolskem domu pa je bilo protestno zborovanje proti podpisnemu paktu. Dne 6. aprila 1941 so Prekmurci doživeli frontalni napad nemške vojske na meji ob Kučnici. Po prihodu nemškega okupatorja so sestavili domači izdajalci-kulturbundovci listo talcev, ki so bili najzavednejši Slovenci. Že 7. aprila so aretirali 25 politično sumljivih oseb in jih zaprli v sodne zapore. Med aretiranimi je bil tudi znani organizator delavstva v Murski Soboti Ali Kardoš. Kulturbundovci in nemški vojaki so začeli ropati židovske trgovine v Murski Soboti, Lendavi in na podeželju. Nemci so odpeljali samo iz Murske Sobote za nad 4 milijone predvojnih dinarjev kolonialnega blaga. Toda Nemci niso dolgo ostali v Prekmurju. Dne 16. aprila so izročili oblast Madžarom, ki so doživeli hladen sprejem.

Dne 4. maja je delegacija KPA (kluba prekmurskih akademikov) izročila madžarski vladi v Budimpešti skupno resolucijo KPA in Zavednosti. V resoluciji so zahtevali člani obeh organizacij kulturno avtonomijo in manifestirali narodno povezanost Prekmurja z ostalo Slovenijo.

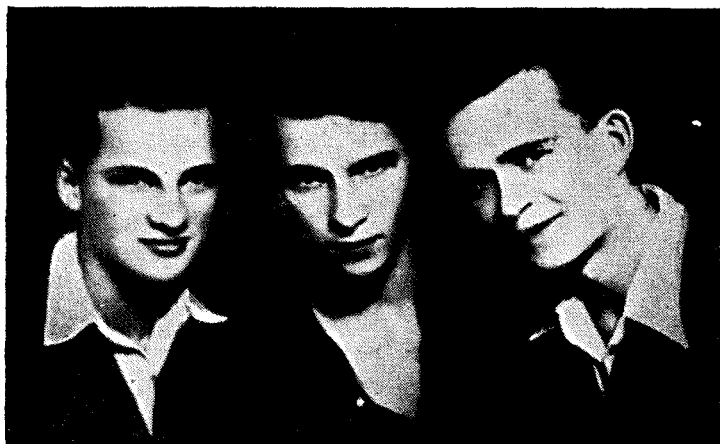
Madžari so do prekmurskega življa sprva zavzeli »politiko rokavic«. Celo Partijo so pova-

bili k sodelovanju. O tem vabilu so na sestanku v Rakičanu razpravljali Štefan Kovač, Miško Kranjec in Rudi Čačinovič. Zahtevali so umik tujih čet, popolno samostojnost itd., tako da je okupator lahko vedel, da je vsako sodelovanje s Partijo nemogoče.

Madžarski fašisti so kmalu pokazali svoj pravi obraz. Obnovili so Društvo za madžarizacijo Prekmurja in izdali od-

Predvojni aktivisti ob trojnem mejniku v Prekmurju: Slava Klavara, Evgen Kardoš, Živa Kraigher in Štefan Kuhar

Prvi borci iz Prekmurja: Jože Kramar-Juš, Franc Škoberne-Sine in Jerko Novak-Očka

lok o konfiniranju Slovencev. Sledil je odgovor: seja Okrožnega komiteja KPS v Turpolju (18. junija 1941) in ustanovitev 12. vojnega področja. Njegov komandant je bil narodni heroj Štefan Kovač-Marško. V juliju so sledile številne sabotažne in druge akcije, ki so pognale sovražniku strah v kosti. Začel se je upor.

Akcije so se nadaljevale: požig 20 ton žita v skladišču pri Dol. Lendavi, požig slame na veleposestvu v Rakičanu, napad na skladišče orožja v Rakičanu, razbijanje madžarskih kažipotov, trganje telefonskega omrežja itd. Narodnoosvobodilno gibanje je pognalo močne korenine.

Toda okupatorju se je ob izdatni pomoči domačih izdajalcev posrečilo likvidirati žarišča ljudskega upora in zadati hude udarce narodnoosvobodilnemu gibanju. Dne 27. septembra 1941 je doživela Murska Sobota prve množične aretacije — aretiranih je bilo okrog 65 ljudi. S prvimi aretacijami je začel okupator odvijati nit sodelujočih. Dne 10. oktobra 1941 so v Brezovcih aretirali Evgena Kardoša, člana okrožnega komiteja za Prekmurje. Dne 18. oktobra 1941 bi se moral v Rakičanih sestati okrožni komite KPS. Toda njegova člana Štefan Kovač in Vinko Megla sta padla v zasedo. Sekretar Štefan Kovač-Marško je omahnil smrtno za-

det, Vinko Megla pa je bil ranjen. Ostali člani okrožnega komiteja KPS — Miško Kranjec, Martin Žalik in Glavačev Štef — so bili od kraja dogodka toliko oddaljeni, da so lahko pobegnili brez posledic.

Dne 27. oktobra 1941 se je pred posebnim vojaškim sodiščem ob prisotnosti gestapovcev iz Maribora začel proces proti sedmim vodilnim tovarišem. Obtoženi so bili: Štefan Cvetko, Evgen Kardoš, Koloman Cigit, Stanko Šerbec, Bojan Gabrijelčič, Rudi Zrinski in Koloman Flisar. Prvi trije so bili obsojeni na smrt z obešenjem (zadnji je bil nato pomiloščen na dosmrtno ječo). Dne 31. oktobra 1941 sta bila na dvorišču Szaparyjevega gradu obešena Štefan Cvetko in Evgen Kardoš.

S smrtjo narodnega heroja Štefana Kovača-Marška, usmrtitvijo Cvetka in drugih je padel cvet ljudskega upora v Prekmurju.

Toda ideja o narodni in socialni osvoboditvi slovenskega ljudstva, tudi prekmurskega, ni bila zatrta, četudi je prišlo do začasnega zatišja, ki pa je bilo odločno prekinjeno 1. 1944 s prihodom prvih manjših enot NOV na levi breg Mure. Množičnim aretacijam in deportacijam zavednih in napredno usmerjenih ljudi v letih 1942 in 1943 v taborišča na Madžarskem in v Nemčiji so

sledili dogodki novega poleta OF in organiziranega zbiranja zavednih ljudi za boj proti madžarskim fašistom.

Tovariš Stane Červič-Bojan s tovariši je februarja 1944 ustanovil nove aktivne OF v Murski Soboti, Odrancih in okolici Beltinec. Pri Jošku Brumnju v Murski Soboti pa je bila sredi marca 1944 ustanovljena TV 8/I. Tu je bilo središče dela vse do usodnega 17. oktobra.

V Črni Log je prišla partizanska skupina Ivana Majnika-Džemsa. Avgusta 1944 je bil ustanovljen Okrožni odbor OF za Prekmurje. Kmalu potem je prispela na levi breg Mure druga skupina, ki jo je vodil domačin, prekaljen borec Jože Kramar-Juš.

Partizanske akcije so se množile. Ustanavljali so mrežo odborov Osvobodilne fronte.

Petnajsti oktober 1944. Madžarska kapitulira — vse nestrpno čaka razvoj dogodkov. Toda Nemci v Budimpešti aretirajo regenta Horthyja. Oblast prevzamejo nyilasi s predsednikom Ferencom Szalasyjem na čelu.

Naslednjega dne so se pri Jošku Brumnju v Murski Soboti sestali vodilni borci in aktivisti Prekmurja: Dane Šumenjak, Stane Červič-Bojan, Jurij Rogan in drugi.

Poveljniku sovražne garnizije v Murski Soboti, ki je štela 800 mož, so po nekem otroku poslali ultimatum, naj se vda z vso posadko. Kot znak za možnost pogajanj naj bi zatulila sirena. Roka za pogajanja pa niso določili, kar je imelo za posledico, da so Madžari ta čas temeljito izkoristili in zahtevali okrepitev iz Szombathelyja, razglasili obsedno stanje in uvedli policijsko uro.

Po mestu so krožile številne sovražne patrulje. Partizani so zaman čakali na odgovor komandanta mesta. Naposled so sklenili, da ga bodo 17. oktobra zjutraj poklicali po telefonu v kavarni, kamor je po navadi zahajal. V sobici naj bi bil pri telefonu Miran z orožjem, Peter pa naj bi poskrbel, da bi komandant prišel k telefonu, da bi se z Miranom pogajala o vdaji posadke.

Navsezgodaj naslednjega dne pa je kurirka Silva obvestila

tovariša Rogana in Kuharja, da Madžari gonijo naše ljudi v židovsko sinagogo. Tačas so bili pri Brumnu Miran, Juš, France in Bojan. Kmalu se je pred hišo ustavila skupina honvedov s puščičastimi križi na rokavih. Juš je imel pri sebi vrv, ki jo je zadrnil za okenski okvir in se spustil po njej dol. Znašel se je tik pred preplašenim honvedom. Le-ta mu je pomahal z roko, naj počaka, se obrnil in odšel. Vsi ostali so se spustili za Jušem.

Začelo se je streljanje. Partizani so se umikali proti Bakovcem. Med umikom je bil Juš hudo ranjen v nogo. Ostali so ga hoteli nositi, pa jim ni dovolil. Kril je umik tovarišem. Skupina nad 20 honvedov je bila za njim. Streljal je v kratkih, gostih rafalih. Ko je oddal zadnji strel iz brzostrelke, je potegnil za pištolo. Honved pred njim se je zvrnil. Zadnjo kroglo je Juš namenil sebi, ker ni hotel priti živ Madžarom v roke. Tako je junško umrl skojevec Jože Kramar-Juš.

Ostali so se prebijali proti Tišini. Na cesti je Bojan likvidiral poveljnika orožniške postaje v Tišini, nekega orožnika in dva obmejna lovca. Vzeli so njihova kolesa in se umaknili v Puconce, nato pa v Vanečo. Tam jih je izdal viničar Štefan Novak.

Nova partizanska pesmarica

Novembra je izšla v založbi »BOREC« partizanska pesmarica z naslovom »Naša partizanska pesem«. Likovno jo je opremil akademski slikar Ive Šubic, uredil pa skladatelj Radovan Gobec. Pesmarica obsega 220 strani. V uvodni besedi sta urednik in dr. Radoslav Hrovatin opisala pomen in razvoj partizanske ter sploh revolucionarne pesmi. Uvodu sledi notni del z besedili. Ta zajema 156 partizanskih pesmi, ki so jih peli partizani in so nastale ali pa so bile presajene v naše okolje med NOB. V »Opombah k pesmim« je dr. Radoslav Hrovatin podal krutek pregled razvoja in nastanka vsake posamezne pesmi, oziroma pot, po kateri je prišla k nam. V naslednjem sestavku pa isti avtor navaja vire, iz katerih je črpal besedila, podatke in glasbene zapiske. Nazadnje je še kazalo pesmi po abecednem redu in stvarno kazalo, kjer so pesmi razdeljene po straneh in po izvoru: partizanske priredbe slovenskih narodnih pesmi, pesmi drugih jugoslovanskih narodov, ruske revolucionarne pesmi, pesmi drugih narodov in slovenske umetne partizanske pesmi.

»Naša partizanska pesem« je nov doprinos zgodovini NOB, je pa tudi do zdaj najpopolnejša pesmarica partizanskih pesmi. Namenjena je moškim pevskim zborom, ki bodo z njo pridobili dragocen pripomoček za negovanje partizanske pesmi.

Dne 20. oktobra so jih Madžari napadli. Padla sta narodni heroj Dane Šumenjak-Miran in France, hudo ranjenega Staneta Červiča-Bojana pa so Madžari ujeli.

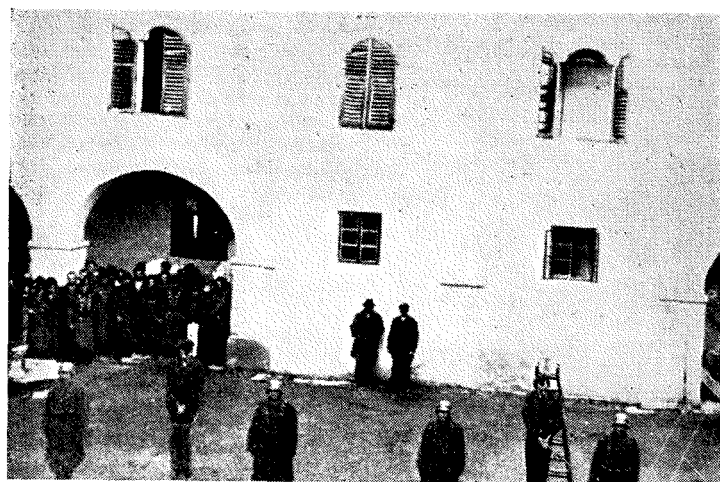
Začele so se obsežne aretacije. V Murski Soboti in okolici so zaprli nad 80 pristašev

OF in jih odvedli v razna nemška taborišča. Pred tem so jih v sinagogi strahovito mučili.

Toda bližal se je konec vojne. Politično delo na terenu ni zaradi aretacij zamrlo in partizanske akcije so se nadaljevale. V začetku februarja 1945 je bila ustanovljena I. prekmurska partizanska četa, ki je štela približno 30 partizanov. Poleg tega so delovale med ljudstvom še skupine političnih aktivistov. Ti so pripravljali ljudstvo na bližnjo osvoboditev. Zadnje dni februarja je imela četa hude boje s sovražnikom. Pregarjalo jo je nad 2000 vojakov, orožnikov in policistov, da se je morala prebijati skozi njihove obročje. Enote Rdeče armade so zasedle Prekmurje 3. aprila 1945. Sovražnik se je trmasto upiral. Vse do 14. aprila 1945 so bili hudi boji na črti Murski Črnci-Petanjci-Cankova.

Skupno je dala Murska Soba v štirih letih fašističnega nasilja 109 žrtev, padlih borcev, talcev in umrlih internirancev. Nacistična rasna mržnja pa je zahtevala 117 žrtev.

Jože Janež

Usmrtitev tovarišev Kardoša in Cvetka v Murski Soboti — 31. oktobra 1941

Pesem borbe in zmage

V času, ko je morala zaradi okupatorjevega pritiska utihnuti naša narodna in umetna pesem, je nastajala v žariščih narodno-osvobodilnega boja, v hostah in domovih, nova pesem, kakršne naš narod do tedaj še ni imel. To je bila borbena pesem. Narodni in umetni pesmi se je torej pridružila nova pesem, ki je pozivala našega zatiranega in brezpravnega človeka k upor, mu vzbujala nov ponos, mu vlivala pogum in oboroženo borbo, klicala na maščevanje za storjena grozodejstva, spremljala oborožene akcije, pesem, ki je jokala ob izgubah in vriskala ob uspehih, skratka pesem, ki je bila neločljivo povezana z vsem dogajanjem v borbi za obstanek na smrt obsojenega naroda. In ravno zaradi tega, ker je bila ta pesem sestavni del borbe in ljudske revolucije, je lahko zajela ves naš narod in druge jugoslovanske narode in je tako skupno z orožjem pomagala izvojevati zmago za zmago do končne osvoboditve. Nič čudnega ni torej, da se je na mah razširila in da so pri njeni ustvaritvi sodelovali ne samo stari španski borci, borci partizanskih edinic in napredni kulturniki, marveč tudi naši borbi naklonjeno prebivalstvo.

(Iz uvoda tovariša Radovana Gobca h knjigi »Naša partizanska pesem«.)

V partizanih se je pričela razvijati glasbena kultura že z nastankom prvih partizanskih skupin in je z njimi rasla ob ustanavljanju raznih edinic, čet, bataljonov, odredov do brigad, divizij in korpusov v narodnoosvobodilni vojski. Ker je partizanska borba izhajala iz globoke zavesti, da je boj za svobodo pravična in sveta dolžnost do skupnosti, so borci čutili potrebo podajati svoja doživljanja v najraznovrstnejših izrazih, ki so našli najvzvišenejšo in najiskrenejšo obliko v pesmi...

Že leta 1941 je nastala med slovenskimi partizani umetna, uglasbena pesem »Partizanka« (Razpnite čez vse svet vešala...), skladba Karla Pahorja na pesnitev Mateja Bora, ki se je ohranila, a se je od 1. 1944 pela na novi tekst Franceta Kosmača »V boje« (Preveč je groznih že umorov...). Prve partizanske pesmi so prenašala tudi ilegalna partizanska radijska oddajna postaja »Triglav«. V ta namen so bile pesmi celo posnete na plošče. Pel jih je moški oktet pod vodstvom Sveta Marolta, ki je pozneje kot borec sodeloval v Kulturni ekipi XIV. divizije in padel v bojih na Stajerskem. Med organizatorji improviziranega petja na terenu je bil tudi pesnik in borec Ivan Rob, ustreljen pri Ligojnih 9. februarja 1943. Njegova kulturniška ekipa je s pesmijo hrabrila borec po bojiščih in ranjence po bolnišnicah že od 1. 1942.

Po italijanski kapitulaciji v jeseni 1. 1943 so se izboljšali pogoji

tudi za kulturno delo na osvobodjenem ozemlju. V partizane je odšlo več glasbenih strokovnjakov (skladatelj, dirigent, pevec, instrumentalist itd.), ki so dali partizanski glasbeni kulturi bolj ustaljene organizacijske oblike. Med prvimi organizatorji se je odlikoval skladatelj in borec Franc Šturm, padel na Krimu 11. novembra 1943. Partizanski glasbeniki so stremeli vnesti v svoje delo tudi estetsko pojmovano kvaliteto v umetnih oblikah: samospelih, instrumentalnih skladbah itd. Nastale so razne umetne pesmi za zборе, ki so jih najprej izvajali še večinoma improvizirano. Polagoma, zlasti po nemški ofenzivi v jeseni 1943, so bili organizirani stalni pevski zbori po partizanskih enotah. Pesmi so pričeli notirati in izdajati pesmarice

z notami. Taka obsežnejša pesmarica je bila »Naša pesem« iz 1. 1944 v izdaji Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Njej je sledila cela vrsta drugih na raznih partizanskih območjih. Pesmarice so bile nujno potrebna opora za hitrejši razvoj partizanskih pesmi, kot ga je terjal splošen razmah narodnoosvobodilne vojne.

Z višjimi oblikami organizacije partizanskih odredov v Narodnoosvobodilno vojsko je dobilo tudi kulturno življenje v partizanih bolj ustaljene pevске, pa tudi instrumentalne skupine za nastope na raznih mitingih, svečanostih in koncertih. Tako se je meseca aprila 1. 1944 v vasi Planini na južnem pobočju Roga po nalogu Glavnega štaba NOV in POS osnoval Invalidski pevski zbor, ki ga je vzgojil in dvignil do koncertne višine profesor glasbe ter partizanski skladatelj in dirigent Karol Pahor. To delo je Pahorju dalo spodbudo, da je napisal veliko število partizanskih pesmi. V februarju 1. 1945 je prevzel mesto dirigenta profesor glasbe in partizanski skladatelj Pavel Šivic, ki je povelj zbor na zmagovito turnejo onkraj morja v Italijo. Tam je zbor priredil več koncertov po bolnišnicah jugoslovanske baze in zaveznških vojsk. Invalidski pevski zbor je nadaljeval svoje delo tudi po osvoboditvi. Od 1. 1953 ga vodi profesor glasbe, skladatelj in dirigent, Radovan Gobec. Tako je znameniti »Partizanski invalidski pevski zbor«, kot se ta družina pevcev imenuje, ostal doslej najvernejši ohranjevalec slavne tradicije partizanske pesmi.

Prav tako uspešno se je uveljavil partizanski pevski zbor, ki so ga osnovali primorski vojni ujetniki v mestu Konstantini v severni Afriki in ki ga je vodil Mirko Cernigoj. Po prihodu v jugoslovansko bazo v Bari v juliju 1. 1944 je prevzel umetniško vodstvo zbora operni dirigent in partizanski skladatelj Rado Simoniti, član Kulturne skupine B udarne Ljubljanske brigade. Ob uspešnem nastopu na koncertu v gledališču v Bariju 11. septembra 1944 si je zbor nadel ime Zbor Jugoslovanske armade »Srečko Kosovel«. Po vrsti uspešnih nastopov v zaveznških in jugoslovanskih bolnišnicah v južni Italiji se je zbor podal na osvobodeno ozemlje v domovino ter nastopal po raznih krajih do osvoboditve Beograda, kjer je do-

segel najvišjo počastitev in odlikovanje s koncertom pred vrhovnim komandantom maršalom Titom. Medtem je nastopal tudi v Sofiji in drugih bolgarskih mestih. Pred odhodom v osvobojeno Slovenijo se je zbor okreplil s spojitvijo s pevskim zborom letalcev, ki so ga prav tako osnovali primorski rojaki v Severni Afriki in ki ga je do tedaj vodil Polde Černigoj. Po prihodu v Slovenijo je tako pomnožen zbor opravil koncertno turnejo svojim ožjim sorjakom v Slovenskem Primorju in dosegel prvo zmagovalne v gledališču »Verdi« v Trstu na koncertu, ki je postal veličastna manifestacija mednarodnega bratstva. Potem je opravil zbor še slavne turnee na Češkem v septembru 1945, nato pa v maju 1946 v Franciji, Belgiji, Luksemburgu in Švici. Po vrnitvi v domovino so se pevci podali vsak na svoje delovno mesto in pomagali pri graditvi svoje socialistične domovine.

Lepe uspehe je dosegel tudi mladinski zbor, ki ga je od pomladi 1. 1944 vodil pod okriljem okrajnega odbora ZSM za Belo krajino profesor Makso Pirnik.

Partizanska glasbena kultura pa ni zajela samo petja. Že spomladi 1. 1944 sta bili na dolenskem odseku ustanovljeni vojaški godbi Glavnega štaba Slovenije (Bojan Adamič, Drago Lorbek) in VII. korpusa. Pozneje sta bili formirani vojaški godbi tudi na področju IX. korpusa in XXXI. divizije. Ko je bilo v ja-

nuarju 1. 1944 osnovano »Slovensko narodno gledališče« v Beli krajini, so bile v nastope vključene tudi glasbene točke, ki jih je vodil partizanski skladatelj Janez Kuhar. Pozneje je bil pri tem gledališču ustanovljen tudi komorni zbor, ki ga je vodil dirigent in partizanski skladatelj Ciril Cvetko. Tako je bilo omogočeno, da so bili organizirani tudi solistični pevski, klavirski in violinski koncerti, kasneje pa celo glasbeno dramske predstave z orkestrom. Mnogo stvaritev s teh prireditev je posredoval tudi Radio Osvobodilna fronta.

Na Štajerskem je kulturniška skupina XIV. divizije dvignila glasbeno življenje in širila partizanske pesmi. V njej sta ustvarjala pesnik Karel Destovnik-Kajuž in skladatelj Sveto Marolt-Špič, ki sta v februarju 1. 1944 žrtvovala svoji življenji. V Gornji Savinjski dolini je v poletju 1. 1944 štab IV. operativne cone ustanovil kulturniško skupino, ki je sčasoma prerasla v pevski zbor, orkester in dramsko sekcijo. Prve prireditve te skupine sta vodila Jože Skrinar in Vera Herščakova, pozneje pa jo je dvignil celo do izvajanja scenjskih glasbenih prizorov in partizanske kantate skladatelj Radoval Gobec, ki je že prej organiziral pevski zbor v Kozjanskem odredu.

Na Primorskem se je razgibalo kulturno življenje v zelo širokem obsegu zlasti po italijan-

ski kapitulaciji. Za umetniški dvig prireditev so skrbeli tudi pevovodski tečaji in celo pevovodska šola pri štabu IX. korpusa, ki jo je uspešno vodil profesor glasbe in skladatelj Makso Pirnik.

Končno je bila v aprilu leta 1945 ustanovljena tudi nižja glasbena šola v Črnomlju, ki je nadaljevala tradicijo pevovodskih tečajev in pevovodskih šol. S tem so bili ustvarjeni pogoji za redno glasbeno delo in za kvalitetni dvig partizanskih glasbenih ansamblov in prireditev. Za vse partizanske ansamble in prireditve so partizanski skladatelji pisali pevske zборе, pevske in klavirske solistične skladbe, instrumentalne koračnice, slavnostne uverture, kantate itd. Vendar pa je osrednjo tvornost te kulture obsegala partizanska pesem, medtem ko so bile ostale produkcije pogosto le priložnostne. Za pospeševanje glasbene kulture so bile izdane posebne praktične pa tudi teoretične glasbene publikacije.

Širjenje partizanskih pesmi so po pevskih zborih pospeševale mnoge pesmarice. Poleg obsežnejših pesmaric, ki jih je izdal Glavni štab NOV in PO Slovenije (Slovenske partizanske pesmi, Naša pesem, Partizanska pesem, Zapijmo itd.), so izšle številne zbirke pesmi v raznih tehnikah pri brigadah, divizijah in korpusih, pri Predsedstvu SNOS, raznih pokrajinskih odborih OF itd. Najtežje vprašanje pri izdajanju pesmarice je bilo tiskanje not. Poleg špirografa, opalografa in ciklostila so se posluževali tudi drugih zasilnih tiskarskih pripomočkov, tako priprave, podobne numeratorju, ki ima namesto številki notne znake. V skrajni sili so uporabljali tudi notne znake, vrezane v les. Posamezniki so si celo izmislili posebne sisteme, da bi mogli objaviti notirane melodije novih pesmi. Tako si je n. pr. izmislil lastni notni sistem četni komisar Franc Erman-Vuk, doma iz Št. Ruperta na Dolenjskem. Se pozni rodovi bodo občudovali vzorno ciklostirane primere v zborovskih partiturah »Partizanska pesem«, ki jo je izdal Propagandni oddelek Glavnega štaba NOV in POS 1. 1945 in izdelala ciklotehnika Glavnega štaba.

(Iz sestavka dr. Radoslava Hrovatina)

Ob spominskem zborniku 11. SNOUB Miloša Zidanška

Pripravljalni odbor za proslavo 15. obletnice SNOUB Miloša Zidanška je ob 40. obletnici ustanovitve KPJ in SKOJ izdal lično spominsko knjižico pod naslovom »Spomni se, tovariš«. Privlačnost knjižice je zlasti v obilnem slikovnem gradivu in v živahnem, nevezanem menjavanju besedil. Prav prijetno je, da so strogo dokumentarni teksti z redosledi zgodovinskih dogodkov kratki in nevsljivi, važnejše zgodovinske dogodke pa vmesno osvetljujejo živo in včasih prav toplo napisani spomini posameznih borcev. Tako je vidno skozi osebna doživetja vrste ljudi življenje ene najslavnejših štajerskih brigad, katere

operativno območje pa ni bila samo Štajerska, temveč je segalo občasno tudi na Dolenjsko.

Osrednji motiv, ki zajema večino spominov, so seveda borbe. Saj je to razumljivo, saj se je partizanska vojska v njih kalila. Morda bi pa le lahko bilo več drobnih spominov iz vsakdanjega življenja brigade, da bi človek iz daljave let, ki nas že ločijo od tistih dni, prisluhnil utripu človeških src, ter si oživil podobe pohodov, taborjenj, vsakdanjih vaj, razgovorov, političnih ur. Pa bi morda to preraslo skopi okvir knjižice...

Všeč je človeku, da sestavljalci knjižice niso pozabili na domače

ljudi tistih področij, kjer se je brigada najpogosteje gibala. Pred nami zaživi zlasti Pohorje s svojimi ljudmi, ki so partizanom vselej pomagali. In v sestavku »Z roko v roki do lepših dni« je zapisano: »Vrste pohorskih borcev niso klonile, saj so vedele, da imajo mogočnega zaveznika — pohorske ljudi. Med partizani in domačini se je skovala nepremagljiva skupnost. Nemci so morali priznati, da naroda, ki vstane kot en moč v odločilni bitki, ni mogoče zatreti.«

Skoda je, da je v knjigi nekaj zgodovinskih netočnosti, ki jo kazijo (na primer: datum ustanovitve 11. SNOUB Miloša Zidanška, ki ni bila ustanovljena 8., temveč 7. januarja 1944). Vendar te napake bistveno ne spreminjajo prikupne podobe knjige. Lična je oprema knjige, delo Miklavža Mušiča. Priznanje gre delovnim kolektivom in ljudskim odborom, ki so z gmotno pomočjo podprli izdajo te spominske publikacije.

F. F.

ŠE NE VESTE?

DA JE BIL PRVI POSKUS FOTOGRAFIRANJA ZEMLJIŠČA IZ ZRAKA s ciljem, uporabiti posnetke v fotogrametrijske namene (za izdelavo topografskih kart in načrtov) leta 1858? Francoski polkovnik Laseda je v ta namen izkoristil »zmaja«, kasneje pa privezani balon, ki je bil zanj privezan fotoaparat. Uspehi pa so bili malenkostni zaradi slabe gibljivosti balona. Težko je bilo fotografirati večje površine. Prvo fotografiranje iz letala pa je opravil leta 1909 Wilbure Wright med poletom čez mesto Centocelli v Italiji.

DA SO SILE BALKANSKIH ZAVEZNIKOV PRED ZACETKOM VOJSKE LETA 1912 štele skupno 725.000 vojakov? Od tega števila jih je bilo 553.000 v operativni vojski. Srbi so imeli 262.000 vojakov, Črnogorci 60.000, Bolgari 294 tisoč, Grki pa 108.000. Turška vojska s posadkami v Skadru, Jedrenu in Janjini je štela 307.000 vojakov. Poleg redne turške vojske se je bojevalo proti srbskim in črnogorskim četam tudi večje število bašibozukov. Srbi so poslali svojo armado in vse svoje težko topništvo Bolgarom na pomoč pri obleganju Jedrena. Med zavezniki so samo Grki imeli uporabno vojno mornarico, ki so jo sestavljale 4 križarke, 21 torpedovk, 1 podmornica, 3 minonosci in nekaj starih topničark. Turki pa so imeli 2 oklopniči, 3 križarke in 20 torpedovk.

Branko Šotra: Prenos ranjenca

Nekaj pripomb k našim proslavam

O pomanjkljivostih naše spomeniške dejavnosti smo doslej že mnogo slišali in brali. Malokdo pa se je doslej kritično dotaknil programov ob slavnostnih odkritjih spomenikov in spominskih plošč.

Ce se ozremo nazaj, lahko ugotovimo, da je bilo ob takih priložnostih v naših krajih mnogo lepih proslav (zlasti letos, v jubilejnem letu KPJ), bilo pa je tudi mnogo pomanjkljivih, slabo pripravljenih, kar velja zlasti za proslave na podeželju. Začnimo kar s primeri!

V nekem gorskem kraju so odkrili spominsko ploščo na poslopju, kjer je med narodno-osvobodilno borbo delovala partijska šola. Tik pred začetkom proslave je stopil pred mikrofona napovedovalec in dejal: »Neka gospodična je izgubila rokavico.«

To je bil nekakšen nepredviden »uvod«. Nič nimamo proti temu, da se objavi po zvočniku, če kdo kaj izgubi. Ne bi bilo pa treba tega objaviti tik pred začetkom proslave, zlasti pa ne bi bilo treba uporabljati besede gospodična. V partizanskem kraju, ob odkritju spominske plošče partijski šoli, je ta beseda še posebno čudno izzvenela!

Slavnostni govor na proslavi je imel znan slovenski književnik, ki je lepo in jedrnat povedal vse, kar je bilo treba povedati. Sledilo je še nekaj točk, nato pa je nastopil kot govornik nekdo z okraja. Le-ta je najprej povedal v glavnem isto kot prvi govornik, ves ostali del njegovega dolgega govora pa se je tikal gospodarske problematike. Nihče ne misli zanikati potrebe po referatih o tarifnih pravilnikih, o kooperaciji in podobnih nalogah. Vendar pa ni primerno, če nekdo nastopi na svečanosti ob odkritju spominske plošče s prav takim in prav tako dolgim referatom, s kakršnim bi nastopil ob kakšni drugi priložnosti, n. pr. na zboru volilcev. Kaj mučno je, če opaziš, kako

se ljudje med govorom na proslavi dolgočasijo in ostanejo skupaj samo zaradi tega, ker vedo, da se ne spodobi odhajati pred koncem. To se kaj rado zgodi zlasti takrat, ko je govor dolgovezen in ko govornik ponavlja tisto, kar je pred njim povedal že kdo drug.

Na isti proslavi je nastopil tudi neki mladinec z recitacijo. Priznati je treba, recitirati zna. Toda pesem, ki jo je recitiral, je plod diletantizma, smiselno čudna in za tako slavnost neposrečena. Pripoveduje namreč o internirancu, ki ga je mati čakala, pa ga ni dočakala, ker ga je požrl krematorij. Ob odkritju spominske plošče v kraju, kjer je delovala partijska šola, bi bila primernejša kakšna druga, borbena pesem, n. pr. Borova »Komunistom«. In takih pesmi imamo na pretek!

Nekje drugje so izbrali za govornika tovariša, ki je sicer prebivalec znan kot zaslužen, hraber borec NOV, je pa močno nervozen in ima govorno napako. Zato njegov govor — čeprav smiselno lep — ni kdo ve kako lepo izzvenel.

Na isti proslavi je nastopil nekdo, ki je v dolgem govoru referiral o kopici zgodovinskih, političnih, gospodarskih in drugih vprašanj. Tudi ob njegovem govoru so se ljudje hudo dolgočasili, ker je bil za tako slavnost neprimeren in ker je omajal slavnostno vzdušje. Sploh pa dolgi govori in dolgi programi za take proslave niso primerni. Rajši naj bi bili krajši in boljši.

Ob isti priložnosti se je zgodilo, da je napovedovalec nenadoma prišel ob sapo, ko se je — morda prvič v življenju — znašel pred toliko množico. Beseda mu ni šla iz ust — in naposled je stežka izjecljal nekaj, kar ni imelo ne glave ne repa.

Zadnje dni pred odkritjem spomenika marsikje zelo hitijo, zaradi česar pride do hudih napak. Tako na primer v nekem kraju niso pritrdili kam-

nitih stopnic pred spomenikom na opornike, ampak so jih samo prislonili. In tako se je zgodilo, da je ob odkritju spomenika, med polaganjem vencev, neka tovarišica stopila na rob take stopnice — in tedaj se je stopnica zamajala, tovarišica pa je padla in se precej udarila. Kako je to učinkovalo na prisotne, menda ni treba posebej opisovati. Če bi namesto tiste tovarišice padla po stopnicah kaka starejša oseba, bi bile posledice bržčas hujše.

Na proslavi ob prej navedenem odkritju spomenika sta nastopila tudi dva dečka z recitacijo neke pesmi, ki je sicer dobra, toda recitatorja sta bila zanjo premalo izurjena. Zato je bilo slišati, ko da bi se pred mikrofonom prepirala.

Takih in podobnih primerov je bilo letos na naših proslavah precej.

Ko bodo tovariši iz krajev, kjer je prišlo do navedenih pomanjkljivosti, brali te vrstice, naj se nikar ne hudujejo. Saj vemo, da dobre volje in prizadevnosti nikjer ne manjka. Do napak pride le zaradi tega, ker priprave za proslave niso dovolj sistematične in ker pri sestavljanju programov ne sodeluje dovolj ljudi s potrebnim znanjem in izkušnjami. Zakaj ne bi pritegnili k sodelovanju več prosvetnih delavcev?

Morda bo kdo ugovarjal, češ da je za ljudi na podežlju vse dobro. To ni res! Proslava ob odkritju spomenika ali ob kaki pomembni obletnici je v marsikaterem kraju edina kulturno-politična manifestacija v letu, zato je tembolj potrebno, da je skrbno pripravljena. V nobeni naši vasi niso ljudje tako zaostali, da ne bi vedeli, kaj je lepo in kaj ni, čeprav tega odkrito ne povedo. In če se slabo izvedene proslave ponavljajo, se jih ne udeležujejo več z navdušenjem, ker na njih ničesar ne pridobijo in ker program ni v skladu s tistim, kar čutijo v srcih.

Zato menim, da bi se morali prireditveni odbori temeljiteje ukvarjati s pripravami za slavnosti ob odkritjih spomenikov in za proslave raznih zgodovinskih dogodkov.

M. P.

»Pot na Lisec«

ZNANI mladinski pisatelj Venceslav Winkler je napisal knjigo »Pot na Lisec«, ki jo je izdala Prešernova družba med letošnjo redno knjižno zbirko.

»Pot na Lisec« je partizanski potopis, ki se godi jeseni 1942 med Krko in Sela-Šumberkom, kolikor je pisatelj krajevno in časovno konkretiziral dogajanje. Glavni junak je doraščajoči mladostnik Matjažev Primož, ki so ga vojni dogodki iztrgali otroškim igram in ga postavili pred surovost stvarnosti revolucije v njenem najbolj kritičnem obdobju, v dobi razmaha belogardističnega izdajstva.

Venceslav Winkler se je spet povrnil v svoj svet, ki ga dobro pozna kot pedagog, v duševnost mladostnika. Rahlo nakazani erotični momenti prebujajočega se mladega človeka kažejo, da je pisatelj razgledan psiholog, ki posebno dobro pozna miselnost pubertetnika v začetku te dobe.

Ze tradicija je, da je ena izmed rednih vsakoletnih knjig Prešernove družbe povezana s tematiko iz NOB. S tem se uredništvo Prešernove družbe oddolži naši revolucionarni preteklosti. »Pot na Lisec« pa je nekaj več kot samo oddolžitev. To je pomemben prispevek in lahko rečemo — ena izmed najboljših mladinskih povesti.

Kaj je bistvo vsčbine »Poti na Lisec«? Pisatelj nam je orisal mladega kmečkega fanta, ki v nekaj dneh dozori iz otroka v moža. Vojna mu je vzela starše in ga postavila pred nalogo, ki je težavna tudi za odraslega. Prepeljati mora tri Ljubljanačane, ki niso vajeni naporov, čez močno nadzorovano, nepoznano jim ozemlje do partizanske enote. Pri tem doživi marsikaj, vsekakor pa ga najbolj prizadene smrt njegovega prijatelja Urha. Velika odgovornost za življenje teh ljudi in otroka Lukca, ki mu sovražniki odpeljejo starše in požgo dom, mu ne da počitka, dokler ni naloga opravljena. Srečuje se z belogardističnim izdajstvom in zahrbtnostjo v hiši, kamor se zateče pogret. Od naporov je že ves onemogel, toda volja in zavest ga vodi prek vseh težav do srečnega konca. Nazadnje ga vidimo kot mladega, drznega partizana, ki na čelu svoje enote pogumno stopa velikemu življenju nasproti.

Kot je že rečeno, je imel pisatelj tenak posluh za duševnost mladostnika. Tako je zadel tudi duševnost mladega človeka v revoluciji, tisto specifično potezo, ki se zdi mnogim včasih kar neverjetna. Toda tisti, ki so sami doživeli revolucijo kot zelo mladi

ljudje, bodo ob branju »Poti na Lisec« lahko potrdili, da so bili zvečine prav taki, kot je mladi Matjažev Primož, da so v podobnih trenutkih enako reagirali.

Vsekakor je knjiga vredna slovesa pisatelja, kakršen je Winkler, in bodo po njej radi segali ne samo mladinci, ampak tudi odrasli, ki cenijo opise velike dobe naše zgodovine. M. Pavlin

Povest o Huski

Sukrija Bijedić, nekdanji komisar divizije NOV, je opisal svoje doživljanje v Cazinski Krajini v letih 1943-1944, ko je prišel za komisarja v »muslimansko milico«. Ta je prestopila v NOV, poveljeval pa ji je Huska Miljković. V slovenskem prevodu je knjižico, ki obsega 178 strani malega formata, izdala založba Mladinska knjiga, prevedel pa jo je Cvetko Zagorski.

Slovenskega bralca popelje knjižica v Cazinsko Krajino, predel Hrvatske, ki je naseljen z muslimanskim življenjem. Politična in gospodarska zaostalost te pokrajine v predvojnem času je bila že kar prislovična. V takem okolju je zrasel Huska Miljković, upornik in čudak, ki je omahoval med Partijo in reakcionarnimi silami vse do svoje smrti. Ubili so ga ustaški agenti, ko so spoznali, da se jim je izmuznil iz rok, in ker so računali, da bodo z njegovo smrtjo uničili sporazum med NOV in »muslimansko milico«. Tako NOV kot sovražniki so si prizadevali pridobiti Huskovo vojsko. NOV je hotela pridobiti zapeljane

množice in rešiti tisoče življenj, ki bi bila drugače izgubljena. Zato je privolila v začasen kompromis. V dokaj čudne položaje je prihajal komisar Sukrija, ki se je moral udeležiti celo prijateljskih razgovorov komandanta z ustaši, preoblečen v štabnega pisarja. S celo vrsto opisov posameznih dogodkov nam pisec slika Husko, njegova omahovanja, zvijačnost, dvoličnost in tudi zmedenost. Slika nam njegovo čudaštvo in naravnost patološko ambicioznost, ki se nam včasih zazdi kar smešna, je pa opravičljiva v primitivni okolici, kjer pomeni včasih temelj za uspeh nekega gibanja. Po drugi strani pa vseeno tiči v tem človeku nekakšno svojevrstno poštenje in skrb za ljudi.

Sukrija Bijedić nam opisuje tudi vztrajno in težavno delo komunistov, ki jih je Partija poslala kot najbolj primerne za delo v muslimanski sredi v Huskovo vojsko. Tudi ti komunisti so izhajali iz muslimanskih vrst, ker bi drugačnih ljudi versko nestrpni Huskovi vojaki ne priznali. Komunisti so v glavnem uspeli in ob končni diferenciaciji, ko so sovražniki ubili Huska in poskusili organizirati upor proti sporazumu s partizani, jih večina ostane v NOV, pokvarjenci in špekulanti pa desertirajo k svojim prejšnjim gospodarjem.

Takih primerov pri nas v Sloveniji ni bilo, pa tudi ne drugje v Jugoslaviji, zato je knjižica zanimiva posebno za slovenske bralce. Prevajalec je po vsem videzu imel težave pri iskanju ustreznih slovenskih izrazov za posamezne bosanske provincializme in turško-arabske besede, ki jih obiluje jezik bosanskih muslimanov, pa tudi pri čudnih in smešnih skovankah, ki so si jih izmislili ustaši po ustanovitvi svoje »države«.

M. P.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Za tiste, ki nimajo splošne izobrazbe

DOPISNA šola je sprejela letošnje leto v ESS že tretjo generacijo dopisnikov. Člani organizacije ZB, ki so začeli pred dvema letoma študirati po dopisni metodi, so že tik pred zastavljenim ciljem ter bodo v drugi polovici prihodnjega leta opravljali zadnje izpite in maturo. S tem si bo prva skupina, 300 do 400 dopisnikov, pridobila z dopisnim šolanjem popolno srednješolsko izobrazbo in dokazala, da niso pri nas nič slabše razmere za uspešen dopisni pouk kot v drugih deželah.

Kmalu po ustanovitvi ekonomskega oddelka Dopisne šole je postalo očitno, da se veliko borcev, ki si žele znanja in strokovne usposobljenosti, ne bo moglo vključiti v Dopisno šolo. Šola jim je morala zaradi zahtevne tvarine in njihove pomanjkljive šolske izobrazbe odsvetovati vpis. Sprejeti so bili le tisti, ki so imeli končano osemletko ali tej stopnji ustrezno šolo. Želja po šolanju je rasla tudi med borci s pomanjkljivo nižjo izobrazbo, zato je šola zanje organizirala šestmesečni pripravljalni tečaj za vpis v ekonomski oddelek Dopisne šole oziroma za sprejemni izpit. Ta tečaj je le deloma uspel. Uspešen je bil predvsem za tiste, ki jim je do popolne osemletke manjkalo le kak razred. Kdor pa je končal samo nekaj razredov osnovne šole, ni zmožal zahtevnega gradiva in hitrega tempa tečaja.

Naraščajoča želja po šolanju, posebno pri tistih borcih, ki jim je šola potrebna za pridobitev kvalifikacije, je rodila zamisel, da bo slej ko prej potrebno organizirati dopisno osemletko. Zato se je GO ZB NOV Slovenije odločil, da v okviru Dopisne šole ustanovi še Splošno izobraževalno šolo — osemletko.

Šola bo pričela delovati januarja prihodnjega leta. Vpis vanjo bo trajal do 1. januarja. Pouk bo potekal po učnem načrtu splošnoizobraževalne šole

za odrasle, ki ga je pripravil Zavod za izobraževanje odraslih in potrdil Svet za šolstvo LRS.

V šoli bosta organizirani dve stopnji hkrati.

V prvo — nižjo stopnjo, (ki zajema snov 5. in 6. razreda) osemletke, se lahko vpiše vsak, ne glede na dosedanje izobrazbo.

V drugo — višjo stopnjo (7. in 8. razred) osemletke pa se vpišejo lahko le tisti, ki so uspešno končali 6. razred osemletke ali tej stopnji enakovredne šole.

Šolanje v dopisni osemletki bo trajalo po normalnem študijskem ritmu za vsako stopnjo eno leto. Kandidati, ki imajo boljše pogoje za učenje, bodo lahko končali šolo tudi hitreje. Najkrajši rok za pripravo na izpite čez posamezno stopnjo bo šest mesecev. Tako bodo lahko najprizadevnejši dopisniki končali obe stopnji osemletke v dobrem letu. Ispite bodo opravljali na najbližjih osemletkah, kjer so že ali kjer bodo organizirane splošnoizobraževalne šole za odrasle. Na teh šolah bodo dopisniki po opravljenih izpitih prejeli tudi spričevala. Z uspešno opravljenimi izpiti za drugo stopnjo si bo kandidat pridobil izkaz o končani osnovni šoli — osemletki. S tem pa mu bo omogočeno, da si bo lažje pridobil kvalifikacijo, odprta mu bo pot do nadaljnje- ga šolanja.

Sodeč po dosedanjem zanimanju kandidatov za vpis v dopisno osemletko in po do sedaj sprejetih prijavih, bo odziv precejšen. Opozoriti pa moramo na pravilno usmerjanje in vključevanje članov organizacije ZB v Dopisno šolo.

Iz izkušenj vemo, da je sla po učenju navadno močnejša pri ljudeh, ki so že doslej iskali priložnosti za razširitev svojega kulturnega obzorja, in manjša pri tistih, ki niso domeli pomena izobraževanje in in so ga zato zapostavljali.

Prepuščanje vključevanja borcev v šolo stihiji bi lahko povzročilo škodo predvsem tistim, ki so izobrazbe najbolj potrebni. Lahko predvidevamo, da bo pri prvem vpisu v osemletko močan odziv predvsem pri tistih, ki so v povojnih letih že že sami od sebe radi segali po knjigi ali celo obiskovali razne tečaje. Veliko takšnih tovarišev se je tudi brez formalno priznane osnovne izobrazbe znašlo in uveljavilo v življenju. S svojo odločnostjo, izkušnjami in znanjem bodo ti zlahka usvojili gradivo osemletke. Škoda pa bi bilo, če v njihov krog ne bi pritegnili tudi onih, ki so manj iznajdljivi, manj odločni in imajo tudi manjšo izobrazbo. Uspehi prvih, predvsem pa njihova odločnost, bodo pomagali in vplivali pogum tudi drugim. To se bo posebno pokazalo v delu učnih krožkov, ki bodo organizirani po vsej Sloveniji in bodo zaradi medsebojne pomoči znatno pripomogli k boljšemu uspehu posameznika in šole. Pomen učnih krožkov je v dopisnem načinu pouka nadvse važen. Po dosedanjih izkušnjah so uspehi dopisnikov, ki se uče v krožkih, skoraj za 50 % boljši od uspehov tistih, ki se dela v krožkih ne morejo udeleževati ali se ga izogibajo. Hkrati pa krožki poganjujejo instrukcije, če so le-te potrebne.

V zadnjem letu se je število dopisnikov močno pomnožilo, vključeni so že kandidati treh letnikov ESS. Z organizacijo dopisne osemletke pa se bo število še povečalo, hkrati pa se bodo pomnožila tudi učna središča, kjer se bodo dopisniki shajali in učili. Do sedaj je Dopisna šola poleg pedagoških napotkov v šolskih nalogah in v učnih pismih imela često tudi sestanke z dopisniki. Te sestanke je sklicevala v večjih, predvsem okrajnih središčih, kjer so sedeži rednih ESS, kamor so dopisniki prihajali zaradi seminarskega dela. Z bodrilno besedo je vplivala nanje in jim pomagala premagovati krize in težave. To obliko sodelovanja

med šolo in dopisniki bo potrebno tudi v bodoče obdržati. Glede na razširjen obseg dela in na številnejša učna središča, ki se z organizacijo osemletke prenašajo na področje občine, pa bo stik šole z dijaki vsekakor težji in redkejši.

Posebno v partizanskih predelih je iz dneva v dan večje število članov organizacije ZB, ki se vključujejo v izobraževanje. Vsled tega se vse bolj čuti potreba, da bodo morali občinski odbori ZB zavzeti odločnejše korake za pravilno usmerjanje članstva v šole in tečaje.

Ker vsi člani odbora ne morejo redno spremljati vseh

problemov, temveč jih rešujejo občasno na svojih sejah, bi bilo potrebno za redno spremljanje dobiti primerneга tovariša. Ta naj bi opozarjal odbor na vprašanja, ki jih je treba na področju izobraževanja borcev reševati, pripravljaj naj bi gradivo za seje, imel stike z rednimi šolami in z borci, ki jih obiskujejo. Prepričani smo, da v večini krajev ne bo težko najti ljudi, ki imajo veselje do vzgojnega dela in ki bodo znali poleg omenjenih nalog tudi s toplo tovariško besedo viliti poguma tistim, ki včasih zaradi vsakodnevnih življenjskih težav na poti do uspeha omahujejo.

Franc Pokovec

11. aprila 1945 osvobojeni ujetniki zbrali na »Apelplatzu« in prisegli:

»Uničenje fašizma in njegovo izkoreninjenje

je naše geslo!

Gradnja novega sveta miru in svobode

je naš cilj.«

Pred nami je področje celotnega spomenika. Monumentalna kamnita vrata na kraju, ki je najbližji nekdanjemu taborišču. Kamnite, rdeče kot kri in črno obrobljene stopnice, ki vodijo nizdol h grobovom. Ob njih sedem blokov — sedem v kamen vkle-sanih reliefov, ki pričujejo o trpljenju internirancev in njihovi borbi za svobodo. Kakor skulptura pred stolpom je tudi to delo kiparja Cremerja. Gradnja taborišča, delo v kamnolomu, ubijanje v krematoriju, obešanje, vse neizmerno pominjanje in trpljenje je tu ujelo kiparjevo dleto v kamen. Toda enostranska bi bila slika taborišča, če ne bi umetnik pripovedoval tudi o tem, kako se jetniki niso nikoli do kraja uklonili, kako je bila trdna vez tovarštva, ki jih je združevala, kako so se pripravljali na upor, kako so ustanovili svoje vodstvo — tajni taboriščni komite — kako so s komemoracijo počastili spomin v tem taborišču ubitega vodje nemških komunistov Ernsta Thälmann, kako so izdelovali in skrivali orožje in kako so se na dan osvoboditve uprli, po-

NAD nami so nizko viseli oblaki, veter je zavijal in nas bičal z ledenimi sunki. Stali smo pred bivšimi esesovskimi kasarnami vrh Ettersberga; do koder je seglo oko, se je okrog nas razprostirala Thürinška ravnica. Dolga pot je bila za nami; prispeli smo na cilj v poznojesenskem dopoldnevu, na ta nevisoki grič v bližini Weimarja, kamor je pred sto leti zahajal veliki pesnik Goethe na sprehod in kjer so hitlerjevci v petem letu svoje vladavine zgradili koncentracijski taborišče.

Buchenwald!

Pedeset nas je bilo — zvečine nekdanji buchenwaldski jetniki. Počasi smo korakali po cesti, katere se je nekoč pri-jelo ime »Blutstrasse« — krvava cesta. Velik venec belih rož smo nosili s seboj. Napotili smo se h grobovom, s katerimi je pokrit ves južni breg Ettersberga in kjer počiva med mrtvimi tudi mnogo Jugoslovanov.

Zagledali smo spomenik, enega najlepših, kar jih je človek ustvaril v spomin za svobodo padlim borcem. Na ploščadi ob »krvavi cesti« stoji 50 metrov visok stolp, kamnit in z zlato ograjo na vrhu, podo-ben svarečemu prstu, dvignjen nad pokrajino. Ko da govorijo: »Glejte, ljudje, na kraju zločina stojim. Naj se nikdar

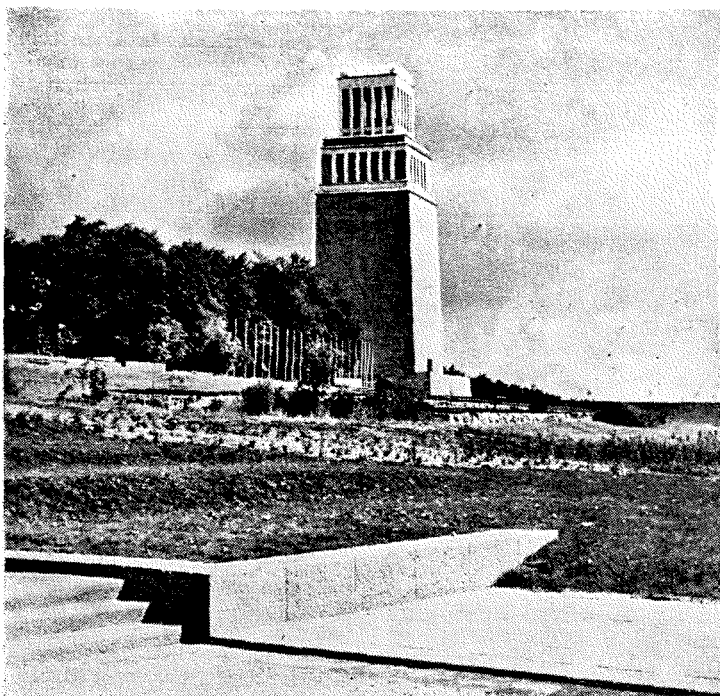
več ne ponovi, kar se je tu dogajalo!«

V stolpu smo se srečali z nekdanjim jetnikom 921 Kucharczykom, ki zdaj oskrbuje spomenik in vse področje bivšega koncentracijskega taborišča. Brž je spoznal med nami nekaj bivših sojetnikov, in se spomnil celo nekaterih imen. Potlej nam je bil ves dan zvest spremljevalec.

Onkraj stolpa, na ploščadi, nad pobočjem Ettersberga, stoji velika skulptura, skupina jetnikov z rokami, dvignjenimi k prisegi. Spomin na dan osvoboditve pred 14. leti, ko so se

Detajl s spomeniškega prostora v Buchenwaldu

Spominski stolp v Buchenwaldu

bili esesovske straže in se sami osvobodili.

Rdeče stopnice pa se izteka-
jo v 350 metrov dolgo in 22
metrov široko »Cesto narodov«. Osemnajst kamnitih blok-
ov z žarami na vrhu — vsaka
država, ki je bila zastopana v
Buchenwaldu ima tu svoj spo-
menik. Trije veliki množični
grobovi leže ob tej cesti.

Ob kraju ceste počiva v 40
metrov globoki jami nad 4000
mrtvih. Mogočen kamnit zid
obkroža njihovo poslednje bi-
vališče.

Izpred tistega groba pa dr-
žijo zopet stopnice kvišku; be-
le so, zakaj če so prve, rdeče,
vodile v smrt, vodijo te v svo-
bodo. Končujejo se pred skul-
pturo jetnikov med prisego.

Sli smo nizdol po stopnicah,
krenili smo po »Cesti narodov«
in obstali pred spomenikom z
napisom »Jugoslavija«. Položi-
li smo venec, obmolknili smo
v počastitev padlih in potem
smo zapeli. In vodja naše sku-
pine je stopil na stopnico, re-
koč: »Spite mirno, tovariši,
zakaj mi živi smo ostali zvesti
tistemu, za kar ste se vi bo-
rili in za kar ste umrli...«

Isti dopoldan smo si ogledali
celotno bivše taborišče. Še sto-
ji žična ograja, še leseni por-
tal s prekrasnimi kovanimi
vhodnimi vrati in napisom
»Jedem da Seine« — vsako-
mur svoje — v njih. Jetniški
bloki so vsi podrti, pač pa
desno od vhoda še stoji kre-

matorij. Vse mučilne naprave
v njem so ohranjene, obnov-
ljena je tudi stena z razpoko
in merilom, stena, skozi katero
so v »Pferdestallu« esesovci
jetnike ubijali s strelom v til-
nik. V krematoriju so tudi še
cinaste kadi za prevažanje
mrličev. Ohranjena je secirni-
ca, kjer so z mrličev odirali
tetovirane kože in jih potem
strojili za senčnike in platni-
ce knjig.

Molče, v grozi smo obstali
pred pečmi, ki so požrle 56.000
ljudi. Koliko mladosti, koliko
sanj je umrlo z njimi! Iz vi-
sokega pravokotnika se je ka-
dilo noč in dan, rdeč žar smrti
je sijal nad pokrajino! Niti sto
korakov vstran pa je stalo sta-
ro drevo, star hrast, pod ka-
terim je Goethe nekoč poseda-
val in pisal:

*»Plemenit naj bo človek,
voljan pomagati in dober.«*

Na kraju smo si še ogledali
mednarodni muzej odpora. Na-
meščen je levo od vhoda v
zgradbi, kjer je bila nekoč
kantina. Bogato gradivo je
zbrano v njem, posebno v zve-
zi z zgodovino taborišča. Toda
opazili smo z grenkim občut-
kom, da je borba jugoslovanskih
narodov v tem muzeju
zelo, zelo, skopo zastopana...

Ko smo odhajali z Ettens-
berga, je posijalo sonce. Odšli
smo, da si ogledamo še Goe-
thejev Weimar. Veliko doži-
vetje za nas je bil obisk Goe-
thejevega doma. Hiša, ki hrani

*Skupina Jugoslovanov z vencem na spomeniškem prostoru v
Buchenwaldu*

tisoče in tisoče umetnin med svojimi zidovi, je spremenjena v muzej. Prav tako Schillerjev dom, ki smo ga tudi obiskali.

Popoldne pa smo se sestali s političnimi in gospodarskimi predstavniki Weimarja. Mestni sekretar Enotne socialistične stranke Nemčije (SED) nam je v obširnem govoru opisal politični in gospodarski položaj njihovega mesta. Za njim je vstala še vrsta govornikov. Največ aplavza je veljalo enemu najstarejših jetnikov koncentracijskega taborišča Buchenwald, ko je dejal: »Jugoslovani, bodite ponosni na to, da smo vas ob upor v Buchenwaldu postavili na najtežavnejša in najodgovornejša mesta.«

Od nekdanjih »Buchenwaldovcev« je bil navzoč tudi človek, ki je nosil jetniško številko 1! Zdaj je častnik nemških policijskih enot.

Buchenwald!

2500 Jugoslovanov je trpelo v njem. Nad četrto milijona

Detajl s spomeniškega prostora v Buchenwaldu

ljudi je šlo v teku let skozenj. Preživeli so zdaj razsejani po vsem svetu. In od vsepovsod se vračajo na kraj svojega trp-

ljenja. Dne 11. aprila vsako leto in na Dan mrtvih zagorijo žrtveniki na spomenikih. Izza zlate ograje vrh stolpa se zasvetijo žarometi. In razsvetljeni hrib je viden daleč naokoli — in stolp, ki se tako svarilno dviga k nebu.

Ob uri, ko smo stali tam, na vrhu hriba, na ravnici pred nekdanjimi esesovskimi kasarnami, ko smo čakali, da odidemo k spomeniku, se je ločila od naše skupine stara žena v črnem. Pripotovala je iz Črne gore, sina je izgubila v Buchenwaldu. Čisto sama je odšla od nas in stopila v hrastov gaj, kjer so nekoč stale barake. In med visokimi, od dežja začrnelimi drevesi, je vsa sključena obstala, sklonjena k tlu, kakor da išče stopinje njega, ki ga že davno ni več. In je šla še globlje v gozd, zravnala se je ter prisluškovala v gozd — pa je bil samo veter, ki je težko in tožeče zavijal med drevmem...

France Filipič

Od tovariša, ki živi v neki vasi na Dolenjskem, smo prejeli naslednje pismo:

Mi, ki živimo po odročnih krajih podeželja, le redkokdaj zaidemo v Ljubljano. Prve dni novembra so me klicali na zdravniški pregled. Zaradi zvez sem prišel v mesto že zjutraj, čeprav bi se moral zgledati pri komisiji šele ob desetih. Hodil sem po mestu in se ustavil tudi pred izložbo Založbe »Borec« na Titovi cesti. Mimogrede naj povem, da imam doma tri otroke; dva hodita v šolo, najmanjši pa jo bo začel obiskovati drugo leto. Bil sem partizan in skoraj vsak večer me prosijo, naj jim kaj pripovedujem. Ko pa hočem prenehati, me začno prositi, naj jim pripovedujem še kaj.

Ko sem si ogledal izložbo Založbe »Borec«, se mi je oko takoj ustavilo na drobni modrikasti knjižici »Martinček, sin brigade«, ki jo je napisal naš znani pisatelj Tone Seliškar. To bi bilo nekaj za moje radovedneže, sem pomislil in roka mi je kar sama legla na kljuko. Ze sem bil v trgovini, odšel sem tistih nekaj denarcev in knjiga je bila moja.

Vrnil sem se domov in otroci so seveda takoj začeli spraševati, kaj sem jim prinesel iz Ljubljane. Povedal sem jim, da to pot nisem prinesel ne sladkorčkov ne čokolade, pač pa nekaj lepšega. Pokazal sem jim slikanico. Kar pokesal sem se prvi hip, da sem jo kupil. Takoj se je razvil med vsemi tremi otroci

pravi prepir, trgali so si jo iz rok, najmlajši se je začel cmerati, ker še ne zna brati. Moral sem jih miriti, drugače bi se še stopli. Zvečer so jo brali tako dolgo, da sem jih moral prav spoditi v posteljo. Ponoči sem se zbudil, ker me je v očeh začemela luč. Kaj sem opazil? Najstarejši je pod mizo v spalnici zvlekel namizno svetilko in bral »Martinčka« leže na tleh. Kajpak sem ga spodil spat, toda naslednji dan je bilo spet tako. Zdaj knjižico bero sosedovi otroci, nekaj listov je natrganih, platnice so že oguljene in papir na vogalih zamaščen. Kdo ve, skozi koliko rok je že šla, čeprav jo imamo samo nekaj tednov?

Rad bi svetoval Založbi »Borec«, da izda še več slikanic, ker mladina takih del zelo pogreša. Slikanica je vse kaj drugega kot navadna povest, kjer otrok vidi samo črke. V slikanici si laže predstavlja partizane, jih vidi, čeprav samo naslikane.

Dosti slikanic je še izšlo v naših časopisih, toda vsakdo ne more biti naročen na vse časopise. Otroci so slikanice iz časopisov izrezovali in jih šivali, toda to je zamudno delo, pa še to se rado zgodi, da se posamezna številka časopisa izgubi in slikanica potem ni popolna. Zakaj bi bili junaki slikanice samo tuji, ko pa imamo pri nas doma dovolj veliko bolj pogumnih in plemenitih junakov, kot pa so bili n. pr. kavboji? Zato bi morali to vrsto otroške literature bolj negovati in pospeševati ter tiskati več slikanic. Založba »Borec« pa naj te slikanice, ki izhajajo po raznih časopisih, izdaja v knjižni obliki ali pa jih tiska po izvirnih delih, ki bi jih sama zbrala. Posebno privlači otroke tisto gradivo, kjer so junaki otroci. Naš boj pa je bil tako množičen, da je bilo veliko otrok, ki so sodelovali v njem in torej gradiva ne bi primanjkovalo.

Janez Debevc

KRATKE NOVICE

● **NOVA GORICA** — Oktobra so v Trenti odkrili na hiši, kjer je bila leta 1944 tridnevna okrožna konferenca KPS za Tolminsko, spominsko ploščo. Nekaj mesecev pozneje je bila v istem poslopju okrožna konferenca SKOJ. Slovesnosti so se udeležili mnogi bivši borci in aktivisti ter precej okoliških prebivalcev.

Teden dni kasneje pa so odkrili spomenik padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja v Grgarju. Govoril je pisatelj France Bevč.

● **TITOGRAD** — Ob proslavi 40-letnice SKOJ so pred mladinskim kulturnim domom odkrili spominski doprnski kip narodnemu heroju Budu Tomoviću, nekdanjemu sekretarju SKOJ za Črno goro.

● **GORNJI MILANOVAC** — Ob proslavi 40-letnice SKOJ, petnajstletnice osvoboditve mesta in stolice, odkar je dobilo mesto ime, so pred 15.000 prebivalci svečano odkrili spomenik padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja. Izdelal ga je akademski kipar Ratimir Stojadinović.

● **IVANIČGRAD** — V gozdu Žutica na kraju Ples so prve dni oktobra odkrili spominsko ploščo. Tam so se zadrževali prvi partizani leta 1941, pa tudi kasneje so bili skoraj stalno tam. Odkritje spominske plošče je bilo povezano s partizanskim pohodom ZROJ.

● **TITOVO UŽICE** — Ob proslavi 40-letnice SKOJ so odkrili v mestu spominski doprnski kip Pere Popovića-Age. Odrpli so tudi razstavo »40 let naprednega mladinskega gibanja«.

● **PRIJEDOR** — V Grbovcih pod Kozaro so ob proslavi 40-letnice SKOJ odkrili spomenik dvanajstim dekletom, članicam SKOJ, ki so jih ustaši leta 1944 zajeli ter jih po strašnem mučenju umorili.

● **ČRNOMELJ** — Društvo veterinarjev in veterinarskih tehnikov je odkrilo na stavbi, kjer je med NOB delovala veterinarska ambulanta NOV, spominsko ploščo. Potem so udeleženci obiskali partizanske kraje v Beli krajini.

● **BLED** — Na Belski planini nad Bohinjsko Belo so odkrili sredi oktobra spominsko ploščo padlemu Stanku Staretu iz Bohinjske Bele, sekretarju SKOJ, ki je padel leta 1943.

● **BEOGRAD** — Ob petnajsti obletnici osvoboditve Beograda so odkrili na

pokopališču Novo groblje Spominsko pokopališče borcev, ki so v letih 1941 do 1944 padli v Beogradu kot ilegalci ali žrtve okupatorskega nasilja. Tu je pokopanih 1057 ljudi. Med njimi je več narodnih herojev, 12 pa je sekretarjev KP rajonskih, mestnega in okrožnega komiteja.

● **ZAGREB** — Ob proslavi 40-letnice SKOJ so v mestu in bližnji okolici odkrili več spominskih plošč: v Trnju v spomin na marksistični krožek, na stavbi, kjer je stanoval Rade Končar, na kraju, kjer so ubili ustaši Stjepana Maleka, na hiši, kjer je bil ubit sekretar rajonskega komiteja Ivan Metelko in na zgradbi, kjer je delovalo društvo »Mladost«.

● **OGULIN** — Zraven liške vasi Klanac pod Velebitom so zraven Šević-Jame

odkrili spominsko ploščo v spomin na usmrtnice 1500 Srbov, Židov in Hrvatov, ki so jih ustaši leta 1941 pometali v jamo.

● **LJUBLJANA** — V Tovarni kovinskega okovja v Tacnu pod Smarno goro so konec oktobra odkrili spominsko ploščo padlemu narodnemu heroju Alojzu Kebetu, ki je pred vojno deloval v tej tovarni kot revolucionar.

● **POSTOJNA** — Ob Javorniški cesti nad Postojno so oktobra meseca odkrili spomenik talcem, ki so jih postrelili nemški okupatorji 28. in 29. septembra 1943. Spomenik so prevzeli v varstvo člani lovske družine »Javornik«, ki so spomenik tudi zgradili s prostovoljnimi delom.

● **KRANJ** — Na hiši, kjer je 2. februarja 1945 po junškem odporu v obkolje-

ni hiši padlo šest borcev NOV, članov SKOJ, so konec oktobra odkrili spominsko ploščo. Ta dogodek je bil v vasi Fužine nad Poljansko dolino. Dva borca sta se rešila hudo ranjena in so Nemci mislili, da sta mrtva. Tri so ranjene ujele in dva ustrelili, eden pa je iz bolnišnice v Gorici kmalu potem poginil.

● **ZEMUN** — Ob obletnici smrti narodnega heroja Ivana Milutinovića, ki je oktobra 1944 utonil v Donavi, so na dvorišču tekstilne tovarne »Ivan Milutinović« v Zemunu odkrili njegov spominski doprnski kip.

● **NIS** — V Domu prosvetnih delavcev so ob obletnici SKOJ odkrili spominsko ploščo z imeni 33 med NOB padlih ali ubitih prosvetnih delavcev. Naknadno bodo vklesali še imena kakih desetih prosvetnih delavcev, ker do zdaj še niso zbrali njihovih podatkov.

● **RIJEKA** — V Bermu, rojstnem mestu Vladimira Gortana, so odrpli spominski muzej v njegovi rojstni hiši. Svečanosti so se udeležili mnogi okoliški prebivalci, pa tudi gostje iz Trsta.

● **KRANJ** — Na pokopališču v Stražišču so za Dan mrtvih odkrili spomenik Petru Kavčniku-Cenetu, rajonskemu sekretarju KPS v Senčurju, in neznanemu talcu, ki so ga Nemci ustrelili 14. aprila 1944 na poti v Zgornje Bitnje.

● **IDRIJA** — Novembra so odkrili na poslopju, kjer je bila leta 1921 ustanovljena krajevna organizacija Komunistične stranke, spominsko ploščo. Odkritja se je udeležil tudi tovariš Ivan Regent, ki je bil navzoč tudi pri ustanovitvi organizacije.

● **BEOGRAD** — Izšla je druga knjiga zbornika »Sutjeska«, ki zajema dogodke v Peti ofenzivi maja in junija 1943. Sestavke so napisali nekdanji voditelji enot, ki so sodelovale v Peti ofenzivi. Skupno obdeluje knjiga opis dejavnosti štirinajstih brigad.

● **KOPER** — V Košani so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja po načrtih ing. Sušnika. Spomenik je zgrajen iz kraškega marmornja in je visok nekaj manj kot 4 metre. Zgradili so ga s prostovoljnimi denarnimi prispevki, nekaj je dal tudi OLO, nekaj pa so prispevali okoliški prebivalci s prostovoljnimi delom.

»Gozd smrti« je bilo napisano pod to fotografijo, ki je bila objavljena v neki zahodnoevropski reviji. To so glave atomskih projektilov enot Atlantskega pakta, skrite v nekem gozdu v Zahodni Nemčiji

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Nočni dogodek

Jesen se je nagibala v zimo, moči so bile dolge, deževalo je. Neke take noči se je brigada odpravila v dolino po hrano. Pratežniki, štabni odseki in baterija so jo počakali v majhni vasi, ki je štelja komaj nekaj hiš. Vseposod so partizane grdo gledali, le v eni hiši ne. Gospodar, njegov brat, dva sinova in hči iz te hiše so že padli v bojih, doma sta bili le še dve mladi dekleti in postarana mati. Seveda so se partizanov zelo razveselili in kmalu je bil na mizi hlebec kruha, v kotu pa škaaf vina. »Le jejte in pijte, drugače bodo beli vse pobrali. Vsak dan nas preganjajo!« je priganjala gospodinja.

Bilo je že pozno ponoči, ko so se partizani odpravili spat. Vino je nekaterim že malo udarilo v glavo. Ljubljanski študent Janez, ki ni nikoli nosil s seboj odeje — bila mu je pretežka — je splezal na majhno kmečko peč, kjer se je sušila koruza. Zrinil je koruzna zrna v kot, se zvil v klobčič in sladko zaspal.

Proti jutru je začutil, da se skuša neznan vsiljivec polastiti njegovega toplega ležišča. V temi in polsnu se je začel divje bojevati za vsak centimeter prostora na peči. Nasprotnik pa je bil čedalje bolj vsiljiv. Jaz imam večje pravice, je pomislil Janez, ker sem bil prvi na peči. Jeza ga je pestila in v ihti mu je šinila v glavo rešilna misel.

Stisnil se je k steni in se oprl ob njo s koleni in komolci. Vsiljivec je sproti izkoristil vsak njegov gib in osvajal čedalje večjo površino peči. Tedaj pa je Janez maglo sunil hrbtišče z vso silo nazaj. Nasprotnika je pobralo s peči... Tresk in krik... Medtem se je še koruza vsula na pod: tok, tok, tok, tok...

Zdaj je nastala zmeda spodaj, na tleh. Partizan Mirko, po poklicu učitelj, je planil na noge z naperjeno puško v rokah in začel na ves glas kri-

čati: »Tovariši, napadeni smo! Umik iz vasi!«

V rumenkasti jutranji svetlobi je bil njegov prestrašeni obraz še posebno smešen. Naposled je le spoznal, za kaj gre: da sovražnika ni v bližini in da le koruza pada na pod...

Na tleh je sedela debela bolničarka Minka in se tipala po buški na čelu, s peči pa je kupal Janez kot miš iz moke.

Končalo se je tako, da je vsa soba bruhnila v gromozanski krohoto. Č. D.

Tiskarski škrt pod smreko

Partizan Gerik, ki je imel na skrbi tehniko (ciklostilno tiskarno) Notranjskega okrožja, je nekoč tiskal na Travnici letake proti beli gardi. Kar 5000 jih je moral izdelati — to mu je bil naročil okrožni komite KPS.

Natisniti 5000 letakov v hudi zimi, pod smreko — to niso mačje solze! Tiskarska barva je sproti zmrzovala, zato je moral Gerik zakuriti, ker drugače ne bi ničesar spravil na papir. Čeprav je snežilo, se je

hudo potil. Letake je tiskal s primitivnim tiskarskim »strojem«, zato je moral natisniti vsakega posebej in ga nato položiti na kup, pokrit s kosom cerade.

Naposled so bili letaki stiskani. Toda joj! Ko je Gerik enega izmed njih prebral, so se mu ustavile oči na zadnjem stavku, ki bi se moral glasiti: »Smrt italijanskim hlapcem!« Tiskarski škrt pa je bil zamenjal črko a z e — in tako se je zdaj bralo: »Smrt italijanskim hlapcem!«

To bi lahko kdo razumel tako, ko da želimo smrt italijanskim hlapcem — je pomislil Gerik. In je moral — hočeš nočeš — popraviti vseh 5000 letakov, čeprav ga je preklemsko zeblo v prste... Gr.

»Nikar ne povej...«

Nekega jutra so šli v patroljo Stane, Ivo in Švejk. Le-ta je v bataljonu užival priznanje, da je največji zabušant, kar jih je kdaj bilo v bataljonu, in zato ga nihče ni maral. Ko so prišli do nekega potoka in zavili čez brv, pod katero je bil globok tolmun, je Švejk izgubil ravnotežje in čofnil v vodo. Ker ni znal plavati, sta ga Ivo in Stane potegnili na kopno. Tedaj je, podoben cmoku v omaki, hvaležno dejal:

»Fanta, če ne bi bilo vaju, bi gotovo utonil.«

»Ampak nikar ne povej tovarišem, da sva te rešila,« je rekel Ivo, »sicer naju bodo ozmerjali.«

»Breda, naprej!«

Bataljon je na pohodu. Ko se približa neki cesti, zapove komendant Iztok:

»Sporoči nazaj: Breda, naprej!«

»Tukaj sem, tovariš komendant,« se je čez čas javila bolničarka Breda.

»Vraga, jaz sem mislil na težko »Bredo« ne nate!«

Alojz Ravbar

